

Τῷ Ἐδριόχῃ,
Γεωργίῳ Γενδερίῳ Βενιζέλλῳ
ὁ γράφων
Β

ΥΠΟ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Β. ΑΝΔΡΕΔΑΚῆ

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
— ΧΑΝΙΩΝ —
Αρ. ἀριθ. 18703
Χρονολ. Είσαγ. 18-10-1969
Ειδικότης Συλλογῆς ἱστορ. κειμ.
*Αριθ. 1041/1969

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

«Πάτριον ἡμῖν ἐκ τοῦ πονεῖν
κτᾶσθαι τὰς ἀρετὰς».

Θουκιδ. Α 123

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΕΛΕΘΕΡΙΟΥ Κ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ
1864 - 1936

ΕΝ ΡΕΘΥΜΝΗ
ΤΥΠΟΙΣ ΑΔΕΛΦΟΙ Σ. ΚΑΛΑΪΖΑΚΗ
1926

Ἡ ἥρωϊς Κρήτη θραύουσα τὰς ἀλύσεις τῆς,
ἀναπειῶσα τὴν σημαίαν τῆς Ἐλευθερίας καὶ προ-
βάλλουσα τὸ ξίφος.

(Σχέδιον τοῦ ἐν Ἰ. Μ. Ἀσωμάτων ἰδρυθησο-
μένου Ἡρώου)

3000

«Ὅποιος δὲν εἶναι μερακλῆς στᾶρματα
καὶ τεχνήτης
δὲν τοῦ πρέπει νὰ κατοικῆ εἰς τὸ Νῆσι
τῆς Κέρης»

Γ. ΜΑΝΩΛΑΚΑΚΙΣ

ΔΗΛΩΣΙΣ

Δοξολογῶ τὸν Θεόν, ὅστις μὲ ἤξιωσε νὰ φθάσω εἰς τὴν δημοσίευσιν τοῦ παρόντος φυλλαδίου, ὅπερ δὲν ἠδυνήθην πρὸ πολλοῦ νὰ πράξω, ὡς ἐλόθουν.

Τὸ φυλλάδιον τοῦτο εἶνε ἀπλῆ συρραφή προσώπων καὶ πραγμάτων ἐξ ἀφηγήσεων παλαιότερων γερόντων τῆς ἐποχῆς τοῦ 1821, τοὺς ὁποίους ἠδυνήθην νὰ γνωρίσω. Παράθετομεν δὲ ἐνταῦθα αὐτάς ταύτας τὰς ἀφηγήσεις τῶν τοιούτων χωρὶς νὰ παρεμβάλλωμεν ἄλλας ἐξάψεις ὡς θὰ ἦτο ἕως ἀναγκαῖον πολλαχοῦ καὶ χωρὶς νὰ ἀπασχοληθῶμεν εἰς τὴν χρονολογίαν αὐτῶν καθόσον αὐτὰ ταῦτα ὁμολογοῦσι περὶ τούτου. Ἀποτελοῦσι ταῦτα πολλοστημόριον τῶν γεγονότων καὶ τῶν δρασάντων προσώπων καὶ δὴ ὀλιγίστων χωρίων ἐνῶ εἰς ὅλα τὰ χωρία καὶ τοῦ Ἄμαριου ὡς καὶ τῆς Κρήτης ὑπῆρξαν πρόσωπα μεγαλοργήσαντα σχεδὸν λησμογηθέντα καὶ τὰ ὅποια δὲν ἦτο δυνατὸν εἰς ἡμᾶς νὰ περισυλλέξωμεν καὶ παραθέσωμεν ἐνταῦθα διότι ἔπρεπε τότε νὰ ἀσχοληθῶμεν εἰς τὴν ἐξιστόρησιν ἐνὸς μεγάλων αἰσθηματικῶν ἔργων λαοῦ, ὅπερ ἄλλοις δέδοται. Ἐλπίζωμεν δὲ ὅτι σὺν τῇ βαιούσῃ προόδῳ θέλουσιν εὐρεθῆ οἱ φιλότιμοι ἐπὶ τούτου ἀσχοληθησόμενοι. Τοῦτο δὲ μόνον συνιστῶμεν, καθόσον μᾶς ἐπιτρέπεται, ὅπως ἐρωμένως πάντες ἀντέχωνται τῶν παιρῶων ἀρετῶν μὲ τὸ συναίσθημα τοῦ «γνώθι σαυτὸν,» ἵνα καὶ τὸ σημερινὸν σκίτος βαθὺ καὶ τὸ ἀπροσμέτρητον βάθος τοῦ κρημνοῦ, τὸ ὁποῖον τίσσουσι πρὸ τοῦ Ἑλληνισμοῦ διὰ ἐκλίψει καὶ διὰ ἀνατείλει, σὺν Θεῷ, ἡ περίπυστος ῥοδοδάκτυλος Ἡὼς, καθ' ἣν θὰ δυνήθῃ ὁ Ἑλληνισμὸς νὰ ἐπιτελέσῃ καὶ πάλιν τὸν προορισμὸν αὐτοῦ τὸν μέγαν ἐν τῇ σταδιοδρομίᾳ τῶν Ἑθνῶν

Γ. / Σ. / Α.

Ε

Παρ' αὐτῆς ἀνεπτύχθη ἡ καλλαισθησία τοῦ ὠραίου καὶ τοῦ καλοῦ· αἱ δὲ Μοῦσαι, τὰ γράμματα, καὶ αἱ καλλιτέχναι εἰς τοιοῦτον ἔφθασαν ἀφθιστον βαθμὸν ἀναπτύξεως, ὥστε νὰ προκαλῶσι τὸν θαυμασμόν πάντων τῶν πεπολιτισμένων λαῶν καὶ σήμερον. Γνωστὸν δ' ὅτι ἐξησκούντο εἰς τὴν ἀρετὴν πάντοτε καὶ παιδιόθεν, ὥστε νὰ γίνωνται ῥωμαλαῖοι ἄνδρες, καθὼς οἱ ταλακάρδιοι ἐκείνοι τοῦ Μαραθῶνος, οἵτινες, καίτοι μόλις δέκα χιλιάδες ἐνίκησαν καὶ κατετρόπωσαν τοὺς ὑπὲρ ἑκατὸν χιλιάδας Περσῶν. Ἐγνωρίζον ὅτι «πόνῳ πωλοῦσιν ἡμῖν (τοῖς ἀνθρώποις) πάντα τὰ ἀγαθὰ οἱ θεοί,» ἦτοι ὅτι θέλει γίνεσθαι ἀρχεῖ νὰ κοπιᾷς. Ἡ δὲ πρὸς τὴν ἀρετὴν ἀφοσίωσις των** ἐκδηλοῦται καὶ διὰ τῶν ἐξῆς.

Ὁ ἀρετὴ πολύμοχθε τῷ γένει τῷ βροτιοῖο
 θῆμαρ ἀνδρὸς τὸ κάλλιστον ἐν τῷ πορόντι βίῳ

Πρὸ τῆς μορφῆς σου τῆς καλῆς Παρθένε κᾶκηρά του
 ἦν ζηλωτὴ παρ' Ἑλλήσι καὶ ἡ μοῖρα τοῦ θανάτου.

Καὶ ζηλωτὸς παρ' Ἑλλήσι καὶ ἀνάματος καὶ πόνος
 πάντα σκληροῦ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ μαλεθοῦ ἀγῶνος κ. λ. π.

Τὴν δὲ φιλοπονίαν ἠγάπων πάντοτε τόσον, ὥστε δὲν ἐπετοῦπετο εἰς τὸν ξένον καὶ μακρόθεν ἐρχόμενόν νὰ παρακαθίξῃ εἰς τὴν τράπεζαν χωρὶς νὰ ἐκτελέσῃ ἐργασίαν τινά. ** Δὲν ἠδύνατο δὲ τις καίτοι ἔχων ἀνάπτυξιν πνευματικὴν νὰ θεωρεῖται εὐδαίμων ἐὰν δὲν εἶχε καὶ τελείαν σωματικὴν. Κοινὸν λόγιον λέγεται ἡ «σκέψις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὁ πλοῦτος του,» οἱ δὲ ἀρχαῖοι ἔλεγον «ὕγεια καὶ νοῦς ἀγαθὰ τῷ ἀνθρώπῳ δύο» καθόσον ἡ ὑπαρξις τοῦ ἐνὸς δὲν ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὑπάρχουσα ἀνευ τῆς ὑπάρξεως καὶ τοῦ ἐτέρου. Περὶ δὲ τῆς ὑγείας ἰδίᾳ ἔλεγον.

Μετὰ σέο μάκαρ ὕγεια τέθαλε πάντα
 καὶ λάμπει χαρίτων ἕαρ.

σέθεν δὲ χωρὶς οὔτις εὐδαίμων.

**ΣΗΜ: «Ὁὐ γὰρ ἀεργὸν ἀνέξομαι, ὅς κέν ἐμεῖς γέ χοιρικὸς βιτηται, καὶ τηλόθεν εἰληλουθῶς» Ὀδυσ.Τ. 27—28

Ἄλλὰ σὺν Ἀθηνᾶ καὶ χεῖρα κίνει.

ΝΕΩΤΕΡΩΝ

Τὸ Ἑλληνικὸν γένος ἐπὶ τοῦ μακραίωνος αὐτοῦ βίου καὶ εἰς τὰς σκοτεινὰς τῆς δουλοσύνης ἡμέρας διεφύλαξεν ὡς ἐν ἱερᾷ κιβωτῷ εἰς τὰ ἄδυτα τῆς καρδίας του τὰ ἀθάνατα ἰδανικά, τὰς Ἐθνικάς παρακαταθήκας ἀείποτε ἀμειώτους. Κατ' ἀνάγκην ὑπέκλιπεν εἰς τὴν βίαν τοῦ πυρός καὶ τοῦ σιδήρου εἰς τὸν ὄγκον ἀλλὰ τὸ φρόνημα ἢ συνείδησις αὐτοῦ ἔμεναν πάντοτε ἀδούλωτα. Διὰ τοῦτο κατώρθωσεν ὁ Ἑλληνισμὸς νὰ ἀναγεννᾶται ὡς ὁ μυθολογοῦμενος Φοῖνιξ ἐκ τῆς τέφρας αὐτοῦ. Νομίζει κανεὶς ὅτι ἡ πρός τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος ἀγία πη παντὸς Ἑλλήνος εἶναι φυτὸν αὐτοφυὲς τῆς Ἑλληνικῆς γῆς, τὸ ὁποῖον ὅλοι οἱ ἀντίξοοι καιροὶ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ μαράνωσιν. Διὰ τῆς ἐπιμόνου ἐγκαρτερήσεώς του εἰς τὰ πάτρια ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ διὰ τῶν μυριόνεκρων διηνεκῶν ἀγῶνων του ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος ἀπέσπασε τὴν συμπάθειαν καὶ τὸν θαυμασμὸν ὁλοκλήρου τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου. Πολλοὶ δὲ ἐξ εὐγενῶν ἐμπνεόμενοι αἰσθημάτων φιλέλληνες ἐκ τῶν πλείστων εὐγενῶν ἔθνῶν κατὰ τὴν ἐθνεγεροσίαν τοῦ 1821 κατὰ τῆς Τουρκικῆς τυραννίας ἔσπευσαν νὰ συναγωνισθῶσι μετὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ νὰ συναποθάνωσι ὑπὲρ τῆς ἱερᾶς ἐλευθερίας τῆς Ἑλληνικῆς γῆς. Ἔλεγον αὐτοὶ «τὸ ὄνομα τῆς Ἑλληνικῆς γῆς εἶναι εἶδος θρησκείας δι' ὅλους τοὺς ἀγαπῶντας τὰ ὑψηλὰ καὶ ὡραία πράγματα.» Σαντ. Ρόζ. Καραβαν.

Τὸ Ἐθνικὸν συναίσθημα τῶν ἐκ τοιοῦτων προγόνων ἔκαμε τοὺς εἰς ὅλα τὰ τμήματα τῆς Ἑλληνικῆς γῆς Ἑλληνας, τῶν ὁποίων ἡ τύχη, ὡς μορτυρεῖ ἢ ἱστορία ὅλων τῶν αἰῶνων εἶναι ἀναποσπᾶστος μειαξὺ τῶν συνδεδεμένων. νὰ καταβάλλωσι τοὺς γιγαντώδεις ἀγῶνας

καὶ νὰ ὑποσιῶσι τὰ ἀφάνταστα μαρτύρια μέχρις οἴτου ἐστεφανώθησαν οἱ ἀγῶνες τῶν ὑπὸ τῆς ἀθανάτου δόξης. Ἐξεπληρώθη δὲ καὶ διὰ τὴν πολυτάλαιναν Κρήτην ἡ πρόορσις τοῦ Πανακράτου (Ἀμαριώτου) ποιητοῦ Ἀθανασίου Σκληροῦ λέγοντος:

Τυτθὸν σὺ οὖν τέτληθι καὶ σ' ἐλευθέραν ἴδοις,
 μετ' οὗ βαιὸν τε δηρὸν ὦν ἔιλῃς (Τ. Κ. Β. σι.
 9—10) Σάθας Ι. Ψ. Τόμος Β. σελ. 264.*

Οὕτω ἡ πάλαι θαλασσοκράτειρα νῆσος τοῦ Μίνωος ἢ Ἐκατόμπολις τοῦ Ὀμήρου οὐδέποτε ἐγκατέλιπε τὴν Ἐθνικὴν τῆς συνείδησιν ὑποκύψασα εἰς τὴν βίαν τῶν διαφόρων ἐπιδρομῶν. Καὶ ἐνῶ ἀκόμη ἐκυριάρχουν τῆς νήσου οἱ Ἐνετοὶ οἱ κάτοικοι αὐτῆς ἔγραφον εἰς τοὺς ναοὺς τῶν τὰ ὀνόματι τῶν τότε Βυζαντινῶν Ἀυτοκρατόρων ὡς ἀνεκάλυψεν εἰς τὰς χριστιανικὰς ἐπιγραφὰς ὁ διαπρεπὴς ἀρχαιολόγος κ. Στέφ. Ξανθοῦδίδης. Διότι καὶ ἡ Κρήτη οὐδέποτε ἔπαυσε νὰ γεννᾷ προμάχους τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας ὡς τὸν Λασθένην καὶ τὸν Πανάορον οὔτε ἐν ὄσφ' ὅσκει ὁ Ψηλορείτης, τὰ Λευκὰ Ὅρη καὶ λοιπὰ βουνὰ αὐτῆς θὰ παύσῃ νὰ γεννᾷ γενναίους πατριώτας.

Κατὰ δὲ τῆς σκληρᾶς Ἐνετοκρατίας ἀπαύστως διαμαρτύροτο δι' ἐπαναστάσεων καὶ τοὶ ἔξοντιοτικῶν.

Ἐπὶ δὲ τοῦ ἀπάνθρωποτάτου ζυγοῦ τῶν Τούρκων δὲν ἐξέλειπον ἐκ τῆς Κρήτης ὅπως καὶ ὅταν τοῖς ἦτο δυνατὸν οἱ ἔνοπλοι Ἀσίδες, οἱ Καλισπέρηδες καὶ λοιποὶ γνωστοὶ καὶ ἄγνωστοὶ ἀρματοῦλοι μέχρις οἴτου ἐγενικεύθη ἡ Πανελληνίος ἐθνεγερσίς τοῦ 1821, διὰ τῆς ὁποίας ὄχι μόνον οἱ ὑποστάντες τὸν δεινὸν ἐκεῖνον ἀγῶνα Ἕλληνες ἀπήλαυσαν ἐλευθέραν Πατρίδα, ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ λοιποὶ ὑπὸ τὸν Τουρκικὸν ζυγὸν χριστιανικοὶ λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς.

*ΣΗΜ «Μικρὸν λοιπὸν ἐπίμενε, καὶ θὰ ἀξιωθῆς νὰ ἴδῃς σαυτὴν ἐλευθέραν μετ' ὀλίγον ἐκεῖνων, τὰ ὅποια ὑπέστης».

ΤΙΝΕΣ ΕΚ ΤΩΝ ΔΡΑΣΑΝΤΩΝ ΗΡΩΩΝ

Ο ΕΘΝΟΜΑΡΤΥΣ ΓΕΩΡ. ΣΙΓΑΝΟΣ

Ο ΑΡΧΗΓΟΣ ΙΩ. ΜΟΣΧΟΒΙΤΗΣ

ΟΙ 4ες ΑΔΕΛΦΟΙ ΒΑΡΟΥΧΟΙ — ΓΕΡΩΝΥΜΟΣ
Ο ΠΕΡΙΓΝΩΣΤΟΣ ΗΡΩΣ

Ὅπως ὅλα τὰ χωρία τῆς Κρήτης καὶ τὸ χωρίον Ἄποσέτι δύναται νὰ θεωρῆται ἡρωοτόκον τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 διὰ τοὺς πολλοὺς καὶ ἐκλεκτοὺς ἡρώας οἱ ὁποῖοι ἔδρασαν τότε καταγόμενοι ἐξ αὐτοῦ. Παραθέτομεν τοὺς ἐπομένους ἐξ αὐτῶν κατὰ τὴν ἀφήγησιν.

—ΓΕΩΡΓ. ΣΙΓΑΝΟΣ

Ὁ Γεώργιος Σιγανὸς ἐκ τοῦ χωρίου Ἄποσέτι ἀπετέλει ἐξέχον πρόσωπον μεταξὺ τῶν προεστώτων τῆς Ἐπαρχίας Ἀμαρίου διά τε τὸν πατριωτισμὸν καὶ τὴν σύνεσιν του. Καίτοι δὲ νεώτατος οὐδεμίᾳ σύσκεψις τῶν Ἀμαριωτῶν εἰς τὰς χαλεπὰς ἐκείνας ἡμέρας ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ ἄνευ τῆς παρουσίας αὐτοῦ. Ἡ δὲ ἐπὶ τῶν κοινῶν γνώμη τοῦ ἦτο ἡ δεσπόζουσα. Ἐνεκα δὲ τῆς ἐξόχου περιωπῆς αὐτοῦ ἐθεωρήθη ἐπιφοβὸς διὰ τὴν Τουρκικὴν Κυβέρνησιν, ἣτις διὰ τοῦτο κατηγορήσεν αὐτὸν ὅτι ἦτο ἐκ τῶν πρωτουργῶν τῶν ὑποκινούντων τὴν Ἐπανάστασιν καὶ τὸν συλλαμβάνει. Εὐνόητον ποία τύχη τὸν περιέμενεν. Ἀλλὰ σὺν αὐτῷ συνέλαβε καὶ δύο ἄλλους, ὧν τὰ ὀνόματα δυστυχῶς δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ἐξακριβώσωμεν, θεωρουμένους ἐκ τῶν μᾶλλον ἐμπίστων ὁπαδῶν του. Ἀπήγαγον δὲ καὶ τοὺς τρεῖς εἰς Κωνσταντινούπολιν ὅπου τοὺς ἀπηγχόνισαν. Οὕτω ὁ Ἐθνομάρτυς Γεωρ. Σιγανὸς δὲν ἐπέζησεν ἵνα ἐξυπηρετήσῃ τὸν ἀγῶνα. Τὴν οἰκογένειάν του δὲ ἐντελῶς ἐξηφάνισαν.

—Ι. ΜΟΣΧΟΒΙΤΗΣ

Ὁ ἔνδοξος Ἀρχηγὸς Ἰωάνν. Μοσχοβίτης ἐκ τοῦ αὐτοῦ χωρίου διατελέσας τοιοῦτος καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς Ἐπαναστάσεως διέπρεψεν εἰς ὅλας τὰς γενομένας μάχας ἔν τε τῷ Νομῷ Ρεθύμνης καὶ Χανίων. Εἶνε δὲ ὁ μόνος ἴσως πολεμιστὴς Ἀμαριώτης, τὸν ὁποῖον δὲν ἠδυνήθησαν νὰ λησμονήσωσιν οἱ Κριτοβουλίδης καὶ Φιλάκης ἄν καὶ ἀπέφευγε τὰς ἐπιδεικτικὰς ἐκθέσεις διὰ τὸν ἑατὸν του καὶ διὰ τοὺς ἀνδραγαθήσαντας στρατιώτας του ἐπιδιώκων τὴν πατροπαράδοτον ἀρετὴν τῶν Ἀμαριωτῶν τῆς μετ' αὐταπαρνήσεως ἐκπληρώσεως τοῦ πρὸς τὴν πατρίδα καθήκοντος ἄνευ ἄλλης τινοσ ὑλικῆς ἢ ἠθικῆς βλέψεως.

—ΝΕΪΛΟΣ ΜΟΣΧΟΒΙΤΗΣ

Μετὰ τὴν λῆξιν τοῦ ἀγῶνος ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Νικόλαος μετονομασθεὶς Νεῖλος ἐγένετο Ἡγούμενος τῆς Μονῆς Πρέβελι διαδεχθεὶς τὸν περίγνωστον Μελχισεδέκ Τσουδερόν. Ὁ Ἡγούμενος δὲ Μοσχοβίτης κατὰ τὴν σωζομένην παράδοσιν ἀνέδειξε τὸν Πρέβελι. Πρὸς τοῖς ἄλλοις ἰδρύσας καὶ δύο γεφύρας εἰς τὸν παρὰ τὴν Μονὴν ποταμὸν.

—Κ. ΒΑΡΟΥΧΑΣ

Οἱ ἀδελφοὶ Βαροῦχοι, Ἀναγνώστης ἢ Ἐμμανουήλ, Κωστὴς Ἰάκωβος καὶ Μιχαὴλ πολλὰς προσέφεραν ὑπηρεσίας εἰς τὸν ἀγῶνα. Ὁ Κωστὴς μόλις γενόμενος ἔφηβος ἀπήχθη ἀπὸ τὴν οἰκίαν τῶν γονέων του ὑπὸ τῶν ἐσπέχιδων τοῦ χωρίου Νίθασρη ἔνθα ἔμεινεν ἐπὶ μίαν ἡμέραν. Τὴν δὲ ἐπομένην κατώρθωσε νὰ δραπετύσῃ καὶ νὰ φθάσῃ εἰς τὸ χωρίον του. Ἄλλ' αὐθημερὸν ἵππεῖς Ἐσπέχιδων καταδιώκουσιν αὐτὸν καὶ τὸν ἀντικρύζουσιν ἐντὸς ἀμπέλου. Ἄλλ' ὁ Κωστὴς ἀντιληφθεὶς αὐτοὺς κατώρθωσε νὰ διαφύγῃ καὶ νὰ ἀνέλθῃ εἰς Ψηλορείτην. Οἱ

δὲ Τοῦρκοι ἐπιστρέφουσιν εἰς τὴν πατρικὴν οἰκίαν του καὶ σφάζουσιν τὸν μὲν πατέρα καλούμενον καὶ Δάσκαλον εἰς θέσιν Κουβάρα, τὴν δὲ μητέρα του εἰς τὸ ἀγκυναροκῆπι. Ὁ δὲ Κωστής ὁμόσας φρικτὸν ὄρκον εἰς τὴν μνήμην τῶν μαρτυρησάντων γονέων του πηγαίνει εἰς Σφακιά μετὰ τῶν δύο πρώτων ἀδελφῶν του ἵνα ἀρματωθοῦν.

Κατόπιν μαθὼν ὅτι Τοῦρκοι εἰσβαλόντες κατερήμωνον καὶ τὴν Ἐπαρχίαν καὶ τὸ χωρίον του, μεταβαίνει μετ' ἄλλων εἰς τὸ χωρίον του ἐπιτίθεται κατὰ τῶν ἐκεῖ κατεσκηνομένων Τούρκων αὐτὸς καὶ ἄλλοι μὲ πέτρες καὶ μὲ ξύλα καὶ τοὺς ἐκδιώκουσι. Κάτωθι δὲ τοῦ χωρίου εἰς θέσιν Σιδέρη συνέλαβον ἰπέα τοῦ ὁποίου τὸ μὲν ἄλογον παρέλαβεν ὁ Γερῶνυμος, τὸ δὲ γιαταγάκι ὁ Κωστής. Τὸν ἐπ' αὐτοῦ δὲ ἄργυρον τῆς λαβῆς καὶ τῆς θήκης ἐπώλησαν μετὰ τὴν ἐπανάστασιν ἀντὶ 700 γροσίων τὸν δὲ σίδηρον μετέβαλον εἰς κασαπομάχαιρον.

—ΑΝΑΓΝ. ΒΑΡΟΥΧΑΣ

Ὁ Ἀναγνώστης ἢ Ἐμμανουὴλ εἶχεν ἐκμάθει τελείως τὴν Τουρκικὴν ἐφ' ᾧ ἀπέκτησε τὴν εὐνοιαν τοῦ προ τοῦ 1821 Πασᾶ ὅστις τὸν προσέλαβεν ὡς γραμματέα του. Καθ' ὃν δὲ χρόνον διετέλει παρὰ τῷ Πασᾶ ἐξεργάγη ἢ Ἐπανάστασις κατορθώσας δὲ νὰ ἀρματωθῆ δραπετεύει καὶ φθάνει εἰς τὸ χωρίον του ἀγνώριστος μὲ τὴν Τουρκικὴν στολὴν καὶ μὲ τέλειον ὄπλισμόν. Ἀγωνιζόμενος μετέβη εἰς τὸν Νομὸν Ἡρακλείου ἀνδραγαθήσας εἰς πολὺς μάχας καὶ ἰδίως εἰς Κανί—Καστέλλι. Μετὰ τὴν λήξιν δὲ τοῦ ἀγῶνος ἀπεκατεστάθη εἰς Κανί—Καστέλι λαβῶν σύζυγον τὴν πλουσιωτέραν κόρην τοῦ χωρίου.

—ΜΙΧ. ΒΑΡΟΥΧΑΣ

Ὁ δὲ Μιχαὴλ ἀδελφὸς εὐρεθεὶς εἰς Σμύρνην κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν συλλαμβάνεται ὑπὸ τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως καὶ ἀπαγχονίζεται.

—ΓΕΡΩΝΥΜΟΣ ΤΟΥΡΝΑΚΙΣ

Ὁ Γερώνυμος ὑπέροχο καὶ δοξασμένο παλληκάρι ὑπὲρ πάντας ἐκ τοῦ αὐτοῦ χωρίου καὶ ἐκ τῆς οἰκογενείας Τουρνάκη. Ἦτο τόσο γνωστὸς διὰ τὰ λαμπρὰ ἀνδραγαθήματά του καὶ εἰς τὸν Νομὸν Ἡρακλείου ὅσον καὶ εἰς τὸν Χανίων. Ἦτο τόσο γνωστὸς εἰς τοὺς συμπολεμιστάς του Χριστιανοὺς ὅσον καὶ εἰς τοὺς ἀντιπολεμοῦντας Τούρκους. Τὰ πάμπολλα κατορθώματά του τὰ ὁποῖα ἐξετέλει κατὰ τῶν ἐχθρῶν καὶ κατὰ τὴν μάχην καὶ πρὸ καὶ μετὰ αὐτὴν τὸν κατέστησαν παντοῦ περίγνωστον. Ἡ ἀνδρεία ἢ ὠκυποδία του, ἡ εὐστροφία του, οἱ ἰσχυροὶ βραχίονές του ἦσαν φυσικὰ εἰς αὐτὸν προτερήματα ἀμίμητα. Εἶχε τὴν ἀνδρείην ἠνωμένην μετὰ τῆς συνέσεως. Τὰ προτερήματα δὲ δι' ὧν ἐξείχε καθίστων αὐτὸν ἀπόσβλητον ὑπὸ τῶν Τουρκικῶν σφαιρῶν. Διὰ τοῦτο ἔλεγον ὅτι ἐφόρει φυλακτῆρι ἢ τίμιο ξύλο. Κατὰ τὴν τότε δὲ δοξασίαν πολλοὶ πολεμισταὶ δὲν διεπερῶντο ὑπὸ ἐχθρικῶν σφαιρῶν διὰ τοῦτο. Ἐπρεπε δὲ ἵνα θυματουργῇ οὕτω, ὡς ἔλεγον, νὰ εἶναι ὁ φέρον αὐτὸ καθαρὸς πάσης ἀνομίας καὶ ἐγκρατέσιατος. Εὐρεθεὶς εἰς Κουρσὲ ὁ Γερώνυμος, ὅταν οἱ Τούρκοι ἐπεχείρησαν νὰ ἐπιειθῶσι καὶ νὰ ἐξαφανίσωσι τοὺς ἐκδηλώσαντας τὰ Χριστιανικὰ ἰων αἰσθήματα Κουρμούλιδες ἀμβήκαν εἰς λέμβους μετὰ τῶν Κουρμούλιδων καὶ ὁ Γερώνυμος μετ' ἄλλων, ὅπως σωθῶσιν ἀπὸ τὴν καταδίωξιν τῶν ἐπερχομένων Τούρκων ἀνοιχθέντες δὲ εἰς τὸ πέλαιγος ὥστε νὰ μὴ τοὺς φθάνη βολὴ ὄπλου διεπεραιώθησαν εἰς τὸν λιμένα Σφακίων. Μετὰ τινα δὲ ἐκεῖ διαμονὴν του ὁ Γερώνυμος ἐπέστρεψεν εἰς τὸ χωρίον του ὑπὸ τὸν ἀρχηγὸν Ι. Μοσχοβίτην, οὐανος ἦτο πιστὸς ἀκόλουθος. Τὰ ἐπόμενα παρὰ θέτομεν ἐλάχιστα ἐκ τῶν περὶ αὐτοῦ σωζομένων.

Εἰς τινα συμπλοκὴν μεταξὺ Ἀναρισσιῶν καὶ Ρεθυμνίων Τούρκων ἔξωθεν τῆς πόλεως ἐπροχώρησεν ὁ Γερώνυμος μόνος μέχρι τοῦ Ἐβλιγιά ἐκεῖ δὲ ἐντὸς μίνδρας ἐκάρφωσε τὴν σημαίαν τὴν ὁποῖαν ἔφερεν. Ἄλλ' εὐθὺς

περικυκλώθη ὑπὸ δριάδος Τούρκων, ὅτε πηδήσας ἐξ ὑψηλοῦ χάνδακος ἐξῆλθε τῆς μάνδρας λησμονήσας τὴν σημαίαν. Μόλις δὲ ἀντίκρουσε τὸν Ἀρχηγὸν τὴν ἐνεθυμήθη καὶ σπεύδει ὀρμητικῶς πρὸς τὴν μάνδραν. Οἱ δὲ Τούρκοι ἐπὶ τῇ ὀρμητικῇ ἐμφανίσει του καταλαμβάνονται ὑπὸ πανικοῦ καὶ φεύγουν προτροπάδην ἐγκαταλείποντες μεταξὺ ἄλλων καὶ τὸν ὑπασπιστὴν τοῦ Πασσᾶ ἀξιωματικὸν μὴ δυνάμενον νὰ ιρέῃ. Ὁ Γερώνυμος συλλαμβάνει τοῦτον καὶ ἐπιστρέφει χαρούμενος πρὸς τὸν Ἀρχηγόν, εἰς τὸν ὁποῖον λέγει: ἐπροτιμοῦσα νὰ σκοτωθῶ παρὰ νὰ μοῦ πάρουν τὴν σημαίαν. Ἴδου ὁμως δόξα τῷ Θεῷ καὶ ἡ σημαία καὶ τὸ λάφυρόν μου δεικνύων τὸν Τούρκον ἀξιωματικόν.

Εἰς τινα δὲ μάχην ἐν τῇ Μαλάξῃ τῶν Χανίων συλλαμβάνει τὸν Τούρκον Γιαννιτσαράκι, τὸν ἐφόνευσε καὶ τὸν ἐξαομίωσεν. Ἐπειδὴ τὸ κομπὸν ὄπλον τοῦ Γιαννιτσαράκι τὸ ὁποῖον μόλις τὴν προηγουμένην εἶχε σπολίσει μὲ ἀργυρὰ μπιλετζίκια, προεκάλεσεν τὸν φθόνον τῶν ἐνιοπίων τοῦ τὸ ἀφήρεσαν ὡς ξενοεπαρχίτου.

Εἰς τὰ ἔξω τῶν Χανίων Μουρνοπέρβολα πολλακις πολεμήσας μετ' ἄλλων Ἀμαριωτῶν κατέστη γνωστὸς διὰ τὴν ἀνδρείαν του εἰς τοὺς ἐκεῖ παρὰτυχόντας ἀνδρείους Τούρκους τόσον, ὥστε καὶ μετὰ τὴν κατὰπαισιν τοῦ ἀγῶνος οἱ ἐξ ἐκείνων Τούρκοι ἠρώτων τοὺς εἰς Χανιά προσερχομένους Ἀμαριώτας Χριστιανούς, ἐὰν εἶξη ἀκόμη ὁ Γερώνυμος ἢ ἐὰν ἀφήκε ἀπογόνους ὁμοίους καὶ ἐξέφραζον τὸν πρὸς αὐτὸν θαυμασμόν των.

Εἰς Σμιλὲ μικρὸν χωρίον τοῦ Ἀμαρίου ὅταν ἦτο κατεσκηνωμένος Τουρκικὸς στρατὸς εἰσέρχεται καὶ ἀρπάζει δύο στρατιώτας, τοὺς ὁποίους ἀπαγάγει κτίωθι τοῦ χωρίου καὶ τοὺς σφάζει.

Εἰς τὸ χωρίον Ἀποσέτι ἐπελθὼν Τουρκικὸς στρατὸς ἐπεδόθη εἰς τὴν καταστροφὴν τῶν περὶ τὸ χωρίον ἐλαιοδένδρων. Ὁ Γερώνυμος συλλαμβάνει μετὰ τριῶν ἄλλων παλληκαριῶν τέσσαρας ἐνόπλους Τούρκους ἐκ τῶν εἰς τὸ κόψιμον τῶν ἐλαίων ἐπιδοθέντων καὶ τοὺς σφάζει.

Διὰ δὲ τοῦ ὀπλισμοῦ των ὀπλίσει ἐκεῖ τοὺς ἄλλους συγ-
τρόφους. Μετὰ τοῦτο δὲ ἐνωθεῖς μετ' ἄλλων ἐπιτίθενται
κατὰ τῶν ἐν τῷ χωρίῳ Τούρκων, ἐνῶ ὀλίγοι μόνον ἔ-
φερον ὄπλα οἱ δὲ περισσότεροι μὲ πέτρες καὶ μὲ ξύλα
καὶ τοὺς ἐκδιώκουσιν ἐκεῖθεν. Συλλαμβάνοντες δὲ Τούρ-
κουςφεύγοντας διὰ τοῦ ὀπλισμοῦ των ὀπλίζοντο οἱ ἴδιοι.

Μετὰ παρέλευσιν χρονικοῦ διαστήματος ἀπὸ τῆς ἐκ
τοῦ ἀγῶνος εἰρηνεύσεως συνηντήθη ὁ Γερῶνυμος μετὰ
τοῦ Κόρακα εἰς θέσιν Ταράτσες τῆς περιφερείας τοῦ χω-
ρίου Βόρρων τῆς Μεσσαρᾶς. Ὁ εἰς τῶν πλέον ἐνδόξων
Ἀρχηγῶν τῆς Κρήτης Κόρακας χαιρετᾷ τὸν Γερῶνυμον
καὶ λίαν συγκεκινημένος ἀσπάζεται τὸ τιμημένο χεῖρ τοῦ
Γερῶνυμου, τὸ ὁποῖον εἶχε χορτάσει ἀπὸ ἱερὰν ἐκδίκη-
σιν, λέγων: «Τι κάνεις μπμπᾶ μου; Στραφεῖς δὲ πρὸς
τοὺς συνοδοὺς του ὁ Κόρακας λέγει: Αὐτὸς εἶνε ὁ μπα-
μπᾶς μου.» 1)

Ὁ Γερῶνυμος ἀπεστρέφετο τὰ ἐκ τῶν Ἀρχηγῶν
καπετανογάρτια ἀρεσκόμενος εἰς τὴν ἐκ τῶν πραγματι-
κῶν γεγονότων δόξαν χωρὶς οὐδέποτε ὁ ἴδιος νὰ καυχη-
σιολογῇ δι' οὐδὲν ἔξ ὅσων διέπραξε ἐν μεγίστη τιμότητι
καὶ αὐταπαρνήσει.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΑΜΑΡΙΟΥ

Μεταξὺ τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Κρήτης εἶναι καὶ ἡ τοῦ
Ἀμαρίου ἡ ὁποία ἀποτελεῖται ἀπὸ ἐλάχισονα πληθυσμὸν
σήμερον, διότι ἡ κατὰ διαφορὰς ἐποχὰς ἔξωγοντικοὶ αὐ-
τῆς ἀγῶνες κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν κατακτητῶν, πεσόντων
πλειστάκις καὶ αὐτῆς περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλης ἐ-
πέφερον τὰς καταστροφὰς καὶ τὰς ἐρημώσεις. Ὅτι δὲ δὲν
ἐπῆλθεν τέλειος ἔξωσις ἀνισμὶς πάσης Ἑλληνικῆς ὑπάρξε-
ως τοῦ Ἀμαρίου ἀποτελεῖ οἷον εἰς θάψμα ὀφειλόμενον

1) ΣΗΜ. Διήγησις τοῦ ἐλαρχικοῦ Γεώργ. Ν. Βλαστοῦ

εἰς τὴν ἀντοχὴν καὶ καρτερικότητα καὶ τὴν εἰς τὴν πίστιν τοῦ Χριστοῦ ἀφυσίωσιν αὐτῶν.

ΠΟΘΕΝ ΤΟ ΟΝΟΜΑ ἈΜΑΡΙ

ἈΜΑΡΙ—ΚΑΣΤΕΛΛΙ

ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

Ἡ ἐπαρχία αὕτη ἥτις ἄλλοτε ἐκαλεῖτο καὶ Πικρίς ὀνομάζεται σήμερον Ἀμάρι ἐκ τοῦ Λατινικοῦ **AMARA**—πικρὸς. Τὴν ὀνομασίαν δὲ ταύτην ἀπέδωκαν αὐτῇ οἱ Ἑνετοὶ εἴτε κατ' ἀπλῆν μετάφρασιν ἐκ τοῦ Πικρίς, εἴτε καὶ διότι πολλὰς πικρίας ἐπροξένησαν εἰς αὐτοὺς οἱ ἠρωϊκοὶ Ἑλληγες κάτοικοι τῆς ἐπαρχίας Ἀμάρι.

Οἱ δὲ Τοῦρκοι ὡς μεταίχμιον τῆς τε ἐν ἐπαναστάσει διατελούσης καὶ μὴ εἰσέει Κορήτης καὶ ὡς κρατοῦν τῶν πρὸς δυσμὰς προπόδων ἐκάλουν κατ' ἐξαιρέσιν αὐτὸ «Ἀμάρι—Καστέλλι.» Καὶ ὡς ἐπικαιρότατον διὰ τὰς πρὸς ὀχύρωσιν βέσεις αὐτῆς I. Ψιλ. Τ. Γ. σελ. 430.

Οἱ δὲ κατὰ τὰς διαφόρους τελευταίας κατὰ τῶν Τουρκικῶν ἐπαναστάσεις καταφεύγοντες εἰς αὐτὴν ἐκ τοῦ Νομοῦ Ἡρακλείου καὶ τῆς ἐπαρχίας Ρεθύμνης διότι εἰς αὐτὴν εὑρισκον ἀσφαλὲς ἄσυλον καταδιωκόμενοι ἀπέδιδον αὐτῇ τὴν προσωνυμίαν Ἀκρόπολις τῆς Κρήτης. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ ἀρμοστής ὁ αἰμίμηστος Ἐμμ. Τομπάζης, φεύγων ἀπὸ τὴν Ἀρκεοῦδαιναν ἀπὸ τοῦς ἐξηγριωμένους καπετανέους κατέφυγεν εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ἀμαρίου, ὅχι μόνον ὅπως ἔλθῃ ἐγγύτερον πρὸς τὰς Ἀνατολικὰς ἐπαρχίας ἀλλὰ καὶ διότι ἔμενεν ἐκεῖ ἐν ἀσφαλείᾳ ἀνενόχλητος. Διέμενε δὲ εἰς τὴ χωρίον Βοῦσες καὶ εἰς τὴν οἰκίαν Νικολάου Ἀνδρεδάκι τοῦ ἐκ τῶν πρωταγωνιστῶν τῆς Κρήτης. Καὶ Ἀμαριῶται δὲ τὸν ἠκολούθησαν εἰς τὴν ἐν Ἀμουργέλες τοῦ Μαλεβ'ζίου ἀτυχῆ ἐκείνην μάχην, καθ' ἣν πολλοὶ Ἀμαριῶται ἐκινδύνευσαν καὶ ἐφρονεύθησαν ὑπερασπιζόμενοι μετὰ τῶν ἐθελοντῶν τὸν κινδυνεύοντα νὰ συλληφθῇ Τομπάζην. Μεταξὺ δὲ τῶν τότε ἐκεῖ φο-

νευθέντων ἦτο καὶ ὁ διδάσκαλος τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων Ἐμμ. Βλαστός, ὅστις εἶχεν ἔλθει εἰς τὴν Κρήτην μόλις σωθεὶς ἐπὶ λέμβου ἐκ τῆς σφαγῆς τῆς Χίου ὅπου ἐδίδασκε.

ΒΔΕΛΥΡΩΤΑΤΑ ΤΕΡΑΤΟΥΡΓΗΜΑΤΑ
ΤΩΝ ΓΙΑΝΙΤΣΑΡΩΝ

Ἡ ἀνάμνησις τῶν ὑπὸ τῶν ὀρδῶν τῶν Γιανιτσαρῶν καὶ ἐν Ἀμορίῳ διαπραχθέντων βδελυροτάτων τερατουργημάτων εἶναι σπαραξικάρδιος. Ἄνδρας γυναῖκας καὶ παιδιά ἐφόνεον καὶ ἐβασάνιζον διὰ μυρίων βασανιστηρίων ἐπιδιώκοντες διὰ τῶν τοιούτων τὴν παντελῆ ἐξάλειψιν πάσης Χριστιανικῆς ὑπάρξεως εἰς ὅλα τὰ χωρία. Αἱ γυναῖκες προτιμοῦσι τὸν θάνατον παρὰ νὰ παραδωθῶσιν εἰς τοὺς ὄνυχας τοιούτων ἀπονηθῶπων θηρίων. Εἰς Φουρφουρᾶν ἀφοῦ ἐξετέλεσαν πολλοὺς φόνους μετέβησαν εἰς τὴν οἰκίαν τῆς Γιακουμοπούλας, ἣτις ἀντιληφθεῖσα ὅτι φθάνουν οἱ Γιανιτσαροὶ σπεύδει ὠθοῦσα τὴν θύραν ἵνα μὴ τὴν ἐκβιάσῃ καὶ εἰσέλθῃσι βαστάζουσα εἰς τὴν ἀγκάλῃ τῆς τὸ μικρὸν βρέφος τῆς. Μὴ δυνάμενοι δὲ νὰ θραύσῃ τὴν θύραν πυροβολοῦσιν ἔξωπεν. Ἡ σφαῖρα εὗρισκει τὴν μητέρα καὶ τὴν ἀφίνει ἄπνουν. Τὸ δὲ μικρὸν τῆς ἐξακολουθεῖ νὰ θηλάξῃ τὴν νεκρὰν μητέρα. Ἐκ τούτου δὲ λέγουσιν ὅτι ἠλικιωθὲν ἐγένετο κίτρινος, διότι ἐθῆλασε νεκροῦ γάλα. Μετὰ τοῦτο ἔρχονται οἱ εἰς Φουρφουρᾶ ὄρτακλίδες καὶ αὐτοὶ θεωροῦμενοι Τοῦρκοι χωρὶς νὰ εἶναι καὶ ἐκδιώκουν τοὺς αἰμοχαρεῖς αὐτοὺς, οἵτινες κατῆλθον εἰς Βυζᾶρι. Καθ' ὁδὸν συναντῶσι τὸν Τζιτζεβρον, τὸν ὁποῖον φονεύουσι. Μεταβάντες δὲ εἰς τὴν οἰκίαν του ἐστοχάσθησαν ὅτι εὐκόλως τώρα θὰ παραλάβῃσι τὴν σύζυγον τοῦ φονευθέντος. Ἄλλ' ἢ ἀθάνατος ἠρώϊς Τζιτζεβροῖνα μόλις ἀντελήφθη τὴν ἀφιξίν των κλείει τὴν θύραν καὶ διὰ τοῦ ὄπλου

τοῦ συζύγου της ἀμύνεται ἐπὶ πολὺ καὶ τοὺς ἀπομακρύνει ἐκ τῆς θύρας καὶ τραυματίζει δύο ἐκ τῶν τολμησάντων νὰ πλησιάσωσιν. Ἐξοργισθέντες τότε περισυνέλεξαν ξύλα πέριξ τῆς οἰκίας της καὶ δώσαντες φωτιά ἔκαψαν καὶ τὴν Τζιτζέβραινα κί τὰ δύο ἀγγελουδία της ἐνῶ τὰ ἐκτένιζε διὰ νὰ τὰ μεταφέρῃ τὸ πρωῒ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Ἦτο Σαββατόβραδον. Αἱ δὲ φλόγες τῶν καιομένων ἐφώτισαν πάντας μέχρι τρίτου οὐρανοῦ. Μόνον δὲ τὰς καρδίας τῶν σκληροτραχίλων ἰσχυρῶν δὲν ἠδυνήθησαν νὰ μαλάξωσιν. «Ἐγράψαμ. Ἐφημερ. Πρῶοδον Χαν. Ἄνδρ. Μοσχονᾶ.»

Τὸν Γεώργιον Λίτιναν ἢ Κλησιδιανόν, οὕτινος τὴν περικαλῆ θυγατέρα Ἑλένην ἐζήτησαν νὰ ἀρπάσωσιν, ἐνῶ κατήρχετο μετὰ τῆς κόρης του καὶ τοῦ υἱοῦ του Ἐμμανουὴλ ἐκ τοῦ χωρίου Θρόνου διὰ Πλατάνια ἀντιληφθεὶς ὅτι ἐνήδρευον εἰς τὴν αὐτὴν ὁδὸν Γιαννίτσαροι μόλις προφθάσας νὰ κρύψῃ εἰς τὸ ἐκεῖ δάσος μυρτῶν τὸν υἱὸν του Ἐμμανουὴλ τὸν καταφθάνουσι καὶ μὴ δυνάμενοι νὰ ἀποσπιάσωσι τὴν κόρην του ἐκ τοῦ τραχήλου τοῦ πατρὸς φονεύουσι καὶ τὴν κόρην καὶ τὸν πατέρα ὑπερίνω τῆς Μονῆς τῶν Ἀσωμάτων. Εἶτα μεταβαίνουσι εἰς τὴν Μονὴν ζητοῦντες νὰ τοῖς πληρώσῃ ἡ Μονὴ τὰ θάλπικα.

Εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ χωρίου Φουρφουρᾶ ὑπάρχει θέσις κορυφοβουνοῦ καλουμένη εἰς τοῦ Παπᾶ τὸ κεφάλι διότι ἐκεῖ εὔρον τὴν κεφαλὴν τοῦ Παπᾶ Ι. Ναξάκι, τὸν ὁποῖον ἀφοῦ ἐκεῖ ἐφόνευσαν προσελάθουν νὰ πείσωσι καὶ τοὺς τρεῖς υἱοὺς του ὅτι ὁ πατὴρ τῶν Παπᾶς ἐτούρκεψε εἰς Ἡράκλειον καὶ νὰ πᾶν κί ἐκεῖνοι νὰ πράξωσι τὸ ἴδιον. Καὶ οἱ μὲν δύο μεγαλύτεροι κατέρωθωσαν νὰ διαφύγωσι καὶ νὰ πάρουν τὰ βουνὰ γινόμενοι ἀρματολοί. Τὸν δὲ μικρότερον ἐξηνάγκασαν καὶ ἐτούρκεψεν. Οἱ δὲ ἐκ τούτου ἀπόγονοι ἀνεγνώριζαν τὴν ἐκ Χριστιανῶν καταγωγὴν των καὶ τοῦ εἰς Φουρφουρᾶν συγγενεῖς των.

Τὸν Βεληδοκωστιαντῆ εἰς Πλατάνια μαστιγῶνουν διὰ νὰ ἀλλαξοπιστήσῃ ἐφόσον ἐνόμιζον ὅτι ἀνέπνεεν. Οὗτος δὲ οὕτω ἀνηλεῶς μαστιγούμενος περιφρονῶν τὰ μαρτύρια καὶ τὰ βασανιστήρια ἀπήντα «Κωστιαντῆς ἐγεν-

νήθηκα καὶ Κωνσταντὶς θὰ πεθάνω.»

Πολλοὶ ἐκ τῶν διαφυγόντων τὴν μάχαιραν τῶν Γιαννιτῶν κατέφυγον εἰς τὰς κρύπτας τῶν βουνῶν διάγοντες, δίκην ἀγρίων αἰγάδων ἐστερημένοι παντὸς μέσου ἀμύνης. Κατορθώσαντες δὲ τινες νὰ ὀπλισθῶσιν ἠνώθησαν καὶ ἀπετέλεσαν σῶμα ἀρματωλῶν τῶν Καλησπερίδων. Τοὺς ὠνόμασαν δὲ Καλησπερίδες διότι μὲ τὸ καλησπερὰ εἰσήρχοντο εἰς τὰ διάφορα χωρία. Τοσοῦτον εἶχαν κατοπιοῦσι τοὺς Τούρκους, ὥστε ἐτύγγανον περιποιοῦσεως ὄχι μόνον ἀπὸ τοὺς Χριστιανοὺς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ πολλοὺς Τούρκους, οὐχὶ βεβαίως ἐκ καλοκαγαθείας, ὡς ὑπὸ τοῦ Οὐστᾶ Σουμάν τοῦ ἐκ Μέρωνος.

Εἶναι ἐξηκριβωμένον ὅτι ὑπῆρξαν Πασάδες εἰς Αἴγυπτον καὶ εἰς Κωνσταντινούπολιν, οἱ ὁποῖοι ἀνεγνώριζον ὅτι κατήγοντο ἐκ Χριστιανῶν καὶ πολλοὶ ἄλλοι. Οἱ δὲ Κρητικοτοῦρκοὶ διὰ νὰ συνδιαλλαγῶσι μὲ Τούρκους ἀξιώματικοὺς μὴ γνωρίζοντας τὴν Ἑλληνικὴν ἔπρεπε νὰ γίνῃ τοῦτο διὰ διερμηνέως διότι οἱ Τουρκοκῆτες παντελῶς ἠγνόουν τὴν Τουρκικὴν. Ἀλλὰ μήπως καὶ αὐτὸς ὁ Σουλτάνος μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως Ρεθύμνης δὲν ἀπήγαγε διὰ τῶν ἐν Κρήτῃ ὀργάνων τοῦ τὴν περικαλῆ θιγατέρα τοῦ Ρεθυμνίου Παπᾶ Βοργιά καὶ τὴν ἔλαβε νόμιμον Σουλτάναν τοῦ αὐτὴν καὶ μόνην. (Μπουναλῆς). Ἐν τούτοις χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον πραγματικὸν δεδομένον φαντασιολογοῦντες τινες ὑποθέτουσιν, ὅτι ἐγένετο ἀνάμιξις Ἀραβικοῦ ἢ Τουρκοκοῦ αἵματος μετὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ, ἐνῶ ἐκ τοιούτων γεγονότων ὅπως τουναντίον ἀποδεικνύεται.

ΑΡΜΑΤΩΛΟΙ

ΚΟΥΦΑΚΙΔΕΣ, ΑΝΥΦΑΝΤΙΣ,

ΜΗΤΡΟΦΑΝΗΣ

Ὁ μακαρίτης Ἱστορικὸς Ψιλᾶκις ἠδυνήθη νὰ μάθῃ περὶ τῶν τριῶν ἀδελφῶν Κουφάκιδων ἐκ τοῦ χωρίου Θρόνου τοῦ Μάρκου, τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τοῦ Νικολάου περὶ τῶν ὁποίων γράφει ὡς ἑξῆς: Οὔτοι ἔδρασαν καὶ ἐν Ἀμάριῳ καὶ ἐν Μυλοποτάμῳ περὶ τὰ τέλη τῆς ΙΖ' καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΗ' ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐν ἀδιαπύστω δράσει διάγοντες μέχρι τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 Οὔτοι εἰς τινα τῶν ὑφέσεων τῆς Ἐπαναστάσεως ἐπενεγκόντες μετ' ἄλλων γενναίων ἀνδρῶν τὴν καταστροφὴν τῶν ἐν τῇ Ἐπισκοπῇ ἐγκλεισθέντων Γιαννιτσᾶρων κατεδιώχθησαν πανστρατιᾷ καὶ ἐγκλεισθέντες εἰς τὸ σπήλαιον Ζώμυθον ὑπέστησαν δεινὴν πολιορκίαν καὶ μαρτυρικὸν θάνατον. Ἰστ. Ψιλ. τόμ. Γ. τεύχ. 1 σελ. 284.

— ΑΝΥΦΑΝΤΗΣ

Ὡσαύτως ἐπακριβῶς περιγράφει καὶ περὶ τοῦ ἀτόμου ἤρωος ἀρματωλοῦ τοῦ ἐκ τοῦ χωρίου Βυζᾶρι Ἀνυφαντῆ. Οὗτος, λέγει διατελέσας διαπρεπὴς στρατιώτης τοῦ Ναπολέοντος Βονοπάρτη ἐπανῆλθεν εἰς τὴν γενέτειραν μετὰ τὸ 1815 μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Βονοπάρτου ὁμοῦ μετὰ τοῦ Ταγματάρχου καὶ Συμβούλου τοῦ Βονοπάρτου Τζοάνου ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν Βλασιῶν. Ἰδὼν δὲ τὴν οἰκτρὰν εἰκόνα τῆς ἐρημόσεως τῆς ὑπὸ τῶν μαιφάνων καὶ τῶν λοιπῶν βδελυροτήτων τῶν γιαννιτσᾶρων προξενηθείσης καὶ ἐπὶ τῶν ἔρειπίων τότε τῆς παιρικῆς του οἰκίας ὁμόσας φοβερὸν ὄρκον ἐστράφη ἐπὶ τὰ γνωστὰ αὐτοῦ ὄρη. Καταρτίσας δὲ εὐαριθμὸν ἀρματωλικὸν σῶμα ἐπέπεσεν ἀκάθεκτος κατὰ

τῶν αἰμοχαρῶν τῆς πατρίδος τυράννων, οἵτινες κατελή-
γηθησαν ὑπὸ ἀνεκφράστου δέους διότι ὁ τρομερὸς ἐκ-
δικητὴς δὲν ἀνεμένετο. Ἐπὶ δύο δὲ ἔτη ἐξορμῶν ἐκ τῶν
ἀπροσίτων τῆς Ἰδης κρησφυγέτων του μετὰ τῶν ἐπίσης
ἀνδρείων ὀπαδῶν του τὰ τοσαῦτα ἤγειρε τρόπαια ἡρωϊ-
σμοῦ, ὥστε νὰ θεωρῆται ὁ ἡρωϊκὸς ἀρματωλὸς ὡς μυθι-
κὸς δρᾶκος. Πλὴν ἐπέπρωτο τὴν ἡμέραν τῆς Λαμπρᾶς
νὰ καταληφθῆ εἰς τὴν ἐκκλησίαν μετὰ ἀόπλων ἄοπλος
καὶ μετὰ πολύωρον κατὰ τῶν γιαννιτσάρων διαπάλην φο-
νεύσας πολλοὺς ἐξ αὐτῶν νὰ πέση ξιφῆρης κατὰ τῶν
γιαννιτσάρων καὶ νὰ λάβῃ οὕτω μαρτυρικὸν καὶ αὐτὸς
θάνατον. 151. Ψιλάκη Τόμ. Γ. Τ. 1. σελ. 285.

—ΜΗΤΡΟΦΑΝΗΣ

Μεταξὺ τῶν λησμονηθέντων ἢ ἀγνοηθέντων εἶναι
καὶ ὁ ἡρωϊκώτατος ἀρματωλὸς καὶ ἀρχηγὸς Μητροφάνης
καταγόμενος ἐκ τοῦ χωρίου Ἅγιος Ἰωάννης Ἀμαρίου.
Οὗτος πρὸ τοῦ 1821 εἶχε διαπράξει πολλὰ κατὰ τῶν γι-
αννιτσάρων καὶ κατατρομάξει αὐτοὺς ὡς ἀρματωλὸς. Οἱ
Γιαννιτσαροὶ μανιωδῶς ἐπεδίωκον τὴν καταστροφὴν του,
νομίσας δὲ ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ προφυλαχθῆ ἀσφαλέστε-
ρον ἀπὸ τὰς κατ' αὐτοῦ ἐνέδρας των ἐγένετο μοναχὸς
ἐν τῇ Μονῇ τῶν Ἀσωμάτων χωρὶς καὶ πάλιν νὰ ἐγκα-
ταλίπη τὸ ὄπλον του. Κατὰ δὲ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ
1821 πολλὰ ἐξετέλεσεν ἀνδραγαθήματα ἐν Κρήτῃ διατη-
ρῶν ἴδιον σῶμα πολεμιστῶν.

Ὅτε δὲ ὁ Ἰβραήμ Πισσαῆς παρελάμβανεν ἐκ Κρή-
της Τούρκους ἐθελοντὰς (καλοντζίδες) διὰ τὴν Πελοπόν-
νησον, ὁ Μητροφάνης μετὰ τοὺς ἐπιλέκτους ἄνδρας του
μετέβη εἰς Πελοπόννησον λαβὼν μέρος εἰς πολλὰς μάχας
κατὰ τῶν Τούρκων μέχρι τοῦ 1827 διαμένων εἰς Πελο-
πόννησον. Μετὰ τὴν λῆξιν δὲ τοῦ ἀγῶνος ἐκεῖ ἐπανῆλθεν
εἰς Κρήτην. Μόλις δὲ εἶχε φιλάσει εἰς τὴν Μονὴν Ἀ-
σωμάτων πληροφορηθέντες οἱ ἐν Ἡρακλείῳ Ἀμπαδαῖ-
οι τὴν ἀφίξιν του τὰ μέγιστα ἐθορυβήθησαν. Ἀμέσως

δὲ εἰς διαβούλια ἀπεφάσισαν τὴν ἑξαφάνισιν του. Λιῶ ἀνείθηκαν εἰς Ἀμπαδιώτας νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ἀμαρίου ὅτε ἡ Ἐπανάστασις εὐρίσκετο ἐν ὑφέσει ὡς μυστικὴ Ζουρίδα καὶ νὰ κατορθώσωσι νὰ φωνεύσωσι τὸν Μητροφάνην ὑποσχόμενοι μεγάλας ἀμοιβὰς ἐὰν φέρωσι τὴν κεφαλὴν του εἰς Ἡράκλειον. Φθάσαντες οἱ εἰς Ἡράκλειον μὲ τὴν ἐντολὴν αὐτὴν Ἀμπαδαῖοι πλησίον τῆς Μονῆς ἐκρύβησαν εἰς κατάλληλον ὑεῖσιν ἀναμένοντες καθ' ἃς εἶχον πληροφορίας τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Μητροφάνη ὅστις χωρὶς νὰ γνωρίζῃ τι ἐνέπεσεν ἀνύποπτος ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἐνέδρας. Ὅτε τὸν πυροβολοῦσιν ἐκ τοῦ ὀπισθεν δι' ὁμοβροντίας μόλις δὲ ἐπρόφθασε καὶ ἔπεσε εἰς τοὺς βάρους τοῦ παρακειμένου ρύακος καὶ ἐξέπνευσεν. Ἀλλὰ τὸ ὄπλον τὸ ὅποιον ἔφερε ἐπαρουσιάζετο ὑπεράνω ὡς νὰ ἐσκόπευε δι' ὃ ἐπὶ πολλὴν ὥραν ἐδίσταζον νὰ τὸν πλησιάσωσι φοβούμενοι μήπως ἦτο ζωντανός. Ἀφοῦ δὲ ἐπέισθησαν ὅτι εἶχε πεθάνει πηγαίνουν καὶ κόβουν τὴν κεφαλὴν του, τὴν ὀποῖαν ἔθηκαν ἐντὸς σάκκου. Τρέχοντες δὲ ἐν σπουδῇ φθάνουν εἰς τὸ χωρίον Ἀγ. Ἰωάννην τῆς καταγωγῆς του, ὅπου ἰδόντες γυναῖκας συνηθροισμένας ἀνέστηρον ἐκ τοῦ σάκκου τὴν κεφαλὴν καὶ ἐπιδεικνύοντες ἔλεγον. «Γνωρίζετε κυράδες αὐτὴν τὴν κεφαλὴν» Ἡ δυστυχὴς μήτηρ τοῦ Μητροφάνου παραυχοῦσα ἐκεῖ ἀπήντησε κρυγίζουσα «Ποῖός σκύλοι δὲν γνωρίζει τὴν κεφαλὴν τοῦ παιδιοῦ του; Μὰ τί θαροεῖτε; πῶς ἐσκοιώσατε τὸν Μητροφάνη θὰ χαθῆ ἡ Χριστιανότης; Ὅχι δὲν χάνεται.» Σπεύσαντες δὲ ἔφερον τὸ τρόπαιόν των εἰς Ἡράκλειον ὅπου οἱ Τούρκοι ἐπανηγύρισαν διὰ τὸ γεγονός. Τοιοῦτον μαρτυρικὸν θάνατον ἔλαβε καὶ ὁ πεφημισμένος αὐτὸς καὶ ἐνδοξὸς ἀρματολὸς καὶ Ἀρχηγός. Ὁ Μητροφάνης καίτοι δὲν ἀναφέρεται ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν ἀφῆκε μνήμην ἀθάνατον. — Ἀλλ' οἱ ἀναφερόμενοι οὗτοι ἀποτελοῦσι πολλοσημόριον τῶν ἐν ὅλοις δρασάντων ἀγωνιστῶν καὶ λησμονηθέντων· πλὴν τὰ ἀποτελέσματα ἰὰ διὰ τοῦ χυθέντος τιμίου αὐτῶν αἵματος

ἐπιτευχθέντα μένουσιν ἔσαεί ἀθάνατα.

**ΕΡΕΙΠΙΑ ΤΩΝ 5 ΧΩΡΙΩΝ ΤΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ
ΤΟΥ ΝΑΟΥ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΒΥΖΑΡΙΟΥ
ΤΗΣ ΚΥΡΑ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ ΑΜΑΡΙ**

Οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῆς Ἐπαρχίας Πανάκρου καὶ περίξ τῆς Ἰδης μελανόπτερος ἐπεπλανᾶτο νύξ ἐκ τῶν τερατωδῶν βδελυροτήτων τῶν ὑπὸ τῆς ἐπαράτου μνήμης γιαννιτσάρων διαδραματισθέντων. Τὰ δὲ σωζόμενα ἐρείπια ἐκ τῶν κατερημωθέντων πόλεων ἀκμαζουσῶν, χωρίων ἀνθούστων καὶ μεγαλοπρεπῶν Ναῶν καὶ Μονῶν αἰωνίαν ἐκπέμπουσι διαμαρτυρίαν κατὰ τῶν τοιούτων ἀπανθρώπων ἀνοσιοσυρημάτων.

Ὅπως δοθῆ ἔννοιά τις σαφεστέρα τοῖς πᾶσι περὶ τοῦ μεγέθους τῆς ἐρημώσεως τῆς ὑπὸ τῶν τοιούτων προξενηθείσης παραθέτομεν τὴν συγκρότησιν ἑνὸς καὶ μόνοι χωρίου τοῦ τῶν Ἀποστόλων. Τὸ χωρίον Ἀποστόλοι συνωκίσθη ἐκ τῶν ἐναπομεινάντων τεσσάρων ἢ πέντε ψυχῶν ἐκ τῶν ἐξῆς πέντε χωρίων τῶν ὁποίων διατηροῦνται εἰσέτι ἐρείπια μετὰ τῆς ὑπαρχούσης ὀνομασίας αὐτῶν. Πρὸς τὰ βόρεια τῶν Ἀποστόλων ὑπάρχουν Ἴον Κοιρνιακτὸς, οὔτινος ἐρείπια οἰκῶν σώζονται ἄνω καὶ κάτω συνοικισμοῦ μετ' Ἐκκλησίαν εἰς τὸ μέσον τοῦ Ἀγ. Νούφρη. Ἡδὴ ἀποτελεῖ μετόχι τῆς Μονῆς Ἀρκαδίου. 2ον Δρυαδὲς ἐρείπια οἰκῶν καὶ Ἐκκλησίας τοῦ Ἀγ. Νικολάου. 3ον Μισάκις κατὰ τινὰς Μουσάκας) ἐρείπια οἰκῶν καὶ ἐκκλησίας τοῦ Ἀγ. Γεωργίου ἐν κτήμασι Κ. Λαγουβάδου. 4ον Ἀγασουβάρι ἐρείπια οἰκῶν μετ' ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας ἀνακαινισθεῖσαν ὑπὸ

τῶν κατοίκων Ἀποστόλων τῇ συνεργασίᾳ Κ. Λαγου-
βάρδου μετὰ ἐρειπίων πολλῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν ὡς τοῦ
Ἀγ. Δημητρίου, Ἀγ. Γεωργίου καὶ αἱ τρεῖς ἀνωτέρω
Ἐκκλησίαι διασώζουσιν εἰκόνας Βυζαντινῆς ζωγραφικῆς
καὶ τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου. Ὡς Πρὸς τὰ ἐπάνω καὶ μεσημ-
βρινὰ τοῦ χωρ. Ἀποστόλων εἰς ἣν θέσιν εὐρίσκεται ὁ
Ἅγιος Σπυρίδων ὑπάρχουν ἐρείπια ἀγνώστου ἐπωνυ-
μίας συνοικισμοῦ, ἐνθα ἡ τοποθεσία Σπαθαρικὰ με-
τὰ δύο βρύσες αἰτινες οὔτε τὸ καλοκαίρι στεριεύουν. Περὶ
τῆς καταστροφῆς ἐνὸς ἐκάστου τῶν ἐρειπωθέντων τούτων
χωρίων ὑπάρχουν διάφορα ἀνέκδοτα, τὰ ὅποια καίτοι
σημαίνοντα δὲν ἠδυνήθημεν νὰ περιλάβωμεν ἐνταῦθα.

Ὁ Βυζαντ. Ναὸς εἰς θέσιν Ἑλληνικὰ Βυζαντίου
Κάτωθι τοῦ χωρίου Βυζάρι εἰς θέσιν καλουμένην
Ἑλληνικὴ ἐπὶ ἐκτεταμένης πεδιάδος καταφύτου ἐλαιῶνος
ὑπάρχουν πολλὰ ἐρείπια πόλεως νεωτέρας μὴ ἐξηκριβω-
μένης ἐπωνυμίας. Περὶ τῆς καταστροφῆς δὲ ταύτης ποι-
κίλο διατηροῦνται ἀνέκδοτα ὡς ὅτι ἐγένετο παρανόλω-
μα τοῦ πυρὸς τεθέντος ὑπὸ τῶν πολιορκούντων αὐτὴν
κατακτητῶν καὶ ὅτι οἱ πλείστοι τῶν κατοίκων τῆς ἐντὸς
τῆς Ἐκκλησίας εὐρεθέντες κατεκίησαν ὅτε κατέρρευσε
τὸ στέγασμα τῆς Ἐκκλησίας. Οἱ τοῖχοι τῆς Ἐκκλησί-
ας ἴστανται ἕξ ὧν ἀποδεικνύεται ὅτι κατεσκευάσθησαν
διὰ τέχνης ἰδιαζούσης. Ἔχουσι δὲ μῆκος οἱ τοῖχοι τρι-
άκοντα ἕξ περίπου μέτρων. Πλησίον δὲ τῶν ἐρειπίων
τῆς Ἐκκλησίας εὐρέθη λουτρῶν μετὰ πλύνθους μεγέθους
πλέον τοῦ ἐνὸς μέτρου διασπαγείσας. Εἰς τινὰς δὲ θέ-
σεις δάπεδα Μωσαϊκὰ μετὰ πολύχρωμα λιθάρια σωζόμενα
μέχρις ἐσχάτων. Πρὸς δὲ τοῖχοι διαφόρων οἰκημάτων.

Περὶ τῆς Ἐκκλησίας ταύτης ὁ Ἰταλὸς G. GEROLA
εἰς τὸ MOMENTI V NETI NELL INSULA DE CRETA σύγγραμμα αὐ-

σημειώσει. Κάτωθι τοῦ χωρίου Φουρφουρᾶ ὑπάρχουσιν
εἰς διαφόρους θέσεις ἴχνη ἀγωγῶν τοῦ ὕδατος δι' ὕλικῶν
τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐκτισμένων δι' ὧν ὡς φαίνεται κατήρχε-
το τὸ ὕδωρ ἐξ οὗ ἠρδεύετο ἢ εἰς τὰ Ἑλληνικὰ πόλεις.

τοῦ τοῦ 1908 καθὰ εὐηρεστήθη νὰ μᾶς ἀνακοινώσῃ ὁ φιλιτίμως περὶ τὴν ἀρχαιολογίαν ἀσχολούμενος κ. Ἐμμ. Καούνης γράφει τὰ ἑξῆς. Ὅχι πολὺ μακρὰν ὁ καθεδρικός ναὸς (LA BASILICA) εἰς Ἑλληνικὰ παρὰ τὸ Βυζάρι εἶνε οἰκοδομῆ κατεστραμμένη. Ἐξακολουθοῦν νὰ λέγουν ὅτι οὗτος ὁ ναὸς ἦτο ἀφιερωμένος εἰς τὴν Παναγίαν, εἰς τὸν Ἅγιον Βλάσιον καὶ εἰς τὸν Ἅγιον Θεόδωρον. Ἐπιχειρήσαντες τινὲς ἀνασκαφὰς εὐρέθησαν κολῶναι, αἵτινες ἐχώριζον τὸ ἱερόν. Τὰ τεῖχη φθάνουν εἰς ὕψος 4 μέτρων. Ὁ καθεδρικός (μᾶλλον βασιλικὸς) ναὸς δὲν φαίνεται νὰ ἔχη καλυφθῆ ἀπὸ χῶμα. Τὸ σχέδιον τοῦ καθεδρικοῦ αὐτοῦ ναοῦ (BASILICALE) μὲ τὰ ἱερά, τὰ ὁποῖα συγκοινωνοῦν διὰ μέσου καμαρῶν ἐστηριγμένων εἰς κολῶνας παρατηρεῖται εἰς μίαν ἄλλην Ἐκκλησίαν ἴσως τῆς αὐτῆς χρονικῆς περιόδου, ἣτις διατηρεῖται εἰς καλλιτέραν κατάστασιν, ἃν κοί αὐτὴ ἢ διατήρησις ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος εἰς ἐπισκευὰς χρονολογουμένας εἰς νεωτέραν ἐποχὴν. Ὁ χῶρος τοῦ οἰκοδομήματος εἶναι γενικῶς κεκαλυμμένος». Οἱ ἀρχαιοκάπηλοι δυστυχῶς ἔχουν ἀνασκάψῃ ὅλον τὸν ἐσωτερικὸν χῶρον τῆς ἐκκλησίας.

Ἡ Κυρὰ Παναγία κάτωθι τοῦ χωρίου Ἀμάρι

Κάτωθι τοῦ χωρίου Ἀμάρι ὑπάρχει ναὸς τριμάρτυρος κατερειπωμένος εἰς τὴν ἀρχὴν ἐκτενοῦς πεδιάδος, εἰς ἣν ἢ πάλαι πόλις Ἀπία, τῆς ὁποίας ἢ ὀνομασία διατηρεῖται κοινῶς λεγομένη Ἄπη. Σώζονται καίτοι κατεστραμμένοι οἱ τοῖχοι ὡς καὶ ἡμικατεστραμμένη ἡ ὀροφή. Ἐχει δὲ προστεθῆ ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τέταρτο διαμέρισμα. Ἐπὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῶν τοίχων σώζονται εἰσέτι εἰκόνες ἀγίων Βυζαντινῆς ζωγραφικῆς. Ἡ δὲ θύρα τῆς εἰσόδου αὐτῆς εἶναι ἐκ τῶν σπανίων διατηρηθεῖσα ἐν φωτοτυπία ὑπὸ τοῦ Ἰταλοῦ **G. GEROLA**. Αὕτη ἀνεκαινίσθη πρὸ μηνῶν φιλοπάτριδι δαπάνῃ ὑπὸ τοῦ κ. Μιχ. Περαντωνάκη ἐν Ἀφρικῇ διαμένουτος.

Πλεῖστα ἄλλα ἐρείπια συνοικισμῶν καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῆς Ἐπαρχίας ὑπάρχουν καὶ Ἐκκλησιῶν ὡς ἡ Ἐκκλησία τῆς Παντιανάσσης ἐξ οὗ ἔλαβε καὶ τὴν ὀνομασίαν τὸ ἡρωϊκώτατον χωρίον Παντιάνασσα. Ἐκ τοῦ χωρίου τούτου ἀνεδείχθησαν εἰς ὄλας τὰς δεινὰς περιστάσεις διαπρεπεῖς πρόμαχοι τῆς Ἐλευθερίας ὡς ὁ καπετὰν Ἀντώνης ὁ Νιανασώτης ὅστις μόνος του ἀπετέλει φρούριον ἀπόρθητον. Οὗτος εἰς μίαν συμπλοκὴν εἰς Βρούσινα συνέλαβε Τοῦρκον τὸν ἐφόνευσε καὶ τὸν ἀφώπλισε. Τὴν δὲ μάχαιραν τοῦ Τοῦρκου αὐτοῦ παρέδωκεν εἰς τὸν Πάππον τοῦ κατὰ τὸ 1866 ἀναδειχθέντος Ἀρχηγοῦ Ἀμαρίου Ἐμμ. Πορτάλιου.

Τὴν μάχαιραν δὲ ταύτην ἔφερεν ὀειρημένος γενναῖος Ἀρχηγὸς ἐκ τοῦ αὐτοῦ χωρίου (καταγόμενος).

Μεγαλοπρεποῦς Ἐκκλησίας ἐρείπια σώζονται καὶ εἰς τὸ χωρίον Πατσῶ περὶ τῆς ὁποίας ἡ παράδοσις διητῆρει ὅτι εἶχε ἑκατὸν μίαν θύρας καὶ παράθυρα ἄλλοτε, ὡς διηγήθησαν εἰς ἐμὲ Τοῦρκοι κάτοικοι.

Πρὸς δὲ ἐρείπια Ἱερ. Μονῶν, ὡς τῆς Μονῆς τοῦ Ἀγ. Ἀντωνίου εἰς Ξερωκάμπια παρὰ τὰ παράλια τοῦ Λιβυκοῦ πελάγους. Περὶ ταύτης ἐγράψαμεν εἰς Κορη. Ἐπιθεώρ. Ρεθ. χρ. 25 Ἰαν. 1925 ἀρ. 741. Ἡ τῆς Φανερωμένης περὶ ταύτης ἔγραψ. Κο. Ἐπιθ. Ρεθ. χρ. 8 Φεβρουαρίου 1925 ἀρ. 743 καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ Κέδδους Καλλόιδενα* ἐγρ. Κο. Ἐπιθ. Ρεθ. χρ. 10 Ἀπρ. 25 ἀρ. 752. Ἡ περὶ ἐκάστου τούτων περιγραφὴ ἤθελεν ἀποτελέσει ὀγκώδη ἱστορίαν.

*Σημείωσις. Περὶ τῆς Καλοῖδαινας γράφει ὁ Ἱστορ. Φιλῆκης ἱστορ. Φιλῆκη τομ. Γ' τευχ. 1 σελ. 211.

ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΤΙΝΩΝ

ΑΝΤΙ ΠΕΠΛΑΝΗΜΕΝΗΣΚΑΙ ΔΙΑΣΤΡΟΦΗΣ ΤΗΣ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ

Τὴν Ἐπαρχίαν Ἀμαρίου καθιστῶσι δυσπρόοπτον αἱ ἔκτενεῖς δειράδες τοῦ Ψηλορείτη καὶ τοῦ Κέδρους, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦσι τὰ σύνορα αὐτῆς μετὰ τῶν γειτονικῶν Ἐπαρχιῶν καὶ θέτουσιν αὐτὴν ἀπομακρυσμένην οἶονεὶ ἐν ἀπομονώσει ἐκ τῆς δυσχερεσιότητος ἐπικοινωνίας αὐτῆς μετ' ἄλλων διὰ τε ξηρᾶς καὶ θαλάσσης. Ἐνεκα δὲ τῆς ἀπομονώσεως ταύτης καὶ τῆς ζοφώδους ἀμαθείας, ἣτις ἐπικράτησε κατὰ τοὺς μαύρους τῆς μακροαίωτος δουλείας χρόνους δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάρξωσιν ἐν αὐτῇ ἄνδρες μετὰ τῆς ἀπαιτουμένης πνευματικῆς ἀναπτύξεως ὅπως περιγράψωσι καὶ διασώσωσι πολλὰ γεγονότα ἐκτελεσθέντα εἴτε ἐν συνόλῳ ὑπὸ Ἀμαριωτῶν συνδεδεμένα μετὰ τῆς Ἑθνικῆς Ἱστορίας εἴτε ὑπὸ ἀτόμων αὐτῶν ὁμοίως. Οὕτω πολλὰ γεγονότα οὐδαμοῦ ἀνεγράφησαν. Τινὰ δὲ ἀτελῶς ἢ ἀκροθιγῶς μόνον ὑπὸτε παλαιότερων ἢ μεταγενεσσέων ἱστορογράφων μνημονεύονται ὡς ὑπὸ τοῦ Κριτοβουλίδου. Ἐνταῦθα παραθέτομεν τὴν παρὰ τῷ λαῷ σωζομένην γνωστὴν πραγματικὴν παραγωγὴν ὀλιγίστων τινῶν ὀνομάτων ἀντὶ φαινομένης καὶ πεπλανημένης δουξασίας ὅπως ἐξ ὄνουχος κρίνομεν τὸν λέοντα.

Οὕτω τὸ ἐπώνυμον Καμηλάκις ἠθέλησαν νὰ παραγάγωσιν ἐκ τοῦ Ρωμαϊκοῦ ὀνόματος Κάμηλος ἐνῶ εἶνε γνωστὸν κοινῶς ὅτι γυνή συλλέγουσα χαμόμηλα κοινῶς λεγόμενα καμηλάκια ἐπωνομάσθη Καμηλάκαινα, ὃ δὲ μόνος αὐτῆς υἱὸς ὁ τῆς Καμηλακιανῆς ἢ ὁ Καμηλάκις ὅπερ ὄνομα ἐπεκράτησε μεταδοθὲν καὶ εἰς τοὺς ἐκ τούτου ἀπογόνους ὡς πολλάκις ὁμοίως συμβαίνει καὶ σήμερον. — Νταντουλάκις — Κάποιος εἶχε τὸ ζῶον του φορτωμένον μὲ ἀσκὸν ἡμιπεληρωμένον υἱοῦ· ἔνεκα δὲ τούτου τὸ ἐντὸς τῶν ἀσκῶν υἱὸν ἐκινεῖτο ἀσταθῶς,

ὅπερ ἀποκαλοῦν νταντουλά, ἐκ τούτου δὲ ἀπεκάλεσαν τὸν ἰδιοκτητὴν ὄδηγὸν Ναταντούλαν οὕτως οἱ ἄσκοι νταντουλοῦν. Τοῦ παρέμεινε δὲ ἐκ τούτου ἡ προσωνομία ὁ Νταντούλας. Καὶ ὅμως ἠρέσκετο νὰ τὸ παρῶγωνιν ἐκ τοῦ Ἑνετικοῦ Δάνδολος. Ἄλλ' ἢ ἐκ τοῦ Δανδόλου σωζομένη οἰκογένεια καὶ εἰς ὄρισμένον χωρίοντις Ἐπαρχίας Ρεθύμνης εἶνε ἄλλο καὶ ὁ Νταντουλάκις ἄλλο.*

Ἄλλὰ μήπως τὸ Λαγουβάρδος δὲν εἶναι ὄνομα Λατινικῆς λέξεως; Ἀπεκάλεσαν βεβαίως μακροπώγωνα τι νὰ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καθ' ἣν ἐπεκράτουν οἱ Ἑνετοὶ **LONGIA BARBE** καὶ ὄχι γενειάδην. Ἀντὶ δὲ τοῦ γενειάδην ἐπεκράτησε τὸ Λατινικὸν καθόσον οἱ Ἑνετοὶ ἰσχύουν καὶ ὄχι οἱ Ἕλληνας. Ἡδύναντο δὲ βεβαίως καὶ ἄλλην νὰ ἀποδώσωσιν αὐτῷ ὀνομασίαν οἰανδήποτε. Ἄλλὰ τί πρὸς τοῦτο; Ἄν τὸ ὄνομα ἐπεκράτησεν, ἡ φύσις ὅμως δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μεταβληθῇ ἢ ἐκ τοῦ ὀνόματος. Ἄλλὰ καὶ ὁ οὕτω τὸ πρῶτον κληθεῖς καὶ οἱ ἐκ τούτου φέροντες τὸ αὐτὸ ἐπώνυμον ἦσαν καὶ εἶναι Ἑλληνικωτάτης καταγωγῆς. Καὶ οἱ πρόγενέστεροι δὲ τούτων καὶ οἱ εἰς πολλὰ χωρία διεσπαρμένοι σύγχρονοι ἀπέδειξαν τὴν Ἑλληνικότητα τῆς καταγωγῆς αὐτῶν ὑπὲρ πάντα ἄλλον.

Πολλοὺς τῶν ἐκ τούτων γραψάντων πρὸς διαστροφὴν τῆς Ἐθνολογικῆς Ἱστορίας, ὁ Ἱστορικὸς Ψιλᾶκης δι' ἀκαταμαχίτου ἐπιχειρηματολογίας ἀναιρεῖ λέγει δὲ μεταξὺ ἄλλων. «Ἄπιστα πλεῖστα ὄσα ἐξ ἐπισήμων τῆς Ἑνετιᾶς πηγῶν προερχόμενα καὶ τῶν κατ' αὐτὴν χρονογράφων» I. Ψιλ. Τ. Β. σελ. 124.

Ἄλλὰ μήπως καὶ τῆς οἰκογενείας τῶν Βλαστῶν δὲν ἐπεχείρησαν νὰ διαστρέψωσι τὴν Ἑλληνικότητα τῆς καταγωγῆς καίτοι εἶνε πασίγνωστον ὅτι ἔλκει τὴν κατα-

Σημείωσις. Πολλῶν ἐνετικῶν παρέμειναν ἐπώνυμα ἀλλὰ μόνον τὰ ἐπώνυμα καθόσον οἱ ταῦτα φέροντες ἐκ τοῦ μακροχρονίου συγχρωτισμοῦ ἐξελληνίσθησαν τελείως.

γωγὴν ἐκ τοῦ ἐνὸς τῶν 12 Ἀρχοντοπούλων τῶν ἐκ τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας εἰς Κρήτην σταλέντων, καὶ ἦτις κατὰ τῆς Ἐνετοκρατίας ἐνεργότατον ἔλαβε μέρος καθ' ὄλων τῶν σπανίων ἐκείνων καὶ πρωτακούστων ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν διαδραματισθέντων. Ὅμως ἐξ αὐτῶν τούτων τῶν ὑπὸ τῶν ἰδίων μετὰ τόσης ἐλαφροῦς συνειδήσεως γραφέντων ὡς θὰ ἴδωμεν αὐτοαναίρουνται. Ἰδωμεν.—Εἰς μετάφρασιν ἐκ τῆς περιλήψεως τῶν μελετῶν καὶ ἐρευνῶν τοῦ G. DE POLLEGRINO δημοσιευθεῖσαν εἰς τὸ BOLEORALO τῆς Βενετίας 1908 γράφονται τὰ ἑξῆς. «Ἡ οἰκογένεια τῶν Βλαστῶν ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ἐπιφανῆ καὶ ἀρχαίαν καταγωγὴν ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην (διὰ τὸ ὄχι; ἔως ἐδῶ καλὰ,) ἀνήκει τουτέστιν εἰς τὴν Ρωμαϊκὴν εὐγένειαν, ἣτις διεκπεραιώθη εἰς τὸ Βυζάντιον κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Αὐτοκρατορίας. (Πόθεν ἀρίεται τοῦτο ὁ διάσημος ἐρευνητής; Ἡ τὸ ἰσχυρίζεται ἀπλῶς διότι τοῦ εἶναι ἀρεστὸν,) Λέγεται δέ ὅτι ἔλαβε τὸ ὄνομα Βλαστὸς, διότι ἐνίκησε τὴν πόλιν τῆς Ἐδέσσης ἤδη Βοδενὰ . . . καὶ ὅτι κατάγεται ἀπὸ οἴζας τῶν Ἑλλήνων Αὐτοκράτορων». Πῶς τώρα συμβιβάζεται τὸ ὅτι ἡ Ρωμαϊκὴ εὐγένεια διεκπεραιώθη εἰς τὸ Βυζάντιον μὲ τὸ ὅτι κατάγεται ἀπὸ οἴζας τῶν Ἑλλήνων Αὐτοκράτορων; Δὲν ἐπέρχεται ἐδῶ σύγκρουσις γνωμῶν ἢ αὐτοαναίρεσις; Καὶ τυφλῶ δῆλον. Ἐκτὸς ἐὰν ὑποθέσωμεν ὅτι ποιητικῇ οὕτως εἰπεῖν ἀδεία ἐπιτρέπεται ἵνα διὰ φαντασιῶν ἀλμάτων δύναται νὰ ὑπερπηδᾷ τις ἐκ τοῦ ἐνὸς ἄκρου τῆς γῆς εἰς τὸ ἕτερον. Ἴσως διότι συνεπολέμησαν μετὰ τῶν Ἐνετῶν κατὰ τῶν Τούρκων εἰς τὴν ἄλωσιν τοῦ Χάνδακος ἢ διότι ἐφόρευσαν οἱ Ἐνετοὶ τὸν Ἰωσήφ Βλαστὸν ὡς συνομώσαντα κατὰ τῆς Ἐνετοκρατίας τοὺς ἐθεώρουν ὅτι ἤλλαξαν τὴν φυσικὴν αὐτῶν καταγωγὴν.

Οἱ τοιοῦτοι δὲν ἐζήτησαν μόνον διὰ τῆς βίας τοῦ πελέκεως διὰ νὰ καταστρέψωσιν καὶ ἐξοντώσωσιν τὸ ἔθνος, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς παραχαράξεως τῆς ἱστορίας νὰ ἀλλοιώσωσι τὴν ἔθνολογικότητα τῶν λαῶν.

Τὰ ὀλίγιστα ταῦτα παρεθέσαμεν ἐνταῦθα ἀπλῶς καὶ μόνον ἵνα δώσωμεν ἀφορμὴν εἰς τοὺς ἀρμοδίους καὶ δυναμένους ὅπως ἐνδιατρίψωσιν ἐπαρκῶς εἰς τὰς τοσαύτας παραλήψεις τῆς Ἐθνικῆς Ἱστορίας.

Μετὰ τὴν ἔναρξιν τῆς Ἐπαναστάσεως 1821
 Εἰσβολὴ ἐκ Ρεθύμνης Τούρκων εἰς Ἀμάρι
 Ἀπόκρουσις καὶ καταδίωξις αὐτῶν μέχρι
 τῶν Πυλῶν τοῦ Φρουρίου — Πανέλης

Τὰ πρὸς ἀνατολὰς βορρᾶν καὶ δύσιν βραχῶδη βουνὰ τῆς Ἐπαρχίας Ἀμαρίου τὰ ὁποῖα χωρίζουσιν αὐτὴν ἐκ τῶν Ἐπαρχιῶν Μυλοποτάμου, Ρεθύμνης καὶ Ἀγ. Βασιλείου καθίστων αὐτὴν δυσκολοπάτητον ἐκ Ρεθύμνης. Δύο μόνον ὑπάρχουν εἰσοδοὶ διὰ τὸ Ἀμάρι ἐκεῖθεν. Ἡ τῶν ποταμῶν ἢ τῶν ἀρμῶν. Μὲ τὴν ἔναρξιν δὲ τῆς Ἐπαναστάσεως οἱ Ἀμαδιῶται ἔστησαν βάρδιες καὶ εἰς τὰς δύο αὐτὰς θέσεις ὅπως προφυλάσσωνται ἀπὸ αἰφνιδίαν ἐπίθεσιν τῶν ἐν Ρεθύμνῃ εἰσελθόντων Τούρκων. Εἰς τὴν θέσιν Ἀρναούτη διὰ τὴν τῶν Ποταμῶν καὶ εἰς τὴν θέσιν Βρωμόντα κορυφὴν ὑψηλὴν πλησίον τῆς «Πέτρας τὸ νερὸν» διὰ τὴν τῶν Ἀρμῶν.

Ἐκδιωχθέντες οἱ ἐξ Ἀμαρίου εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 Τοῦρκοι, μετέβησαν οἱ μὲν πρὸς νότον Ἀμπαδιῶται εἰς Ἡράκλειον, οἱ δὲ πρὸς βορρᾶν εἰς Ρέθυμον. Οἱ εἰς Ρέθυμον εἰσελθόντες ἐξ Ἀμαρίου ἔπεισαν πολλοὺς ὅτι ἦτο εὐκολοπάτητον τὸ Ἀμάρι ἀπὸ τοὺς Ἀρμούς ὑποσχόμενοι τὴν προσκόμισιν μεγάλων ἐξ Ἀμαρίου λαφύρων. Ἐκκινήσαντες δὲ ἐκ Ρεθύμνης ἐφοδιασμένοι διὰ τῶν μέσων τῆς ἐποχῆς ὄγλος πολὺς μὲ τὰς σημαίας των ἔφθασαν εἰς Ἀρμούς εἰς τὸν κατηφορικὸν δρόμον τὸν ἀντικρύζοντα τῆς «Πέτρας τὸ νε-

ρό». Ἄλλ' οἱ Ἀμαριῶται εἶχον κατορθώσει νὰ γνωρίσωσι τὸ σχέδιον τοῦτο τῶν ἐν Ρεθύμνῃ Τούρκων ἐγκαίρως. Διὸ τὴν προηγουμένην ἡμέραν καθ' ἣν τοὺς περιέμεναν συνηθροίσθησαν καὶ ἐτοποθετήθησαν ὑπὸ τοῦ Ἀρχηγοῦ Ἰωάνν. Μοσχοβήτη εἰς ἐπικαίρους θέσεις παρὰ τῆς Πέτρας τὸ νερὸ ἔνθα τὸ μέρος εἶναι πολὺ ἀνώμαλον διότι κάτωθι τοῦ δρόμου εἶναι ἀπότομος κρημνός, ὑπεράνω δὲ τούτου βράχοι. Ὅτε δὲ εὐρίσκοντο εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν οἱ Τούρκοι πεζοὶ καὶ καβαλάρηδες ἐξώρμησαν ἐκ τῶν θέσεων τῶν οἱ Ἀμαριῶται αἰφνιδίως χωρὶς πρότερον νὰ τοὺς ἀντιληφθῶσι διότι ἦσαν κεκρυμμένοι ὑπὸ τοὺς ἐκεῖ ἐρείκους καὶ τὰς φτέρας, καὶ ἐπετέθησαν κατ' αὐτῶν μετ' ἀκαθέκτου ὀρμῆς ἀλλαλάζοντες καὶ γιουχαίζοντες. Συνεπλάκησαν δὲ χεῖρας μετὰ χεῖρας μετὰ τοὺς προπορευομένους φονεύοντες καὶ ἀφοπλίζοντες αὐτοὺς χωρὶς νὰ ἔχωσι καιρὸν οἱ Τούρκοι νὰ κάμωσιν χρῆσιν τῶν ὀπλῶν τῶν ὥστε νὰ δύνανται νὰ δώσωσι χεῖρα βοήθειας ὁ εἰς πρὸς τὸν ἄλλον. Ταυτοχρόνως δὲ ἤρχισαν καὶ οἱ ὀλίγοι μακρότερον τοποθετημένοι Ἀμαριῶται σκοπίμως νὰ πυροβολῶσι μετὰ τὰ δύο ἢ τρία λιανοτούφεκα τὰ ὁποῖα εἶχον ἕως τότε καὶ τινὰς πιστόλες. Ἐκ τῆς συγχύσεως δὲ ἣτις εἶχε καταλάβει τοὺς Τούρκους ἐκ τῆς αἰφνιδίας καὶ τῆς ἀκαθέκτου ἐπιθέσεως ἐξέλαβον ὅτι οἱ πυροβολισμοὶ ἐσήμαινον ὅτι ἤρχετο ἐπικουρία εἰς τοὺς Ἀμαριώτας ἐνόπλων ἐνῶ τοὺς ἰπέθετον ἀόπλους. Κατελήφθησαν ἐκ τούτων πάντες ὑπὸ πανικοῦ καὶ ἔσπευδαν πάραυτα ποῖος πρῶτος νὰ ὀπισθοχωρήσῃ. Ἐφευγον τότε ὅσον ἠδύναντο ταχύτερον κατὰ πόδας διωκόμενοι. Πολλοὶ πεζοὶ ἀφήκαν τοὺς καβαλάρηδες ὀπίσω ἐκ τῶν ὁποίων πολλοὺς συνέλαβον καὶ ἐφόνευσαν μετὰ τῶν ζώων τῶν. Ὅσφ δὲ ἀπομακρύνοντο τῆς θέσεως τῶν Ἀρμῶν προσήρχοντο πολλοὶ ἐκ τῶν πέριξ χωρίων ἐπιτείνοντες τὴν καταδίωξιν.

Ἐπὶ τῶν ἐκτὸς τῆς πόλεως Ρεθύμνης λόφων εἶχον ἐξέλθει καὶ ἐγκατασκηνώσει, πολλοὶ πανωλόβλητοι καὶ μὴ οἱ ὁποῖοι εἰδοποιηθέντες ἐκ τῶν καταφθασάντων ὑπὸ

τῆς καταδιώξεως ξεψυχισμένων, ἔσπευσαν νὰ εἰσέλθωσι περίτρομοι ἐγκαταλείποντες πάσας τὰς ἀποσκευὰς ὡς καὶ τὰς σκηναὺς αὐτῶν. Ὁ δὲ Πασᾶς ἐγκατέλειπε καὶ τὸ κανόνι τὸ ὁποῖον εἶχεν ἐκεῖ ἔξω τοποθετημένον. Μόλις δὲ ἐπρόφθασαν καὶ ἔκλεισαν τὰς πύλας τοῦ Φρουρείου ἔφθασαν μετὰ τῶν ἄλλων προσδραμόντων οἱ Ἀμαριῶται οἱ ὁποῖοι ἔκρουον τὰς πύλας φωνάζοντες «ἀνοίξατε πουρμάδες».

Μετὰ τοῦτο οἱ μὲν Τοῦρκοι ἔμειναν κεκλεισμένοι ἐντὸς τῶν τειχῶν τοῦ Φρουρείου, οἱ δὲ ἔξω τούτων Ἀμαριῶται καὶ ἄλλοι ἐπεδόθησαν εἰς λαφυραγωγίαν τῶν ἐν ταῖς σκηναῖς καὶ τῶν ἐκεῖ βυρσοδειψίων ταμπακαριῶν. Ἄλλοι ἔπερνον πετσί καὶ ἄλλοι ἄλλα ἀντικείμενα καὶ ἄλλοι διεμερίζοντο τεμαχηδὸν τὰ πανιὰ τῶν σκηνῶν τὰ ὁποῖα ἔφερον μεθ' ἑαυτῶν εἰς τὰ χωρία τῶν. Τὸ δὲ κανόνι τὸ ἐγκαταλειφθὲν ὑπὸ τοῦ Πασᾶ μὴ δυνάμενοι νὰ μεταφέρωσι τὸ ἔρριψαν ἐντὸς κούμου καὶ ἐχάλασαν τὴν στέγην καὶ τὸ ἐκάλυψαν.

Τὸ μόνον δὲ κέρδος ὅπερ ἐκ τούτου ἀπεκόμησαν οἱ Ἀμαριῶται ἦτο ὅτι διὰ τῶν σκευῶν καὶ τῶν τεμαχίων τοῦ ὑφάσματος τῶν σκηνῶν τῶν ὑπὸ τῶν πανωλοβλήτων ἐγκαταληφθέντων μετέφεραν καὶ διέδωκαν τὴν πανώλην ἕκαστος εἰς τοὺς οἰκείους αὐτοῦ, ἔξ ἧς εὖρον οἰκτρὸν θάνατον πολλοὶ εἰς πολλὰ χωρία τῆς Ἐπαρχίας, ἐν οἷς καὶ ὁ ἐμὸς πάππος Νικόλαος ἐκ πατρὸς.

Τὸ γεγονός τοῦτο διεδόθη εἰς ὅλας τὰς Ἐπαρχίας καὶ ἔσπευσαν πλεῖστοι, ὅτε κατέστη στενοτάτη ἡ πολιτορχία τῶν ἐντὸς τοῦ Φρουρείου Τοῦρκων, οἵτινες ὑπέφερον τὰ πάνδεινα ἐπὶ πολὺ χρονικὸν διάστημα, ὄχι μόνον ἐκ τῆς πανώλης ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν μεγάλων στερησεων. Ἀφῶ ἠναγκάζοντο νὰ μεταχειρίζονται ὡς καύσιμον ὕλην τὰ σανιδώματα τῶν θυρῶν τῶν καταστημάτων διὰ νὰ ψήνωσι τὸ ψωμί των εἰς τοὺς φούρνους.

Ὅπως ἀπαλλαγῶσι δὲ ἐκ τῆς πολιτορχίας ταύτης ἦτις καθίστα ἀπελπιστικὴν τὴν θέσιν αὐτῶν ἀπεφάσισαν νὰ ζητήσωσι βοήθειαν ἀπὸ τοὺς ἐν Τυμπακίῳ εὐ-

ρισκομένους Τούρκους. Μὴ ἔχοντες δ' ἄλλο μέσον πρὸς τοῦτο εὐρέθη εἰς Τούρκος ἐκ τοῦ χωρίου Γέννας Ἀμαρίου ὄνοματι Χουσεῖν, ὅστις διότι ἐγγώριζε τὰς τοποθεσίας τοῦ Ἀμαρίου ὑπέθεσεν ὅτι θὰ δυνηθῆ νὰ διέλθῃ κρυφίως καὶ χωρὶς νὰ ἐννοηθῆ ἐκ τῆς Ἐπαρχίας Ἀμαρίου καὶ νὰ φθάσῃ εἰς Τυμπάκι. Ἐξῆλθε λοιπὸν τῆς Ρεθύμνης καὶ κατόρθωσε νὰ φθάσῃ περὶ τὰ ἐξημερῶματα ἐπὶ τοῦ κάτωθι τοῦ χωρίου Γέννας ποταμοῦ, ὅπου διὰ νὰ κρυφθῆ τὴν ἡμέραν καὶ νὰ ὀδοιπορῆ τὴν νύκτα εἰσῆλθεν εἰς πυκνωμένες σφάκες (πικροδάφνες) εἰς τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ. Ἀλλὰ κατὰ δυστυχῆ δι' αὐτὸν σύμπτωσιν διέβαιναν ἐκ τοῦ μέρους ἐκείνου ὁ Ἐμμανουὴλ Κωστάκης ἐκ Φουρφουρᾶ κινδυνεύσας πολλάκις νὰ φονευθῆ ὑπὸ Γιανισάρων διότι ἦτο γενναῖο παληκάρι διὰ νὰ ὑπάγῃ μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Χριστοδούλου εἰς Μέρωνα ὅπου ἔμενον οἱ Ἀρχηγοὶ. Εὕρισκόμενοι δὲ εἰς τὴν θέσιν ἐκείνην τοῦ ποταμοῦ οἱ δύο ἀδελφοὶ ἤκουσαν τσάχαλο ἀσύνηθες μέσα εἰς τὰ κλαδιὰ πλησιάσαντες δὲ ἐκ περιεργείας βλέπουν ἄνθρωπον κρυπτόμενον, τὸν ὁποῖον ἀνεγνώρισαν ὅτι ἦτο Τούρκος γνωστὸς τὸν ὁποῖον συνέλαβον ἀμέσως καὶ τὸν μετέφερον εἰς Μέρωνα, ὅπου τὸν παρέδωσαν εἰς τοὺς ἐκεῖ εὕρισκόμενους Ἀρχηγούς. Ἐκ τῆς γενομένης δὲ ἐπ' αὐτοῦ ἐρεῦνης εὔρον τὰς ἐπιστολάς τὰς διὰ τὸ Τυμπάκι προοριζόμενας ῥαμμένες ἐπὶ τῆς ράχους τοῦ γελεκίου του. Καὶ τὸν μὲν κατάσκοπον αὐτὸν ἐφόνευσαν εἰς δὲ τὸν Ἐμμ. Κωστάκιν ἀντὶ ἄλλου βραβείου παρέδωκεν ἰδιοχείρως αὐτὸς ὁ Ἀρχηγὸς I. Μοσχοβίτης ἐν ὄσῳ καὶ διὰ συλλογῆς ἐράνου ἐκ τῶν ἐκεῖ ἐνόπλων καὶ τινα φουσίγγια.

Ἀπελπισθέντες οἱ ἐντὸς τοῦ φρουρίου Ρεθύμνης κλεισμένοι Τούρκοι ὅτι θὰ ἐλάμβανον ἐπικουρίαν εἴτε ἐξ Ἡρακλείου εἴτε ἀλλαχόθεν ἐφθασαν εἰς τοιαύτην ἀπόγνωσιν, ὥστε ἦσαν ἔτοιμοι καὶ παρεκάλουν νὰ παρουσιασθῆ Ἕλληνας ἀξιωματικούς νὰ παραδοθῶσιν.

Ἐκ τῆς ἀπελπιστικῆς δὲ ταύτης καταστάσεώς των

ἐπροδοκίτως φθάνει εἰς Ρέθυμνον ὡς ἔξ οὐρανοῦ ὁ Χασάν Πασᾶς. Ἀποβιβασθεὶς οὗτος μὲ Δεκατέσσαρας χιλιάδας στρατοῦ εἰς Σουῦδαν διήλθεν διὰ τοῦ Ἀποκορώνου. Ἀπὸ τὰ χωρία δὲ ἐκ τῶν ὁποίων διήρχετο ἐφόρνευεν, ἠχημαλῶτιζεν καὶ κατέστρεφε. Διερχόμενος ἔξ Ἐπισκοπῆς εἶχε συλλάβει ἱερέα τινα, τὸν ὁποῖον εἶχεν μαζὺ του. Ὁ ἱερεὺς οὗτος νομίσας ὅτι ἠθελε διαθέσει εὐνοϊκῶς ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὸν Πασᾶν τοῦ ἔμαρτύρησεν τὴν θέσιν εἰς ἣν εἶχον κρύψει οἱ Χριστιανὶ τὸ κανόνι τοῦ ὡς ἀνωτέρω φυγόντες ἐκ τῶν λόφων ἔξω Πασᾶ Ρεθύμνης. Ὁ Χασάν Παπᾶς ὄχι μόνον δὲν τὸν ἠνόησεν ἀλλ' ὅταν ἐπρόκειτο νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν Πύλην τοῦ φρουρίου ἀγτὶ ἄλλου θύματος (κουρπᾶνι) ἐκκλητικοὶ οἱ ἄλλοι Τούρκοι εἶδον ὅτι διέτιζεν καὶ ἔσφαζαν ἐπάνω εἰς τὸ εὐρεθὲν κανόνι αὐτὸν τὸν Παπᾶν, διότι οἱ Τούρκοι ἠγάπων τὰς προδοσίας ἀλλ' ὄχι καὶ τοὺς προδότας.

Πλησιάζας εἰς Ρέθυμνον ὁ Χασάν Πασᾶς μετὰ τοῦ στρατοῦ του ἐξαπέστειλε πρὶν ἢ εἰσέλθῃ ἱππεῖς τινὰς διὰ νὰ εἰδοποιήσωσι τοὺς ἐντὸς τῆς Ρεθύμνης.

Οἱ ἐν Ρεθύμνῃ εἰδόντες μακρόθεν ἐρχομένους τοὺς ἱππεῖς ἐξέλαβον αὐτοὺς ὡς Ἕλληνας, δι' ὃ περισυνέλεξαν τὰς κλεῖς τοῦ φρουρίου καὶ θέσαντες αὐτὰς ἐντὸς ἀργυροῦ δίσκου τὰς προσέφερον εἰς τοὺς προφθάσαντας ἱππεῖς ὡς δεῖγμα ὑποταγῆς. Ἐκκλητικοὶ δὲ παρὰ τούτων ἔμαθον ὅτι δὲν ἦσαν Ἕλληνες ἀλλὰ Τούρκοι.

Ἄνευόχλητος κατάληψις τῆς ἐπαρχίας Ἀμαρίου ὑπὸ τῶν Τούρκων τελεία καταστροφή αὐτῶν ἔξω τῆς Μονῆς Ἀσωμάτων

Ἄφοῦ οἱ ἐντὸς τῆς Ρεθύμνης Τούρκοι ἐνισχύθησα μὲ ἀρχετὰς ἐπικουρίας καὶ ἄλλων καὶ ἀρναουτῶν δὲν ἐπεχείρησαν νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὸ Ἀμάρι παρὰ ἀφοῦ κα-

τέλαβον τὴν ἐπαρχίαν Μυλοποτάμου καὶ τὴν τοῦ Ἁγίου Βασιλείου. Μετ' ταῦτα δὲ ἐπεχείρησαν νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ἀμαρίου ἀπὸ τοὺς ποταμοὺς. Ἐσκευμένως κατὰ τῆς ἀπόψεως ὁπότε δὲν ἦτο εὐκόλος ἡ συγκέντρωσις τῶν Ἀμαριωτῶν ἵνα τοὺς ἀποκρούσωσι. Διαβάντες δὲ τοὺς ποταμοὺς ἀνενόητοι κατέλαμβανον τὰ χωρία ἕνα πρὸς ἕνα. Ἡ εἰς τὰ πρῶτα χωρία ἐμφάνισις τῶν Τούρκων διέσπειρε τὸν τρόμον εἰς ὅλα τὰ λοιπὰ, οἱ κάτοικοι τῶν ὁποίων κατέφευγαν εἰς τὰ βουνὰ ἐλπίζοντες ὅτι ἦτο δυνατὸν ἐκεῖ νὰ σωθῶσι ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ τοὺς κατεδίωκαν καὶ τοὺς συνελάμβανον. Τὰ ξημερώματα δὲ τῆς καθαρᾶς δευτέρας εὗρισκοντο εἰς Φουρφουράν. Τοὺς ἄνδρας γυναῖκας καὶ παιδιά τοὺς ὁποίους συνελάμβανον εἰς τὰ βουνὰ ἢ ἔσφαζαν καὶ ἐβασάνηζαν ἀγρίως ἢ ἀπέστηλαν εἰς τὰς ἀποθήκας ὅπου εἶχον εἴτε εἰς Σπῆλι εἴτε εἰς τὸν εἰς Ἀγγελιανομέτοχα Μυλοποτάμου Πύργον.

Μεταξὺ τῶν συλληφθέντων εἰς Σάμιτον ἦτο καὶ ἡ πολυμελὴς οἰκογένεια Ἰερωνύμου τινὸς Σιγανοῦ ἐκ τοῦ χωρίου Λαμπιότες. Καὶ τὴν μὲν οἰκογένειαν ἔστηλαν εἰς Σπῆλι τὸν δὲ πατέρα ἐκράτησαν μαζὺ των. Μετὰ ἡμέρας λέγουσιν εἰς αὐτὸν ὅτι θὰ τὸν στείλωσιν εἰς Ρέθυμνον νὰ πάη ἕνα γράμμα καὶ ὅτι ἐὰν τὸ μεταβίβασῃ ἀσφαλῶς θὰ σωθῶσι τὰ παιδιά του, εἰδμη θὰ τὰ σφάζωσι. Τοῦ ἔβαλον λοιπὸν τὸ γράμμα ἀποκάτω ἀπὸ τὸ πάτω τοῦ στιβανοῦ του καὶ τὸν ἔστειλαν. Ὁ δυσδουχὴς φοβούμενος μὴ τὸν σφάζουν καὶ τὸν ἴδιον προσποιήθη ὅτι δέχεται καὶ ἀνεχώρησε τοιουτοτρόπως. Ἀναχωρήσας ἀντὶ νὰ μεταβῇ εἰς Ρέθυμνον κατώρθωσε καὶ μετέβη εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Ἀσκαδίου χωρὶς νὰ τὸ γνωρίσουν οἱ Τούρκοι. Διηγήθη δὲ εἰς τοὺς καλογήρους τὰ πάντα τὰ τῆς ἐπιστολῆς τὴν ὁποίαν ἔφερεν. Εἰς δὲ ἀθεόφοβος καλόγηρος τοῦ λέγει ἀκλόυθα μου καὶ ἐγὼ θὰ σὲ πάω εἰς τοὺς ἀρχηγούς νὰ γλυτώσῃς. Τὸν ὀδήγησε λοιπὸν εἰς Πισταγὴν ὅπου εἶχον καταφθάσει ἀρχηγοὶ μετὰ πολλῶν ἐνόπλων ἐξ ἄλλων ἐπαρχιῶν, καὶ ἐ-

θελοντων ὡς δὲ πιθανολογεῖται ἦτο μαζὺ των καὶ ὁ Μαυροθαλασσήτης. Εἰς αὐτοὺς παρουσιάζει ὁ καλόγηρος τὸν Ἱερώνυμον Σιγανὸν μὲ τὸ τουρκικὸν γράμμα. Διὰ τὸ παραστήσῃ δὲ ὅτι δῆθεν ἔκαμε κατώρθωμα παρσιτάνει τὸν Ι. Σιγανὸν ὡς τσασίτην (προδότην). Οἱ δὲ Ἀρχηγοὶ πεισθέντες εἰς τὰς ἀσυνειδήτους καταθέσεις τοῦ καλογήρου χωρὶς κὰν νὰ ἐρωτήσωσι τὸν ἴδιον τὸν θανατόνουςιν δι' ἀπηγγονισμοῦ μὴ θέλοντες νὰ ριφθῇ πρροβολισμὸς διὰ νὰ μὴ γίνωσι γνωστοὶ εἰς τοὺς Τούρκους, οἱ ὅποιοι δὲν εἶχον ἀντιληφθῇ τὴν ἐκεῖ προσέλευσιν τῶν ξενεπαρχιωτῶν.

Ἐκ τῆς ἀναγνώσεως δὲ τῆς ἐπιστολῆς τῶν ἐν Ἀμαρίῳ Τούρκων πρὸς τοὺς εἰς Ρέθυμνον εἶδον ὅτι οἱ ἐν Ἀμαρίῳ προσεκάλουν τοὺς ἐν Ρεθύμνῃ νὰ ἔλθωσιν καὶ αὐτοὶ τὸ ταχύτερον καὶ ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συναντήσωσι καμμίαν ἀντίστασιν ἀναφέροντες συνάμα τὰ κατωρθώματά των. Ἐφρόντισαν δὲ καὶ ἔστειλαν τὸ αὐτὸ γράμμα ἐπιτηδείως εἰς Ρέθυμνον χωρὶς οὐδόλως νὰ γίνῃ γνωστὸν ὅτι τὸ εἶχον ἀναγνώσει οἱ χριστιανοὶ. Καθόσον δὲ ἐβεβαιώθησαν ὅτι θὰ ἤρχοντο ἀπὸ τοὺς ἄρομους παρασκευάσθησαν εἰς κατάλληλον θέσιν νὰ τοὺς ὑποδεθῶσιν. Ἦτοι ἤνοιξαν διὰ νυκτὸς τάφρους εἰς τὴν ἐκτὸς τῆς Μονῆς Ἀσωμάτων πεδιάδα καὶ ἐκάλυψαν τὰς τάφρους μὲ κλάδους διαφόρους διὰ νὰ μὴ διακρίνονται μακρόθεν. Ἐπειτα ἐπαρχιῶται καὶ ξενεπαρχιωτῆται διηρέθησαν εἰς δύο ἐκ τῶν ὁποίων οἱ μὲν ἐτοποθετήθησαν πρὸς ἀνατολὰς, οἱ δὲ πρὸς δυσμὰς εἷς τι ἀπ' ἀλλήλων διάστημα ἀναμένοντες τὴν ἐμφάνισιν τῶν Τούρκων χωρὶς νὰ φαίνονται. Ὅτε δὲ ἔφθασαν ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν οἱ ἐκ Ρεθύμνης περσοὶ καὶ καβαλάρηδες διὰ συνθήματος ἐπέπεσαν κατ' ἐπάνω των μετ' ὀρμῆς ταυτοχρόνως καὶ ἐκ τῶν δύο πλαγίων καὶ ἐκ τῶν ὀπισθεν. Οἱ δὲ Τούρκοι μὴ δυνάμενοι νὰ ὀπισθοχωρήσωσιν ἔσπευδον δρομαῖοι εἰς τὴν προεκτεινόμενῃν πεδιάδα. Ἀγνοοῦντες δὲ τὰς τάφρους ἐροίπτοντο εἰς αὐτὰς καὶ κατεπλάκωνεν ὁ εἰς τὸν ἄλλον χωρὶς νὰ δυνηθῇ οὐδεὶς τῶν τὰς εἰς τάφρους πιπτόντων

νά ἐξέλθῃ διότι ὑπεράνω τούτων εὐρίσκοντο οἱ διώκοντες αὐτοὺς Ἕλληγες. Πλεῖστοι δὲ ἄλλοι ἰδίως πεζοὶ ἔσπευδον καὶ ἐκρύπτοντο εἰς τὰ κάτωθι τῆς Πισταγῆς δάση καὶ ρύακας φθάσαντες κάτωθι καὶ πλησίον τῆς θέσεως Κουισουνάρι παρὰ τὸ χωρίον Πλατάνια. Ὡς δὲ διηγοῦνται ἐπὶ δέκα καὶ πέντε ἡμέρας τοὺς ἀνεκάλυπτον εἰς τὰ δάση ἔνθα ἐκρύπτοντο καὶ τοὺς ἐφόνευον. Ἐκτὸς δὲ τῶν ὄπλων καὶ πλεῖστα ἄλλα ἀξία λόγου λάφυρα ἀπέσπασαν ἐξ αὐτῶν. Λέγεται δὲ ὅτι ἐκ τοῦ ρεύσαντος αἵματος τῶν ἐκεῖ τότε θανατωθέντων, τὸ ὁποῖον μετέφερον οἱ ῥύακες ἴσως καὶ κατόπιν βροχῆς εἰς τὸν παρακείμενον «Γέρο Ποταμὸν» τὰ νερὰ ἐκκοκίνησαν. Ἐκ τῶν ἐκεῖ εὐρεθέντων Τούρκων ὀλίγιστοι ἠδυνήθησαν νὰ σωθῶσιν καταφυγόντες εἰς Ἡρακλειώτικα.

Ἀπέναντι τοῦ χωρίου Μοναστηράκι ὑπάρχει θέσις εἰς τὸν κεντρικὸν δρόμον ὀνομαζόμενον τοῦ «Ναζιφ τὸ μνημα» καὶ σήμερον. Τοῦτο δὲ διότι ἐκεῖ κατέφθασε καὶ ἐφόνευσε τὸν Ναζιφ ἀράπην ὃ ἐκ τοῦ χωρίου Ὀψιγιὰ ~~Ἰστανβούλης~~ τῆ συνδρομῆ καὶ ἄλλων διότι ὃ ἀράπης ἦτο ἀνδρείοτατος.

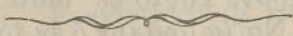
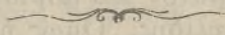
Ὅπως πολλὰ ἄλλα γεγονότα Ἀμαριωτῶν καὶ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ἀμαρίου παραλείπονται καὶ ὑπὸ ἄλλων καὶ ὑπὸ συγχρόνων ἱστοριογράφων οὕτω καὶ περὶ τοῦ γεγονότος τούτου ἀκροθιγῶς μόνον καὶ ἀορίστως κάμνει λόγον ὁ σύγχρονος Κριτοβουλίδης. Ὅμως ἡ ἐκεῖ γενομένη καταστροφή τῶν Τούρκων ἐὰν δὲν ἦτο ἀνωτέρα τῆς τοῦ δράματος τοῦ Δράμαλης εἰς τὴν Πελοπόννησον ἀλλ' οὔτε κατωτέρα.

Καὶ τὸ πρῶτον γεγονὸς τὸ ὁποῖον προαναφέραμεν καὶ τὸ δεύτερον τοῦτο μᾶς διηγήθησαν αὐτόπται μάρτυρες ὅχι μόνον Χριστιανοὶ ἀλλὰ καὶ Τοῦρκοι ὡς ὁ Σκαρσουλῆς διαβόητος μπαϊρακαγασῆς κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821, τὸν ὁποῖον πολλοὶ τῶν συγχρόνων μὲ ἡμᾶς ἴσως νὰ ἰὸν ἤκουσαν μένοντα ἐν τῇ Μονῆ τῶν Ἀσωμάτων ταῦτα διηγούμενον.

Εἰς ὑπόγειον ἐν τῷ χωρίῳ Ἀποσέτι τῆς οἰκίας τοῦ

τό ἀρχηγῶ Ἰ Μοσχοβίτη κατὰ τὴν τελευταίαν ἐπανάστασιν συνέπεσεν νὰ ἴδω κρυπτόμενα πάμπολα ὄπλα καὶ μπιστόλες ὡς ἦσαν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀνυξάτα μακρὰ καὶ κοντὰ καὶ ἀποτελοῦντα ὄγκον πολλῶν φορτίων σωζόμενα ἐκ τοῦ ἄ αφερομένου τούτου δράματος τῆς καταστροφῆς τῶν Τούρκων. Ἐκράτησα μία ξυλίνην καπνὸθήκην πεποικιλμένην. Ἐξεχώρησα δὲ καὶ δύο κόμπά μπιστόλια διὰ νὰ παραλάβω κατόπιν, ἀλλ' ὡς με ἐπληροφόρησαν τὰ παρέλαβεν ὁ ἐκ Ρεθύμνης Ἐμμαν. Κασούνης.

Καίτοι ἀμφιβάλλω ἂν μόνον ἐκ λόγων ἀγνοίας παρῆλειψαν νὰ ἀναφέρωσιν τὰ ἀναμφισβήτητα ταῦτα γεγονότα οἱ σύγχρονοὶ ἐκείνων Ἱστορικοὶ ἀποφεύγομεν νὰ σχολιάσωμεν τὸ τοιοῦτον.

Ἡ ἹΕΡΑ ΜΟΝΗ
ΤΩΝ ΤΑΞΙΑΡΧΩΝ ἈΣΩΜΑΤΩΝ
ΤΗΣ ΕΠΙΑΡΧΙΑΣ ΑΧΑΡΙΟΥ

Ἡ ἱστορία τῆς ἱστορικῆς Μονῆς τῆς Ἐπαρχίας Ἀμαρίου τῶν Ἀσωμάτων εἶνε ἀναλοσπιάτως συνδεδεμένη μετὰ τὴν Ἐθνικὴν μας Ἱστορίαν ἐκ παλαιωτάτων χρόνων. Πληροφορίας ἐπισήμους περὶ τῶν ἐν αὐτῇ διαπραγματισθέντων κατὰ καιροὺς ἐπὶ τῶν διαφορῶν κατακτητῶν ὀλιγίστας δυστυχῶς ἔχομεν. Διὰ τοῦτο ὅσα ἐκ παραδόσεως εἶναι γνωστὰ περὶ αὐτῆς καὶ ὅσα ἐκ τῶν ἐν αὐτῇ μνημείων μαρτυροῦσι παραδέτομεν ἐνταῦθα πρὶν ἢ τελείως ἐξαφανισθῶσιν ἢ παραδοθῶσιν εἰς λήθην.

Ἐπὶ τῆς ἐν αὐτῇ ἐπιμελῶς κρυπτόμενοι τρεῖς λεγόμενοι κωδῆκελοι ἐκ τῶν ὁποίων οἱ δύο παλαιότεροι καὶ σπουδαιότεροι κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1897 μετεφέρ

θησαν εἰς τὴν Ἐπισκοπὴν Ρεθύμνης τῇ διαταγῇ τοῦ τότε Ἐπισκόπου Διονυσίου, ἵνα προφυλαχθῶσι. Καὶ ὁμοῦ μᾶς ἐπληροφόρησαν ὅτι μετὰ τὴν ἐκ τῆς Ρωσικῆς κατοχῆς ἀπαλλαγὴν δὲν ἀνευρέθησαν. Ὁ δὲ σωζόμενος νεώτερος περιέχει χρονολογικὰς τινὰς σημειώσεις μόνον ἀπὸ τοῦ 1682. Περὶ τούτων δὲ κάμνομεν μνεῖα ἐν τοῖς ἐπομένοις.

Ἡ Μονὴ αὐτὴ ὑπῆρξεν ἐκ τῶν πλουσιωτέρων Μονῶν τῆς Κρήτης· διότι πλὴν τῶν εὐφορωτάτων καλλιεργησίμων γαιῶν, τὰς ὁποίας τῇ ἀπέμειναν ἐκ τῆς ἀρπαγῆς ὑπὸ Τούρκων καὶ ἄλλων πέριξ τῆς περιοχῆς αὐτῆς εἶχεν εἰς τὴν κατοχὴν τῆς καὶ πολλὰ μετόχια εἰς ἄλλας Ἐπαρχίας ὡς εἰς Μεσαρὰν, εἰς Μυλοπόταμον, εἰς τὴν Ἐπαρχίαν Ρεθύμνης. Εἰς δὲ τὴν Ἐπαρχίαν Ἁγ. Βασιλείου κατεῖχε τὸ Μελισσουράκι καὶ τὸ ὑπὸ τῆς Μέλαμπες πλούσιον εἰς παραγωγὴν ἐλαίου μετόχι τοῦ Βούλγαρι. Καὶ αὐτὸ τὸ εἶχεν διαρπάσει καὶ τὸ ἐνέμοντο Τούρκοι. Τῇ ἐνεργείᾳ δὲ τοῦ Μητροπολίτου Κρήτης Χρυσάνθου 1848 καὶ τοῦ Μητρ. Διονυσίου 1852 ἐπεστάφη πάλιν τῇ Μονῇ Ἀσωμάτων ὑπὸ τῆς τότε Τουρκ. Διοικήσεως καὶ ἐπὶ Ἡγουμένου Ἰωσήφ.

Ἐπὶ τοῦ Ψηλορείτη κατέχει ἐκτεταμένην ἀγριάδα διὰ ποιμνιοβοσκίην, ὡς καὶ τὰ χειμαδιὰ εἰς ξεροκάμπια τῆς κατὰ στραφείσης Μονῆς τοῦ Ἁγ. Ἀντωνίου. Εἰς τὸ βουνὸν αὐτὸ ἔχουν πολλὰ φρέατα διὰ νὰ ποτίζουν τὰ ποιμνία. Εἰς τὸ αὐτὸ βουνὸν ὑπάρχει θέσις Πολυμυστυρίδι εἰς τὴν τὴν ὁποίαν ἐγένετο ἡ πρώτη συνεννόησις τῶν πρωτοεργῶν Ἀρχηγῶν τοῦ Νομοῦ Ρεθύμνης τῆς τριετοῦς Ἐλευθερίας τοῦ 1866. Εἰς τὴν αὐτὴν δὲ θέσιν καὶ ἡ τελευταία σύσκεψις μικρὰν ἀπὸ τῆς λήξεως τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ τότε ἀφικθέντος Ἀρχηγοῦ Πετροπουλάκη.

ΠΕΤΡΑΔΙΑ

Ἄνωτερον τῆς Μονῆς πλησιάζουσα πρὸς τὸ χωρ. Μοναστηράκι εὐρίσκεται τὸ μετόχι Πετραδία μὲ ὀλίγα μικρὰ

οικήματα και Ἐκκλησίαν τῆς Θεομήτορος. Ἡ Πετράδια εἶνε σημαίνουσα ὄχι μόνον διότι εὐρίσκεται εἰς ὑψηλὴν ὑγιεινὴν θέσιν, ἀλλὰ πρὸ πάντων διότι ἐχρησίμωσεν ὡς καταφύγιον τῶν κατὰ καιροὺς ἀρματωλῶν. Τὸ νερὸ τῆς κάτωθι αὐτῆς πηγῆς δὲν εἶναι πολὺ ὑγιεινόν. Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ σώζονται τρεῖς παλαιαὶ εἰκόνες ἐκ τῶν ὁποίων μία μικρὰ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, αἱ δὲ ἄλλαι παριστά-
νουσι τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία εἶναι μεγαλυτέρα τῆς ἄλλης. νομίζει δὲ τις ὅτι ἡ μία εἶναι πανομοιότυπον ἀποτύπωμα τῆς ἄλλης. Εἶναι θαυμαστὴ ἡ ἐπ' αὐτῶν Βυζαντινὴ ζωγραφικὴ. Ἐπὶ τῆς μεγάλῃς εἰκό-
νος ὑπάρχει κάτωθι μὲ τοὺς ἰδιορρυθμοὺς τότε χαρακτή-
ρας γραμμάνων ἢ ἐξῆς ἐπιγραφῆ.

Δέσις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Γερασίμου Ἱερομονάχου
τοῦ Βαρούχα.

ΑΦΛΕ!

Ἐπὶ δὲ τῆς μικρᾶς.

Δέσις τοῦ δούλου σου Ἀνδρονίκου Μοναχοῦ.

Περὶ τῆς μεγαλυτέρας εἰκόνης ὑπάρχει παράδοσις, κα-
τὰ τὴν ὁποίαν ἐρρίφθη αὐτὴ εἰς τὰς φλόγας πυρᾶς ὑπὸ
ἀλλοπίστων χωρὶς νὰ καῖ ἐκτὸς ἐλαχίστου τοῦ ὀπισθίου
τοῦ ξύλου αὐτῆς ἐνῶ ἡ ζωγραφικὴ οὐδεμίαν ὑπέστη φθο-
ρὰν. Τοῦτο δὲ ἔνεκα θεωροῦσι τὴν εἰκόνα ταύτην θαυ-
ματουργόν.

Κατὰ τὴν παράδοσιν ὡσαύτως ἡ Ἐκκλησία ἦτο διμάρ-
τυρος καταστραφεῖσα ὑπὸ τῶν κατακτητῶν. Διετέλει δὲ
ἐρρείπιον μέχρι οὗ ἀνεκαινίσθη εἰς τὴν ὑπάρχουσα μονὴν
ὑπὸ τοῦ Ἡγουμένου Ἰωσήφ, Ἡ ὑπὸ τοῦ Ἰωσήφ ἀνα-
καινίσις τῆς Ἐκκλησίας μαρτυρεῖται ἐκ τῆς ἐπὶ τοῦ ἀνω-
φλίου τῆς θύρας εὐρισκομένης ἐπιγραφῆς.

Ἡ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ Ἡ ΤΟ ΕΘΝΙΚΟΝ ΚΕΙΜΗΛΙΟΝ ΤΩΝ ΧΟΡΤΑΙΣΩΝ

Εἰς τινε ἀπὸ τῆς Μοη̄ης Ἀσωμάτων ἀπόστιασιν πρὸς δυομάς εὐρίσκειται εἰς τὴν πεδιάδα ἢ μικρὰ Ἐκκλησία τῆς Ἀγ. Παρασκευῆς πλησιάζουσα εἰς τὴν θέσιν ἔκτιστο δὴ ἰσχυαία πόλις Σίβρητος. Ἰὰ κτήματα εἰς ἃ κεῖται ἡ Ἐκκλησία κατεῖχοντο ὑπὸ Τούρκων μέχρι τοῦ 1887 διὰ ὑπὸ ἠγούμενου Ἱεροθ. Τρουλλινοῦ τῇ μεσολαβήσει τοῦ Γ. Διοικητοῦ Ἀνθοπούλου Πασᾶ ἠγοράσθησαν ἀπὸ Ὀθωμανοῦς. Ἡ ἀπέριτος αὕτη Ἐκκλησία εἶναι μὲ σταυροθόλι καὶ τρουλλον. Αἱ θύραι αὐτῆς ἦσαν πρότερον πολὺ χαμηλότεραι ὥστε μόνον σκόπτουσις ἠδύναί τις νὰ εἰσέλθῃ. Ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας αὐτῆς εὐρίσκειται ἐκτεταμένως ὁ τάφος τῶν δύο ἀδελφῶν Χορταίσιων προσκεκολλημένος ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ τοῦ τοίχου τῆς Ἐκκλησίας. Ὑπεράνω δὲ τοῦ Τάφου ἐπὶ τοῦ τοίχου σώζεται εἰκὼν Βυζαντινῆς ζωγραφικῆς ὅπως ἀβλαβῆς καὶ εὐκρινεστάτη τοῦ κητόρος καὶ τῆς συμβίας αὐτοῦ.

Πρόσθεν δὲ τοῦ τοίχου τοῦ τάφου ὑπάρχουσι μὲ τὴν αὐτὴν ζωγραφικὴν κάπως ἐφθαρμένην οἱ δύο ἀδελφοὶ Χορταῖσαι Γεώργιος καὶ Θεόδωρος δίδοντες ἀλλήλους τὰς χεῖρας κλπ. Περὶ τούτων γράφει ὁ Ἱστορικὸς Ψιλάκης ἐν τῷ Β. Τόμ. τῆς Ἱστορίας του τὰ ἐξῆς αὐτολεξεῖ. Ἐν τῇ Μοη̄ τὰυτῇ περισιώζεται ἔτι εὐτηχῶς ἐξαιρετος Βυζαντινὴ γραφὴ εἰκονίζουσα τοὺς Χορταίσιους δίδοντας ἀλλήλους χεῖρας ὡς ἐπὶ ὀρκωμοσίᾳ πρὸ τοῦ νέου αὐτῶν ἀγῶνος, καθ' ἣν ἀπεικονίζεται γεγραμμένον τὸ «μνήσθητί μου Κύριε» φέροντας στολὴν στρατιωτικὴν παραπλησίαν πρὸς τὴν τοῦ Ἀγ. Γεωργίου καὶ Δημητρίου».

Ὁ δὲ Ἰταλὸς GIUSEPPE GEROLA εἰς τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ MONUMENTI VENETIELELL ISOLA DI CRETA ἐμπεριέχει μόνον τὴν εἰκόνα τῶν ἀφιερωτῶν χωρὶς νὰ κάμῃ λόγον οὔτε περὶ τοῦ τάφου οὔτε περὶ ἧς εἰκόνης τὴν ἐπὶ τοῦ τάφου τῶν δύο ἀδελφῶν Χορταίσιων καίτοι ὀλίγον

ἐφθαρμένην διακρονομένην ἐπαρκῶς.

Ὁ δὲ διαπρεπὴς ἀρχαιολόγος κ. Στεφ. Ξανθοῦδίδης ἐξ ἀφορμῆς χαραγμάτων αἵνα εὐρίσκει εἰς τὴν Ἐκκλησίαν Ἁγ. Ἀποστόλων τοῦ χωρίου Ἀπάνω Ἀγάθια ὑπὸ χρόν. 1512 ἔχοντων οὕτω.

NICOLAUS CORTATSI CASTELANUS λέγει περὶ τούτων τὰ ἑξῆς

Κασσιελῖνοι βεβαίως ἦσαν Ἑνετοὶ. Ἄλλ' ἐνιαῦθα βλέπομεν Κρήτια Ἑλληνα τὸν Νικολ. Χορτιάτην Κασσιελλῶνον καὶ μάλιστα ἐξ οἰκογενείας, ἣτις ἐκλείσθη διὰ τοὺς κατὰ τῆς Ἑνετικῆς κυριαρχίας ἀγῶνας αὐτῆς. Ἰδίως τῶν δύο ἀδελφῶν Θεοδώρου καὶ Γεωργίου τῶν Χορτιατῶν κατὰ τὸ τέλος τοῦ 13 αἰῶνος καὶ ὀλίγα ἔτη πρὸ τῆς Ἑπαιστάσεως τοῦ Ἀλεξίου Καλλέργη.

Ἐκ τῆς Ἱστορ. Ψιλάκη ἀναγράφομεν ἐνιαῦθα τιμὰ περὶ Χορτιατῶν, καθόσον σχετίζονται μὲ τὴν Μονὴν Ἀσωμάτων. Πολλοὶ δὲ Ἀμαριῶται συνηγωνίσθησαν μετ' αὐτῶν τότε περιλαμβανόμενοι ὑπὸ τὸ ὄνομα Λάμπης κοινὸν Ἀμαριωτῶν καὶ Ἁγ. Βασιλειωτῶν. Εἶναι γνωστὸν ὅτι καὶ τῶν ὄνο ἐπαρχῶν οἱ κάτοικοι εἰς τὰς δυσχερεῖς περιστάσεις συνειργάσθησαν ἐν ἀγαστῇ ὁμονοίᾳ ὡς ἀδελφοὶ. Οἱ Χόρτιαττοι, λέγει ὁ Ἱστορ. Ψιλάκης, ἐξ εὐγενοῦς ἔλκοντες τὸ γένος ἐκ τοῦ πρώτου ἐκείνου ἐκ Βυζαντίου γειῶρχου τοῦ Εὐσταθίου Χορτιάτη ἦσαν τύπος ἀνεπιλήπτου ὄλωσ χαρακίῆρος, ἀδάμαντες ἀκηλίδωτοι, μάρτυρες περιλαμπεῖς ὑπὲρ τῆς ἱεροτέρας οὐ μόνον ἐν τῷ Ἑλληνισμῷ, ἀλλ' ἐν τῇ καθόλου ἀνθρωπότητι ὑποθέσεως. Καὶ τὸν αὐτὸν ἀκτιβολήσαντες ὡς ἄλλοι Διόσκουροι τότε ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ στερεώματος.

Ἐγεγθεῖσης ἐπιναστάσεως κατὰ τῶν Ἑνετῶν τῆς Κρήτης κατὰ τὸ 1271 διετήρουν τὴν Ἑπανάστασιν οἱ Χορτιάται μέχρι τοῦ 1277 συνάπτοντες γενναίως μέχρι τῶν Στρατιῶν τῆς Ἑνετίας, εἰς μίαν τῶν ὁποίων ἐν τοῖς κατὰ τὸ Μαλεβύζον στενοῖς Γράβαις ὀνομαζομένοις κατέστρεψαν τὸν ἐπίλεκτον στρατὸν τῶν Ἑνετῶν καὶ αὐτὸν τὸν ἀρμοστὴν Μαρίνον Ζένον ἀποκτείναντες μετὰ τῶν ἱπποτῶν

του καὶ καταλαβόντιες ἀπάσας τὰς ἀποσκευὰς καὶ αὐτὴν τὴν σημαίαν τοῦ Ἁγ. Μάρκου. Ἐπὶ δὲ τοῦ ἄρμοστοῦ Μάρκου Ζένου ἐπολιόρκησαν τὴν πρωτεύουσαν καὶ ἤθελε περιέλθει εἰς τὴν κυριότητα τοῦ παρατείνοντος τὴν πολιορκίαν Γεωρ. Χορτάστη, ἐὰν δὲ ἐπρόφθανον κατεπείγουσαι ἐπικουρίαι ἐκ θαλάσσης. Τὰ κατωρθώματα τοῦ Χορτάζη εἰς δημιώδη ἄγματα ἐπάλλοντο καθ' ἅπαν τὸ Αἰγαῖον. Ἄλλὰ καὶ ἡ Εὐρώπη εἶδε τότε κατὰ τὸν Δαροῦ, πρωτοφανὲς καὶ παράδοξον θέαμα.

Μετὰ τὸν Π. Ζένον ἔστειλαν ἄρμοστιν τὸν Μαρῖνον Γραδεινίγον κατὰ τὸ 1277 μετὰ πλοίων καὶ νέου στρατοῦ ἐξησκημένον μετὰ παντὸς εἶδους ἐφοδίων. Οὗτος ἔλυσεν τὴν πολιορκίαν καὶ ἀπεκήμεν ἅπαντα τὸν οἶκον τῶν Χορτάζων προκηρύξας ἀμοιβὰς διὰ τὰς κεφαλὰς τῶν δύο ἀδελφῶν Γεωργίου καὶ Θεοδώρου. Αἱ μετὰ πολιτικῆς φρονήσεως παρασκευαί καὶ ἡ ἀνασύνταξις τῶν στρατευμάτων κατεθορύβησαν τοὺς προεξάρχοντας τῆς Κρήτης, οἵτινες συνῆλθον εἰς τὴν Μονὴν τῶν Ἀσωμάτων Ἀμαρίου παρόντων πολλῶν κληρικῶν. Πολυπληθέστεροι δὲ ἐξορισθῆσαν ἐκεῖθεν καὶ πολιορκοῦσι τὴν πρωτεύουσαν Ἄλλ' ἡ ἀπειθία τῶν στρατιωτῶν, οἵτινες παρὰ τὰς διαταγὰς τῶν ἀρχηγῶν ἐφόρμησαν προώρως ἐγέννησε τὴν ἀσφράδα ἐκείνην ἡμέραν τῆς ὀλοσχεροῦς ἡτις τῶν Ἐπαναστατῶν Οὐαί τῆς ἠτιηθεῖσιν ὄσπερον.

Οἱ δύο ἀδελφοὶ Χορτάζοι ἐπὶ μῆνας ὅλους καταδιωκόμενοι ὑπιστάντες ἀνεκδιήγητα δεινὰ κατόρθωσαν νὰ διεκπεραιωθῶσιν εἰς Χίον δι' ἀκατίου καὶ ἐκεῖθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν προσφυγοντες ἐν τέλει εἰς τὴν Μικρασίαν.

**Περὶ τῆς Βυζαντινῆς ἰδρύσεως τῆς Μονῆς
Ἀσωμάτων**

Ἐκ παραδόσεως μόνον ἦτο γνωστὸν διὰ τὴν Μονὴν τῶν Ἀσωμάτων Ἀμαρίου ἰδρῦθῆναι τὸ πρῶτον ὑπὸ Βασιλείσεως ἡ

ἡ ἐπιτομή τῆς ἱστορίας τῆς Μονῆς τῶν Ἀσωμάτων

διηγούντο οἱ προγενέστεροι μοναχοὶ τῆς Μονῆς. Ὁ δὲ προηγούμενος Μεθόδιος μετὰ πεισικότητος διηγῆθη εἰς ἡμᾶς τοῦτο. Οἱ αὐτοὶ ἰσχυρίζοντο ὅτι κατὰ τὴν παράδοσιν ἢ τὸ πρῶτον κτιθεῖσα Ἐκκλησία τῆς Μονῆς ὑπὸ τῆς Βασιλείσης ἦτο Στανροδόλι μετ' Τροῦλλον καὶ ὅτι δι' ἔμπρησμοῦ κατεστράφη καὶ ἡ Ἐκκλησία καὶ ὅλα ἀνεξαιρέτως τὰ οἰκήματα τῆς Μονῆς χωρὶς κυρίως νὰ γίνεται γνωστὸν ὑπὸ τῶν κατακτητῶν. Διηγεῖτο δὲ καὶ ἡ Ἐκκλησία κατερειπομένη ἐπὶ πολὺ χρονικὸν διάστημα καὶ ὅτι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Ἑνετῶν ἐπειράθη ἡ ἀνακαίνισις τῆς κατερειπωμένης Ἐκκλησίας. Τότε δὲ ἐκ τῶν υπολειφθέντων λειψάνων τῆς πρώτης κατεσκευάσθη ἡ μονόθολος ἐκείνη, τὴν ὁποίαν ἐνθυμούμεθα μέχρι προχθὲς.

Ἡ παράδοσις αὕτη ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν ὡς μῦθος ἐνῶν ὄιοι οἱ προγενέστεροι καλόγηροι ἐπέμενον εἰς τοὺς ἰσχυρισμοὺς τῶν ἀξιούντες νὰ κτισθῇ εἰς τοὺς τοίχους ἢ ἀπαυτουμένη προσθήκη διὰ νὰ γίνῃ καὶ πάλιν Στανροδόλι κλπ. Ὁ δὲ τελευταῖος ἠγούμενος Ἀγαθάγγελος Λαγονβάργδος ῥέκτις ἀνὴρ ἐξ ἱστορικῆς καταρόμενος οἰκογενείας κατάρθωσε νὰ θέσῃ εἰς ἐνέργειαν καὶ νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὸν ὄνειρώδη πόθον τῶν προηγηθέντων αὐτοῦ μὴ φεισθεὶς οὐδενὸς μόχθου οὔτε δαπάνης. Μόλις δὲ πρὸ τινῶν ἡμερῶν ἀπεπερατώθη τὸ Βυζαντινὸν αὐτὸ σχέδιον τοῦ Στανροδόλι μετ' τροῦλλον, δι' οὗ ἐπετελέσθη ἀληθῶς σεμνὸν Χριστιανικὸν κόσμημα οὐ μόνον διὰ τὴν Μονήν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν Ἐπαρχίαν. Οὕτω μετὰ πάροδον τοσοῦτων αἰώνων καὶ καταστροφῶν ἀνεστήθη ὑπὸ τὴν σκέπη τῆς μνησθηθέντος ἐλευθερίας Ναὸς τοῦ Θεοῦ οὗτος, τὸν ὁποῖον εὐέλπιδες οἱ Βυζαντινοὶ εἶχον ἰδεῖν. Τοῦτο δὲ διὰ νὰ ἀποδειχθῇ τοῖς πᾶσιν ὅτι καὶ οἱ πόθοι τῶν αὐτῶν Βυζαντινῶν μετ' ἴσσην δῆποτε πάροδον χρόνον θέλουσιν ἀνασταθῆ καὶ ἐκπληρωθῆ καθολοκληρίαν τῇ θείᾳ συναγωγῇ.

τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅπως καὶ εἰς ἄλλας νήσους συνέβη τὸ αὐτὸ κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς. Τὴν παράδοσιν ταύτην Ἐκ τῆς καταβληθείσης δὲ ἐργασίας διὰ τῶν ἐπὶ τῶν πλαγίων ἐπίθεσιν τῶν τοίχων εὐρέθη ὑπὸ τὴν γῆν τοῖχος

σιερωτάτος ἐκεῖ ἀκριβῶς ὅπου ἐχρειάζετο νὰ τεθῶσιν τὰ θεμέλια τοῦ προστεθησομένου τοίχου. Ἐπὶ τῶν εὐρεθέντων δὲ ὑπῶν τοίχων τῆς πρώτης Ἐκκλησίας ἐτέθησαν τὰ θεμέλια καὶ πάλιν τῶν ἀνεγερθέντων τοίχων τῆ συναιέσει καὶ τοῦ μηχανικοῦ.

Ἐπὶ τῶν τοίχων οἵτινες ἐκηρηνίσθησαν ἐκ τῆς ὑπαρχούσης μονοδόλου Ἐκκλησίας πρὸς διεύρυσιν εὐρέθησαν ἐκτισμένοι λίθοι μανρισμένοι ἐκ φλογός ὡς καὶ τινες λίθοι μὲ γράμματα χωρὶς νὰ ὑπάρχωσιν οἱ ἀπαιτούμενοι πρὸς συναρμολόγησιν.

Πλὴν δὲ τούτων ἀριστερὰ ἐπὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἐκκλησίας εὐρέθησαν ἐπὶ τοῦ παλαιοῦ τοίχου ἴχνη καταφανεστάτης Βυζαντινῆς ζωγραφικῆς τὰ ὅποια ἐκάλυπτε προσθετὸς τοίχος πλεόν τῶν 0,50 ἐκμ. Ὁ ἐν Ρεθύμνῃ ἀρχαιολόγος κ. Εὐστ. Πετρουλάκις ἐξυμνεῖ τὴν εὐρεσιν αὐτῆς.

Καὶ τὰ εὐρεθέντα θεμέλια τῶν τοίχων τοῦ Σταυροδόλι, καὶ οἱ μανρισμένοι καὶ μὲ γράμματα λίθοι ὡς καὶ τὸ διασωθὲν τεμάχιον τῆς Βυζαντινῆς ζωγραφικῆς διαλαλοῦσιν ἢ χηρότερον παντὸς κήρυκος ὅτι ἦτο Βυζαντινὴ ἢ ἰδρυσίς τῆς πρώτης Ἐκκλησίας μὲ Σταυροδόλι καὶ ὅτι γενομένη παρανάλαμα τοῦ πυρὸς ἀνηγέρθη ἐκ τῶν λειψάνων τῆς πρώτης καὶ ἐπ' αὐτῶν ἢ πρὸ μικροῦ ὑπάρχουσα μονόδολος.

Ἀλλὰ περὶ τῆς Βυζαντινῆς καταγωγῆς τῆς Μονῆς ταύτης καὶ ἕτεροι λίθοι ὠμιλοῦσιν. Ἐκ τῶν πρώτων Ἡγουμενείων, τὰ ὅποια φαίνονται μὲ πλοσίαν κομψότητα ἄκοδομημένα ἐσώζετο μέχρι ἡμῶν μόνον ὁ πρὸς τὴν ἀδλὴν τοίχος ἀβλαβής, οἱ δὲ λοιποὶ ἦσαν κατερειπωμένοι μέχρις οἷον ὁ Ἐπίσκοπος Λάμπης Εὐμένιος πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἀνοικοδόμησε τὸ Ἡγουμενεῖον. Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἐπὶ τοῦ σωθέντος τοίχου τῶν παλαιῶν Ἡγουμενείων καὶ ἐκατέρωθεν τῆς θύρας τῆς εἰσόδου ὑπάρχουσι δύο παράθυρα, τὰ ὅποια εἶναι κατασκευασμένα μὲ πελέκια ἐπὶ τῶν ὁποίων ὑπάρχει ἐκατέρωθεν ἀναγεγλυμμένη προτομὴ μὲ Βυζαντινὴν τέχνην λαριστάνουσα τὸν Μιχαὴλ Ἀρχάγγελον ἐκεῖνον, περὶ τοῦ ὁποίου ἀναγράφεται εἰς τὰς προφητείας τοῦ Δαυ-

ἦλ «ἐτέρωθι δ' ἴστατο Μιχαὴλ Ἀρχηγὸς Ἑλλήνων.

Μεταδίδει δὲ ἡ παράδοσις δι' ὅχι μόνον Βυζαντινῆ Βασίλισσα ἐνήργησε τὴν ὀλην διάταξιν τῶν οἰκοδομημάτων τῆς Μονῆς ταύτης, ἀλλ' οὐ καὶ εἶχε κοσμήσει ταύτην μὲ ἐπιπλα πολυτελεῆ καὶ με σκευὴ ἀργυρᾶ καὶ χρυσοῦ καὶ οὐ τινα τούτων διασωθέντα ἐν κρυπτιῷ παρεδόθησαν ὀλίγον πρὸ τοῦ 1821 ὑπὸ Ἑγουμένου τινὸς Γιαννιτσάροις ἢ διηπαλάγησαν ὑπ' αὐτῶν.

Προϋπάρχοντες Ἡγούμενοι ἀναφερόμενοι
ἐν τῷ σωζομένῳ νεωτέρῳ κωδικῷ

Ἀναγράφεται ἐν αὐτῷ. Πρῶτος μετὰ τὴν καταστροφὴν ἦλθεν Ἱερομόναχος ἐν τῇ Μονῇ κατὰ τὸ 1682 ὁ Μακάριος ἐκ Μαργαριτῶν Μυλοποτάμου, ὅστις ἤρρισε νὰ ἀνεγείρῃ τὰ καταφανισθέντα καὶ πολλὰ ἀνέκτησε καὶ διώρθωσε. Σημειωτέον οὐ κατὰ τὰς διαφόρους ἐπαναστάσεις οἱ Μοναχοὶ καταδιωκόμενοι ἐγκατέλειπον τὴν Μονὴν τῶν εἰς τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ καὶ μετέβαινον εἰς τὰ χωρία τῆς καταγωγῆς τῶν παρηκολούθων ὀπλιζόμενοι τοὺς ἀμαρτωλοὺς ἢ ἀσίδεις. Οὕτω ὡς εἰκάζεται συνέβη καὶ εἰς τὴν Μονὴν ταύτην, καθ' ἣς εἶχον ἄγριον διωγμὸν οἱ Κοῦρκοι. οἱ δὲ ἐκ τούτου σωθέντες διεσπάρησαν. Ὅταν δὲ εἶχεν ἐλαττωθῆ πως ὁ διωγμὸς οὗτος ἐπανήρχοντο εἰς τὴν Μονὴν ὅπως συνέβη εἰς τὸν Ἱερομόναχον τούτον.

Τὸ δὲ 1769 ὁ Μοναχὸς Μανασῆς ἐγένετο κοινῇ ψήφῳ Ἡγούμενος τῆς Μονῆς καὶ μετ' ὀλίγον Ἀρχιερεὺς τῆς Ἐπαρχίας ταύτης, ὅστις ἔκαμε πολλὰ θεάρεστα καὶ τὸ 1779 εἰς βαδὴν γῆρας ἀπέθανε καὶ ἐτάφη ἐν τῇ Μονῇ καταγόμενος ἀπὸ Καλανταρῆ Μυλοποτάμου.

Τοῦτον διεδέχθη ὁ Ἱερεὺς Λύμης ἐκ τοῦ χωρίου Ἀγ. Ἰωάννου Ἀμαρίου καταγόμενος. Ὑπῆρξε κυλὸς προεστὼς ἡγουμενεύσας χρόνους εἴκοσι. Διὰ τὴν μεγάλην ἐκτίμησιν ἣν εἶχον πρὸς αὐτὸν οἱ τότε, κατεσκευάσαντο μνημεῖον του

πρόσθεν τῆς θύρας τῆς εἰσόδου τῆς Ἐκκλησίας κατ'ἑξαίρεσιν. Μετὰ τὴν ἀνακαίνισιν τῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ τοῦ νῦν Ἐγγουμένου κ. Ἀγαθ. Λαγουβάρδου μετεφέρθη τὸ μνημεῖον τοῦ Ἰ. Δύμη δεξιὰ τῆς Ἐκκλησίας παρὰ τὸ μνημεῖον τοῦ Μανασῆ.

Τοῦτον διεδέχθη ὁ Μελχισεδὲκ ἡγουμενεύσας ἔτη δύο. Τοῦτον διεδέχθη τὸ 1804 ὁ Γεράσιμος Λουρωτὸς ἐκ τοῦ χωρίου Ν. Ἀμάρι ὅστις πάμπολλα ὑποστατικά τῆς Μονῆς ἐπώλησεν ἄνευ ἀργυρίου ἢ τιμῆς τινὸς εἰς τοὺς Τούρκους (καὶ πῶς ἠδύνατο νὰ ἀντισταθῆ;) Πολλὰ δὲ δεινὰ ὑπέφερον οἱ ἄλλοι Πατέρες ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ πολλοὺς ἔσφαξαν ἄλλοι μὲν ἀπαιτοῦντες χρήματα παρὰ τοῦ Ἱεροῦ Μοναστηρίου ἄλλοι δὲ ἀρπάζοντες τὰ ὑποστατικά του τὰ ἐνέμοντο ἀνθαδῶς. Ἀδίκως ἀποδίδεται τῷ Ἐγγουμένῳ τούτῳ ἡ πώλησις εἰς τοὺς Τούρκους κτημάτων ἄνευ ἀργυρίου ἔνεκα δῆθεν δειλίας· καθόσον ἐκ τῆς δημολογίας αὐτῆς τοῦ ἰδίου κατηγοροῦ οἱ Γιαννίτσαροι τότε ὄχι μόνον ἤρπαιζον ἀνθαδῶς κτήματα, ἀλλὰ καὶ ἔσφαζον. Καὶ αὐτὸς ὁ Γερ. Λουρωτὸς ὑπέστη μαρτυρικὸν θάνατον διῶμι προσκαλέσαντες αὐτὸν οἱ Τούρκοι εἰς Ρέθυμνον κατὰ τὰς παραμονὰς τοῦ 1821 τὸν ἔσφαξαν ἀφοῦ τὸν διεπόμπησαν ἀπὸ τὴν πόλιν καὶ πολλὰ τοῦ ἐπροξενήθησαν μαρτύρια μετ'ἄλλων ἱερέων καὶ Ἀρχιερέων.

Κατὰ τὸ διάστημα τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 ἡ Μονὴ ἔμεινεν ἔρημος μέχρι τοῦ 1833, ὅτε ὁ μόλις σωθεὶς ἐκ τῆς Τουρκικῆς μαχαίρας μοναχὸς Ἰωσήφ ἐκ Μαργαριτῶν Μυλοποιάμου ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Μονὴν καὶ ἀνάδειχθὲς Ἐγγούμενος περισυνέλεξεν ὅσα ἠδυνήθη ἐκ τῶν ἀρπαγέντων καὶ εἰργάσθη μετὰ ἐνθέου ζήλου ἐπὶ πολλὰ ἔτη. Μεταξὺ ἄλλων ἴδρυσεν καὶ τὸ διδακτήριον τῆς ἐν Μοναστηριακῇ Ἐπορχιακῆς Σχολῆς. Διετήρει δὲ τὴν λειτουργίαν τοῦ Σχολείου δαπάνη τῆς Μονῆς. Ἐφορία δὲ ἐκ προκρίτων Ἐπαρχιωτῶν εἶχεν τὴν ἐποπείαν τοῦ Σχολείου. Πολλοὶ δὲ ἐχρησίμευσαν διδάσκαλοι ὡς ὁ Σιγάλας καὶ ὕστερον ὁ εἰς Χαλκίδα ἐγκατασταθεὶς διάσημος ἰατρὸς Νικόλ. Βαρούχας βρακοφορῶν τότε ὡς ὁ ἴδιος μᾶς ὠμολόγησε. Διὰ τὴν συντήρη-

σιν τοῦ Σχολείου εἶχε πωλήσει ὁ Ἰωσήφ ἐκεῖνος τὰ κτήματα τῆς ἐρημωθείσης Μονῆς τῆς Καλοῦδενας εἰς Ἀνωμεριανούς. Ἀφήσας μόνον τὰ περίε τῆς Ἐκκλησίας σωζόμενα.

Ἐξαφάνιστος ἐκ θαύματος τοῦ γιαννίσαρου
Σπαθομασέλου καὶ τῆς σπεύρας του

Ἐπὶ ἡγουμενίας Ἱερ. Λύμα ὁ περιβόητος γιαννίσαρος Σπαθομάσελος ἀπὸ τὸ χωρίον Νίθραυρι ἐπιδραμῶν μετὰ πολλῶν ὄρτακλήδων εἰς τὰ διάφορα χωρία ὀργιάζον καὶ σφάζων Χριστιανούς ἔφθασεν εἰς Μοναστηράκι. Ἄλλ' ὅ ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ Καφάτος θεωρούμενος ὑπὸ τῶν Τούρκων ὄρτακλῆς καίτοι ἐνδομύχως ἀληθῆς Χριστιανός δὲν τοῖς ἐπέτρειπε νὰ παραμείνωσιν εἰς Μοναστηράκι καὶ νὰ ὀργιάζωσιν ἀλλὰ τοὺς ἐξηνάγκασε νὰ φύγωσι, Μετέβησαν δὲ ἐκεῖθεν εἰς τὴν κάτωθι εὐρισκοκένην Μονήν. Ἐκεῖ φθάσαντες τοὺς ἐνεκατέστησαν εἰς τι ἀνώγειον (ὄντιν). Πάραν τα δὲ ἤρχισαν νὰ προκαλοῦν τὸν Ἡγούμενον διατάσσοντες αὐτὸν νὰ τοῖς φέρῃ ἀρνιά, μοσχάρια, καὶ τὰ τοιαῦτα. Πᾶν ὅτι διέτασον ὁ Ἡγούμενος τὸ παρουσάζεν ἀμέσως. Ἀλλὰ πρὸς ἐκδήλωσιν τῶν αἰμοχαρῶν προθέσεων τῶν ἐξήγησαν ἀπὸ τὸν Ἡγούμενον νὰ τοῖς παρουσιάσῃ καὶ τοὺς καλογήρους νὰ τράγου ἤσων. Ὁ δὲ Ἡγούμενος ἰκετευτικῶς τοὺς παρῆκαλει νὰ ἀφίσουν αὐτὴν τῶν τὴν ἀξίωσιν διότι οἱ καλόγεροι ξέρουν μόνον νὰ πρόσεύχονται. Ὅτε δὲ ἐπρόκειτο νὰ ἐπιτεθῶσι κατὰ τοῦ Ἡγουμένου ἐμβαίει εἰς τὸ μέσον ὁ Τούρκος καβάσης τῆς Μονῆς (εἶχεν δὲ πάντοτε Τούρκον καβάσην εἰς τὴν Μονήν), ὅστις ἤρχισε μὲ πολλὰς παραινήσεις νὰ τοὺς ἀποτρέπη, ὅτε εὐρῶνευκαίριαν ὁ Ἡγούμενος τοὺς ἐγκατέλειπε καὶ ἐξῆλθε. Μεταξὺ δὲ ἄλλων τοῖς εἶπεν ὁ καβάσης νὰ μὴ βλάψουν τοὺς καλογήρους διότι ὁ Ἅγιος τῶν εἶναι θανατιουργός. Δὲν εἶχε δὲ ἀποτελειώσῃ τὴν ὁμι-

λίαν τοῦ ὀκαβάσης καὶ ὁ τοῦ θαύματος γίνεται σειςμὸς
καταρρέει ἡ σιέγη τῆς οἰκίας ἐν ᾗ διέμενον. Καταπλακώ-
νονται δὲ καὶ θανατώνονται ὅλοι οἱ Γιαννίταροι ἐκεῖνοι
πλὴν τοῦ καβάση. ὅστις εὐρέθη καβαλάρης ἐπάνω εἰς ἓνα
μεσοδόκι τοῦ πατώματος χωρὶς καὶ πάθη εἴποτε. Καὶ σή-
μερον ἀκόμη θεωρεῖται ἐκ συμπτώσεως θαῦμα. Ἄλλ' ἂν
ἦμι μόνον σὺν Ἀρχαγγέλοις, ἀλλὰ καὶ σὺν Ἀθηναῖς ἔθασ-
ματούργησεν ὁ ἀείμνητος Λύμας.

**Τριμαζῆ εὐρισκόμενα ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ
τῆς Μονῆς Ἀσωμάτων**

Ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ τῆς Μονῆς διατηροῦνται δύο
Εὐαγγέλια χρυσοδεμένα ὧν τὸ μὲν μικρότερον φέρει
χρόνολ. 1776

Τὸ δὲ μεγαλύτερον 1811

Παρὰ τοῖς παλαιότεροις μοναχοῖς ὑπῆρχε τοῦ κεν-
τήματος ἡ τέχνη. Ἐκέκτου δὲ διὰ μετὰξῆς καὶ χρυσοῦ
διάφορα ἱερὰ ἄμφια λεγόμενα, σταυροὺς, εἰκόνες ἁγίων
κιτλ. Ἡ ὄραϊα δὲ αὕτη τέχνη σχεδὸν ἐξέλειπεν ἤδη.

Τοιαῦτα ἄμφια μὲ ὄραϊα κεντήματα εὐρίσκονται ἐν
τῷ σκευοφυλακίῳ τῆς Μονῆς πολλὰ τῶν ὁποίων τὰ πλεῖ-
στα φέρουσιν ὄχι μόνον κεντημένας εἰκόνας ἁγίων ἢ
ἀγγέλων ἀλλὰ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ εἰς ὃν ἀνήκει καὶ τὴν
χρονολογίαν διὰ Ἑλληνικῶν χαρακτήρων ἀριθμῶν ἐνί-
στε καὶ τὸ ὄνομα ὑφ' οὗ ἐκεκλήθη ἦτοι:

Πετραχήλιον Ἀθανασίου Καφάτου 1678

Ἐπιμανίκια 1666

Ἐπιτραχηλ. Μελχισεδὲκ Σαντεβινάτζου Ἡγουμένου
1684 ὑπὸ Χοδῆτάτζη.

Ἐπιτραχήλιον ἐφ' οὗ ἔχουσι κεντιθῆ τὰ Χερουβὴμ
μὲ τὴν ἐπιγραφὴν «Μνήσθητι Κύριε τῆς ψυχῆς τοῦ δού-
λου σου Ἰερεμίου Ἱερομονάχου τοῦ Λύμα 1765

᾽Ωράριον Μονῆ Ἀσωμάτων 1762 Μανασῆ Τερομονάχου καὶ Καθηγουμένου.

Ἐπιγονάτιον . . . Μελχισεδέκ 1692

Ἐπιγονάτιον . . . Κοσμᾶ προηγουμένου 1755

Εἰκόνες χρυσοκέντητοι Ἀναστάσεως καὶ Ἀρχαγγέλων κεντῶ. ὑπὸ Μεθοδίου Λαγουβάρδου 1857.

Ἁγίας Τριάδος Σημεῶν Γύλαρη 1858

Ἐξόχως ὄρατον κέντημα εἶνε Τερά καλύματα ἀέρας παριστάνοντα τὴν Θεοτόκον καθημένην βασιάζουσα τὸν Ἰησοῦν ἐπὶ τῶν γονάτωννεκρῶν, ἑκατέρωθεν 4 ἄγγελοι, 4 ἑξαπτέρυγα καὶ ἄνωθεν τοῦ Σταυροῦ δύο Χερουβὴμ, εἰς δὲ τὸ κέντρον ἓν ἑξαπτέρυγον καὶ τὴν Ἀνάστασιν ἀπὸ τὸ ἕτερον ἄκρον. Μελχισεδέκ Ἡγουμένου. Σπανία παραστάτικῆ ἐπιτυχία διὰ τὴν τέχνην καὶ τὴν εὐγενῆ παράστασιν.

Ἐπιμανίκια Ἀνθίμ. Τερομονάχου 1853—54. Μέθ. Λαγουβάρδου 1865.

᾽Ωσαύτως εὐρίσκεται ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ Ἐπιτροπήλιον χρυσοκέντητον παριστάνων Χερουβὴμ μετὰ τὴν ἐπιγραφὴν «Καλοῖδενας Σωτῆρος Χριστοῦ Παγκρατίου Βαρούχα. Εὐρέθη δὲ το ὕτο ἐπὶ τοῦ μνήματος ὁπερ ὑπάρχει ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἐκκλησίας τῆς Καλοῖδαινας ἔνθα διετηρεῖτο ἀπὸ τῆς καταστροφῆς τῆς Μονῆς. Ἐξήχθη δὲ ἐκ τοῦ μνήματος ἐκείνου μόλις πρὸ εἰκοσαετίας καὶ πλέον.

Πρὸς δὲ δύο Σταυροὶ μικροὶ μεγέθους, περὶ τὰ 0, 10 ἐκ. μ. ἀργυροὶ ἐπεξεργασμένοι μετὰ σπανίαν λεπτεπίλεπτον τέχνην. Ἐπὶ τοῦ μέσου τοῦ ἑνὸς ὑπάρχει πλάξ ἐφ' ἧς εἶναι ἐξωγραφημένον τὸ δωδεκάυριον.

Πρὸς δὲ ὁ Χρυσοῦς ἀδαμαντοκόλλητος Σταυρὸς τοῦ Δωροσέου Ἱερομονάχου μετὰ τὴν ἐπιγραφὴν «Ἡ Ἑλληνικὴ γεολαία τοῦ Πανεπιστημίου καὶ τοῦ Γυμνασίου τῆς πρωτεύουσας Δωροθέου Ἱερομονάχου τῷ ἐν Κρήτῃ εὐγνωμοσύνης τεκμήριον διὰ τὴν ΚΑ Μάτιον κ. ω. ν. ο. 1854.

Ἀντιμίνσιον ἐγκαινισμένον φέρον τὴν ἐπιγραφὴν

«Επίσκοπος Λάμπης Ματθαῖος ΑΨΠ—1780 Μᾶιος 8

Σώζονται και διάφορα ἔγγραφα ὡς τοῦ Μητροπολίτου Κρήτης Χρυσάνθου ἐν ἔτη 1848 Ἰούλιος Συγγελιώδη γράμμα δι' οὗ ἀναγνωρίζει τὴν πλήρη κυριότητα τῆς Μονῆς Ἀσωμάτων ἐπὶ τοῦ μετοχίου Βούλγαρη ὡς ἐξάγορασθὲν παρὰ τοῦ Ἡγουμένου Ἱερემ. Λύμα ἐκ τοῦ ἐν Ἡρακλείῳ ὄρτᾳ ἀντι³⁷ πουργίων γροσίων ἐνῶ ὑπήγετο εἰς τὴν Μονὴν αὐτὴν πρὸ ἀμνημονεύτων χρόνων.

Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ γραμματος ἐτέθη ἱερὰ ἐπιχώσις ἀναγνωρίσεως παρὰ τοῦ Σ. Μυτροπολίτου Κρήτης Διονυσίου 1852 Ἰούλιος.

Ἄλλο συγγελ. γράμμα τοῦ αὐτοῦ Μητρ. Χρυσάνθου πρὸς τὸν Ἡγούμενον Ἰωσήφ. περὶ τοῦ αὐτοῦ 1848.

Γράμμα τοῦ Οἰκουμένου Πατριάρχου Ἰωακείμ Δεκέμ. 1878 πρὸς τὸν Πατριαρχικὸν ἀντιπρόσωπον ἐν Μεσσηνίᾳ Ἰταλίας Ἀρχιμαν. Δωρόθεον Σταυρίδην.

Ἐπὶ τοῦ τάφου Ἀρχιερέως Μανασῆ ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή «Μνήσθητι Κύριε τοῦ Δούλου Σου Μανασῆ Ἀρχιερέως καὶ Κτήτορος 1775».

Ἐπὶ δὲ τῆς ἐξώθυρας τῶν παλαιῶν ἐλαιοτριβείων ἤδη Σταύλων ἡ ἐπιγραφή «Μόχθος δούλου Μανασῆ Ἱερομονάχου καὶ Καθηγουμένου τῆς Μονῆς 1768».

Ἐπὶ δὲ τοῦ τάφου τοῦ Ἡγουμένου Ἱερემ. Λύμα ὑπῆρχεν ἡ ἐπιγραφή 1788 Τάφος Ἱερεμίου Ἱερομονάχου πιστοῦ προστάτου Λύμα. Σὺν τῷ χρόνῳ δὲ φθαρῆσα.

Μοναστήρι Ἀσωμάτων πατῶ Συμεῶν 1804.

ΑΨΠΓ (1783) Ὀκτωβρίου καὶ (7) διὰ πρεσβειῶν τῆς Ἁγίας Βαρβάρας Μνήσθητι Κύριε Ἱερεμίου Ἱερομονάχου Καθηγουμένου τῶν Ἀσωμάτων—ἡ ἐπιγραφή αὕτη εὑρίσκειται εἰς τοὺς παρὰ τὸν Ναὸν τῆς Ἁγίας μεγάλης Βαρβάρας βουσίῳ τῆς περιφερείας τοῦ χωρίου Βισταγῆς, καὶ ἦτις τεθεῖσα ἐπὶ τῆς θύρας τοῦ Ναοῦ ὡς ἀνακαινίσας τοῦτον, ἄγνωστον διὰ ποῖον λόγον εὑρίσκειται ἤδη ἐπὶ τῆς βουσίς.

ΣΥΝΑΚΟΛΟΥΘΑ
ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ
ΘΕΘΝΟΜΑΡΤΥΣ ΑΞΙΤΙΚΟΣ ΤΟΥ ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΟΣ
ΑΠΟ ΤΟ ΒΥΖΑΡΙ - ΤΖΟΑΝΟΣ

Οὗτος ἀπὸ μικρῶν ἡλικίαν μετέβη εἰς Μακεδονίαν. Βαθμηδὸν ἀναπτυχθεὶς ἐπεδόθη εἰς τὸ ἐμπόριον, τὸ ὅπιον διεξῆγε μετὰ ὀνομαστῶν οἴκων τῆς Βιέννης. Μεταβὰς κατόπιν εἰς Βιέννην ἐνυμφεύθη σύζυγον θυγατέρα τοῦ ἐκεῖ ἐγκατεστημένου διαπρεποῦς καὶ πολυταλάντου ὁμογενοῦς Γοσίτσα χωρὶς νὰ ἀποκτήσῃ τέκνα. Καταταχθεὶς δὲ εἰς τὸν Αὐστριακὸν Στρατὸν ἐγένετο ἀξιωματικὸς. Ὅτε δὲ ἐπρόκειτο νὰ συναφθῇ μάχη μεταξὺ Αὐστριακοῦ Στρατοῦ καὶ τοῦ μεγάλου Ναπολέοντος ἠυτομόλησεν ὁ Τζοάνος πρὸς τὸν Γαλλικὸν Στρατὸν. Λιέμενε δὲ παρὰ τῷ Βονοπάρτῃ γενόμενος ταγματάρχης καὶ Σύμβουλος αὐτοῦ. Ἠκολούθει δ' αὐτὸν πιστῶς εἰς ὅλους τοὺς πολέμους τοὺς ὁποίους ὁ Ναπολέων ἐπεχείρησε μέχρι τοῦ τέλους αὐτοῦ εἰς τὴν Ἁγίαν Ἐλένην τῷ 1815. Μετὰ δὲ τὴν ἐξάλειψιν τοῦ Ναπολέοντος ὁ Τζοάνος μὴ δυνάμεός νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Αὐστρίαν ἐπανῆλθεν εἰς τὸ χωρίον του Βιζάρι. Ἦρκει ὁ Ἄνυφαντὴς μετὰ τῶν ἡρώων συντρόφων του διὰ τὴν καταδίωξιν τῶν

Γιαννιτσάρων. Ὁ δὲ Τζοάνος ἐπεδόθη εἰς τὴν κατ' ἔκτασιν καὶ κατ' ἔντασιν καλλιέργειαν τῆς γῆς. Ἡ σωζομένη ἀλώνα του εἶνε ἡ μεγαλειτέρα τῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ. Πολλάκις οἱ Γιανίτσαροι ἠθέλησαν νὰ τὸν ἐνοχλήσουν ἀλλ' οὐδόλως τοὺς ἐπτοεῖτο. Ἄμα τῇ ἐκκρήξει τῆς ἐπανάστασεως ὁ Τζοάνος ἐπεδόθη εἰς τὰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις συνεκστρατεύων μετὰ τῶν συνεπαρχιωτῶν του.

Τὸν Πύργον τοῦ Μαρουλᾶ εἶχον καταλάβει καὶ διέμενον ἐν αὐτῷ Ἀμαριῶται τινὲς ἐν οἷς καὶ ὁ Τζοάνος.

Πάντα τὰ ἐντὸς τῆς Ρεθύμνης κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη, ὡς γνωστὸν ἦσαν εἰς τὴν διάθεσιν τῶν Χριστιανῶν. Οἱ δὲ ἐν τῇ Ρεθύμνῃ Τούρκοι ἔνεκα τῆς ἀσθενείας καὶ τῶν μεγάλων στερησεων εἶχον μεγάλως ἐλαττωθῆ. Οὔτε πεντακόσια ὄπλα διὰ πόλεμον δὲν εἶχον μείνει καὶ τὰ πλεῖστα τούτων ἐκ τῶν ἐξ Ἀμαρίου εἰσελθόντων Τούρκων. πρὸ πάντων τοῦ Γερακάρη. Ἄλλ' ἡ πληθὺς τῶν ἐκ Γερακάρη φανατικῶν Τούρκων ἔκτοτε ἐξέλιπε. Ἄντ' αὐτῶν δὲ ἀνεδείχθησαν πολλοὶ καὶ μεγάλοι ἥρωες ἀγωνισταὶ ὡς τὸ τιμημένο Παλληκάρη ὁ Ταταρογιάννης μετὰ πολλῶν Ταταράκιδων καὶ ἄλλων ἐκ τοῦ ἰδίου ἡρωϊκοῦ χωρίου.

Οἱ εἰς τὸν Πύργον Μαρουλᾶ διαμένοντες ἠνόχλουν τοὺς ἐν τῇ πόλει Τούρκους δι' ὅ ἀπεφάσισαν καὶ ἐξῆλθον πολλοὶ ἐκ τῆς πόλεως Τούρκοι καὶ ἐπετέθησαν καὶ αὐτῶν ἐντὸς Πύργου εὐρισκομένων. Πυροβολοῦντες δέετραυμάτισαν δύο ἐκ τῶν ἐν αὐτῷ. Οἱ δὲ λοιποὶ ἤρχισαν νὰ πτοοῦνται, ὅτε ὁ Τζοάνος τοὺς λέγει τί φοβεῖσθε; δὲν εἶναι τίποτε· αἱ σφαῖρες ποῦ μᾶς ῥίπτουν εἶναι ποντίκια. Ἄλλὰ κατὰ σύμπτωσιν εὐρέθησαν πλησίον Ἀγιοβασιλιῶται οἵτινες ἔσπευσαν πρὸς τὸν Μαρουλᾶν διὰ νὰ βοηθήσωσι τοὺς ἐκεῖ, ὡς ἐγνώριζον, εὐρισκομένους Χριστιανούς. Ἀκούσαντε, δὲ οἱ Τούρκοι τοὺς πυροβολισμοὺς τῆς μακρότερον ἐρχομένης ἐπικουρίας τῶν Ἀγιοβασιλιωτῶν ἐτρόπησαν εἰς φυγὴν. Οὕτω ἀπηλλάγησαν τῆς ἐκ τῶν Τούρκων ἐπιθέσεως οἱ ἐντὸς τοῦ Πύργου εὐάριθμοι Ἀμαριῶται.

Εὐθύς μετὰ τὴν ἔναρξιν τῆς Ἐπαναστάσεως ὁ Τζοᾶνος παρελάμβανε νέους ἐκ τῶν πέριξ χωρίων καὶ τοὺς ἐξήσκει εἰς τὴν πολεμικὴν τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ δι' ἰδίων του δαπανῶν. Τοῦτο ὁμως κατέστησεν ἐπικίνδυνον τὸν Τζοᾶνον εἰς τοὺς Τούρκους. Δι' οὗ εἰς ὕψειν τινὰ τῆς Ἐπαναστάσεως, ὅτε ἀκριβῶς συνέλαβον καὶ τοὺς τέσσαρας ἐκ Μελάμπων νεομάρτυρας, συνέλαβον καὶ τὸν Τζοᾶνον δι' ἀπάτης, ὅτι δῆθεν τὸν ζητεῖ ὁ Γάλλος Πρόξενος. Μόλις ὁμως εἰσῆλθεν εἰς Ρέθυμνον τὸν ἔρριψαν εἰς τὰ μπουτρούμια τῶν φυλακῶν καὶ κατόπιν πολλῶν βασάνων τὸν ἐθανάτωσαν. Κατόπιν τὸν ἔθεσαν ἐντὸς σάκκου καὶ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ βόλι, καὶ τὸν ἔρριψαν εἰς τὴν θάλασσαν κάτωθι τῆς Φορτέτζας. Ἀλλὰ τὰ κύματα μετὰ τινὰς ἡμέρας τὸν ἐξέβαλον εἰς τὴν ἀκτὴν τῶν Περιβολίων, ὅπου διαμένων ὁ στενός του συγγενῆς Μιχαὴλ Φραγκάκις τὸν παρέλαβε καὶ τὸν ἐνταφίασε. Τοιοῦτον ἔδωκαν τέλος εἰς τὸν δοξασμένον αὐτὸν Ἐθνομάρτυρα.

—ΠΑΠΑ ΦΡΑΓΚΙΑΣ ἐκ τοῦ χωρίου Βυζάρι

Ἦτο ρωμαλέος ἀνὴρ, τὸν ὁποῖον ἐδολοφόνησαν οἱ Γιανίτσαροι ὀλίγον πρὸ τοῦ 1821 ἐκτὸς τοῦ χωρίου Βυζάρι. Ἦτο δὲ πάππος τοῦ γνωστοῦ ἱατροῦ Ἐμμανουὴλ Σαουνάτσου τοῦ ὁποίου τὰ τέκνα διακρίνονται σήμερον ἐν τῇ Κοινωνίᾳ Ρεθύμνης. Ὁ δὲ ἀδελφὸς αὐτοῦ Γεώργιος ἐφονεύθη μετὰ τῶν λοιπῶν ὀλοκαυτωθέντων τῷ 1866 ἐν Ἀρκαδίῳ.

—Ο ΔΙΑΚΕΚΡΙΜΕΝΟΣ ΗΡΩΣ ΣΤΕΦΑΝΟΜΑΝΩΛΗΣ ἐκ Κουρητῶν. —Οἱ μετὰ τὸ 27 ἐξορμήσαντες ἐκ Γραμβούσης —Καταστροφή τῶν Γιαννιτσάρων εἰς Φουρφουράν. —Πολιορκία καὶ κυρίευσις Κανὶ Καστέλλι.

Ἡ πρώτη σύζυγος τοῦ Στεφανομανώλη ἀπαχθεῖσα ὑπὸ τῶν Γιαννιτσάρων μετὰ τοῦ μικροῦ υἱοῦ της κα-

τώρθωσε καθ' ὁδὸν νὰ διαφύγῃ τὴν προσοχὴν τῶν ἀπαγωγέων καὶ νὰ ριφθῇ εἰς παρατυχὸν πηγάδι πνιγεῖσα. Τὸν υἱὸν τῆς μετέφερον εἰς Ἡράκλειον ὅπου ἐξηφανίσθη μὴ ἀνευρεθεὶς πλέον. Ἐκτοτε ὁ Στεφανομανώλης ἐπῆρε τὰ βουνὰ γενόμενος γενναῖος ἀρματωλὸς. Κατὰ δὲ τὴν διάρκεια τῆς Ἐπαναστάσεως ἀνεδείχθη ὑπέροχος ἀγωνιστὴς πολεμήσας εἰς πολλὰς ἐπαρχίας τῆς Κρήτης καὶ εἰς τὸ Λασηθι μετὰ τῶν συντρόφων του ἀρματωλῶν. Μετὰ τὸ 1827 ἐπίλεκτα παλληκάρια τεσσαράκοντα καὶ ἐξ ἄλλων Ἐπαρχιῶν καὶ ἐξ Ἁγίου Βασιλείου καὶ ἐξ Ἀμαρίου ἐπὶ τῶν εἰς Πελοπόννησον ἐθελόντων πολεμιστῶν ἐνωθέντες κατῆλθον εἰς Κρήτην καὶ ἀπεβίβασθησαν εἰς τὴν Γραμβοῦσαν. Ἐκεῖθεν δὲ διὰ τοῦ Ὀμαλοῦ, τῶν Σφακιανῶν Βουνῶν, τῆς Κρύας Βρύσης ἔφθασαν εἰς τὸ Χωρδάκι Ἀμαρίου. Ὠδοιπόρουν δὲ μόνον τὴν νύκτα, τὴν δὲ ἡμέραν εἰς οὐδένα παρουσιάζοντο. Φθάσαντες εἰς Χωρδάκι ἐκ τοῦ κάτωθι τοῦ χωριδίου ῥύακος τὲς σφάκες. Ἐκεῖθεν ἤκουσαν εἰς Φουρφουρᾶν πολλοὺς καὶ συχνοὺς πυροβολισμοὺς ἀποροῦντες τί νὰ συνέλθωσι. Κατελθόντες ἐκ Χωρδακίου τὴν αὐτὴν νύκτα μετέβησαν εἰς τὸ χωρίον Βυζᾶρι ἔξωθι τοῦ ὁποίου ἔσταμάτησαν κρυπτόμενοι εἰς τὸ λεγόμενον «Μέγα Σώχωρο». Ἐκεῖθεν εἰς Παντελάκις Βυζαριανὸς ἐκ τῶν συντρόφων μονογενὴς χήρας· διότι τὸν πατέρα εἶχον φονεῦσαι οἱ Τούρκοι, εἰσῆλθεν εἰς τὸ χωρίον μόνος καὶ ἐπορεύθη εἰς τὴν οἰκίαν τῆς μητρὸς του. Μόλις δὲ εἶδεν αὐτὸν ἡ μήτηρ ἐξεπλάγη μὴ δυναμένη νὰ τὸν ἀναγνωρίσῃ διότι ἠγγόει περὶ τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ. Ἦτο ἀπηλπισμένη ὅτι δὲν θὰ τὸν ξαναέβλεπεν. Παρὰ ταύτης ἔμαθεν ὁ ἀρματωλὸς υἱὸς τῆς ὅτι εἰς Φουρφουρᾶν ἐγένετο γάμος τοῦ Μοναχογιοῦ τὴν Κυριακὴν ἐκείνην καὶ ὀπιοῖγων στοὶ Γιαννίτσαροι ᾧν προσεξῆρχεν ὀδισβόητος Γινούσης ὠργιάζον. Ἀφουάπηγόρει σενεὶς τὴν μητέρα νὰ κάμῃ λόγον εἰς κανένα περὶ τῆς παρουσίας του, παρέλαβεν ἓνα τσουβάλι ψωμιὰ τῆς μητέρας καὶ τὰ μετέφερεν εἰς τοὺς συντρόφους του. Ἀφου ἐπληροφορήθησαν τὰ τῶν Γιαννι-

τσάρων εἰς Φουρφουρᾶ τελούμενα ἐπορεύθησαν ἀμέσως ἐκεῖ καὶ περιεκύκλωσαν τὸ σπίτι τοῦ Μοναχογιοῦ (Γ. Διαμαντῆ) ὅπου ἐγίνετο ὁ γάμος καὶ εἰς τὸν ὁποῖον ἐχόρευον οἱ Γιαννίτσαροι τραγουδολογοῦντες. Καθ' ἦν δὲ στιγμήν ὁ διαβόητος Γινούσης ἔλεγε: «ὄλη νύκτια θὰ χορεύω τὸ πρωὶ θὰ τσαγκαρεύω» ὁ μεταξὺ τῆς ὁμάδος εὕρισκόμενος Βεληδοκωσταντῆς, τὸν ὁποῖον ὁ Γινούσης εἶχε πρότερον κατοποιήσῃ λέγει « νταγιάντα δὰ Γινούση ἀγὰ σὰν ἦσαι παλληκάρι» καὶ ἀμέσως ὠθοῦν τὴν θύραν τῆς οἰκίας εἰσέρχονται, συλλαμβάνουν τοὺς Γιαννιτάρους καὶ τοὺς ἀπαγάγουν εἰς τὴν θέσιν Κορακιά τοῦ Ψηλορείτη. Τὸν Γινούσῃν ἐπειδὴ ἔθεωρεῖτο φοβερὸ παλληκάρι ἀφῆκαν μόνον μὲ τὰ ἐσώρρουχα καὶ ἀνυπόδητον καὶ τὸν παρέδωκαν εἰς τινὰς νὰ τὸν φυλάττωσι μετὰ τῶν ὁποίων καὶ εἰς Τζιτζέβρος τοῦ ὁποῖου τὸν ἀδελφὸν εἶχον φονεύσῃ τὴν δὲ σύζυγόν του εἶχον κατακαύσει μετὰ τῶν δύο τέκνων των, ὡς πρόσθεν ἀναφέρομεν. Ἄλλ' ὁ Γινούσης, καίτοι ἀνυπόδυντος κατώρθωσε νὰ δραπετεύσῃ καὶ οἱ μὲν ἄλλοι φύλακες του τὸν ἐγκατέλειπον, ὁ δὲ Τζιτζέβρος τὸν κατεδίωκε μέχρι εἰς τὴν Πάνα ὁπουόρησας εἰσῆλθεν εἰς Σπήλαιον, ἔνθα ὁ Τζιτζέβρος τὸν πυροβόλει καὶ τὸν φονεύει.

Μετὰ τούτων ἠνώθησαν ὁ Στεφανομανώλης ἀπὸ τῆς Κουροῦτες, ὁ Σκούλικας ἀπὸ τὴν Κούαν Βρύσην καὶ ὁ Ἄστρινδς ἀπὸ τὸ Ζαρό. Μετέβησαν τότε καὶ ἐπολιόρησαν τὸν εἰς Κανὶ Καστέλη Πύργον ἔνθα διέμενον ὑπὲρ τοὺς ἑκατὸν Τοῦρκοι Στρατιῶται, οἵτινες παρεδόθησαν εἰς αὐτοὺς. Ἐκτοῦτων τοὺς περισσοτέρους ἔσφαξαν τινὰς δὲ ἀντήλλαξαν διὰ λύτρων σταλλέντων ὑπὸ τοῦ Πασᾶ τοῦ Ἡρακλείου τὰ ὁποῖα ὁ Πασᾶς εἶχεν ἔξαναγκάσει τὸν Μητρόπολον καὶ τὰ κατέβαλε διὰ συλλογῆς ἐράνου ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν.

Μετὰ τοῦτο διεσκορπίσθησαν εἰς διαφόρους κατευθύνσεις. Ἔμενε δὲ ἐκεῖ μόνον ὁ Στεφανομανώλης μετὰ 12 ἄλλων συντρόφων του. Ὁ Στεφανομανώλης τοὺς συνεβούλευσε νὰ φύγουν καὶ σὺτοι ἐκείθεν. Ἄλλ' ἀ-

φοῦ ἐπέμενον νὰ μένωσιν ὁ Στεφανομαλώλης ἀναχωρεῖ πάραυτα μόνος του. Πρὶν δὲ φθάσῃ εἰς Κουρουῖτες ἐπληροφορήθη ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἐξεληθόντες ἐξ Ἡρακλείου ἐσφαξαν τοὺς συντρόφους του ἐνῶ ἐκοιμῶντο εἰς τὸ ἀλῶνι.

Μετὰ τὴν λῆξιν τῆς δεκαετοῦς Ἐπαναστάσεως ὁ Στεφανομανώλης ἔλαβε δευτέραν σύζυγον ἐκ τοῦ χωρίου Πλάτη τοῦ Λασηθίου ἐπανελθὼν καὶ ἐγκατασταθεὶς εἰς Κουρουῖτες. Ἀπέκτησε δὲ ἐκ ταύτης υἱοὺς καὶ θυγατέρας, ἦτο δὲ ἡ σύζυγός του αὕτη ἡ ἐκ Λασηθίου πρωτεξαδέλφη τοῦ Ἐπισκόπου Χανίων Νικηφόρου.

—ΑΝΑΓΝΩΣΤΗΣ ΚΑΤΣΑΝΤΩΝΗΣ ἐξ Ἄνω Μέρους

Ὁ πρῶτος Κατσαντώνης ὁ ἐκ τοῦ «κάτσε Ἀντώνη» ἐπωνομασθεὶς ὡς καὶ ἄλλοιτε ἐγράψαμεν ἦτο διακεκριμένο παλληκάρι ἀνδραγαθήσας ἰδίως κατὰ τῶν ἐκ Γερακάρη ἐσπέχιδων τῶν διαβοήτων Φεγγάριδων τῶν ἐκ τῶν καταστροφέων τῆς Μονῆς τῆς Καλοῦδαινας. Εἶχεν ἀποκτήσει τρεῖς υἱοὺς τὸν Ἀναγνώστην ἢ Ἰωάννην, τὸν Γεώργιον καὶ τὸν Θεοχάρην. Καὶ οἱ τρεῖς ἐξέχοντες πολεμισταὶ τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1866. Ὁ Ἀναγνώστης ἀνεδείχθη καπετάνιος τῶν ἠρώων κατοίκων τοῦ Ἄνω—Μέρους καὶ κατόπιν Ἀρχηγός. Διὰ δὲ τῆς ἀνδρείας του τοσοῦτον εἶχε κατάπτοῆσει τοὺς Τούρκους, ὥστε ἔλεγον περὶ αὐτοῦ, «ὄπου πρῖνος καὶ κλαδί Κατσαντώνης κατοικεῖ».

Διέμενε δὲ καθ' ὅλην τὴν τριετῆ Ἐπανάστασιν ἀγωνιζόμενος μὴ θέλων νὰ πλησιάσῃ καὶ ἀφοῦ ἡ Ἐπανάστασις κατέπεσεν. Ὅτε δὲ ὁ Τουρκικὸς Στρατὸς μετέβαιεν ἀπὸ χωρίον εἰς χωρίον μετὰ τὴν λῆξιν τῆς Ἐπαναστάσεως πρὸς ἐξάλειψιν παντός ἴχνους Ἐπαναστάτου μετέβη καὶ εἰς Ἄνω—Μέρος ἐπιζητῶν ἐπιμόνως τὸν Καπετάνιον Ἀναγνώστην. Οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου οὐδὲν ἠδύναντο νὰ πράξωσιν. Ἀπήτησαν δὲ ἐπιμόνως ἀπὸ τὸν ἀδελφόν

του Γεώργιον νὰ τοῖς μαρτυρήσῃ ποῦ εὕρισκετοδ Ἄνα-
γνώστης. Προσποιούμενος δὲ ἄγνοιαν ἐδάρη ὑπὸ τῶν
Τούρκων χωρὶς νὰ μαρτυρήσῃ τὸν ἀδελφόν του τοσοῦ-
τον ἀνηλεῶς, ὥστε τὸν ἀφῆκαν ἡμίθανῃ. Ἄνεγνωρίζετο
δὲ ὁ Ἄναγνώστης Κατσαντώνης ὑπὸ τοῦ Ἀρχηγοῦ τοῦ
Νομοῦ Π. Κορωναίου ὡς πρωτοπαλλήκαρο μετὰ τινων
ἄλλων ὡς ὁ Καπετὰν Ἀντώνης Πάτερος τοῦ ἠρωϊκοῦ
χωρίου Πισταγῆς, ὅστις ἔπεσεν ἐνδόξως μαχόμενος εἰς τὴν
μάχην τοῦ Καλλικράτη. Στενὸς συγγενὴς τούτου ἦτο ὁ
Νικόλ. Πάτερος, ὅστις ἀνεδείχθη κατὰ τὸ 1878 ὑπέροχος
ἀρματωλὸς. Ἀποτελέσας δὲ σῶμα ἀρματωλικὸν ἐκ τοῦ
Γρηγορίου ἐκ Μελάμπων, τοῦ Γαβριήλ
ἀπὸ Κρύαν Βρύσιν, τοῦ Στυλ. Δραμυτινοῦ ἀπὸ Καλογέ-
ρου καὶ ἄλλων ἐξεδικήθησαν ἐναπομείναντας τινὰς δια-
βοήτους Γιαννιτσαροὺς ὡς τὸν Τζιβιτζῆν.

Μετὰ τοῦ Ἄν. Κατσαντώνη καὶ τοῦ Ἄντ. Πατέρου
κατελέγετο καὶ ὁ ἐκ Πλατανίων καπετὰν Ἀντώνης Λί-
τινας, ὅστις συνείθιζε προκειμένου νὰ ἀρχίσῃ ἡ μάχη νὰ
τράγωδῃ τὸ ἐξῆς:

« Ἄντε στόνομα τοῦ Θεοῦ στὸν ποταμὸν νὰ μποῦμε
ἢ πέρα νὰ περάσωμεν ἢ μέσα νὰ πνιγοῦμαι. »

Ἐπίσης καὶ ὁ ἐκ Φουρφούρα καπετὰν Παντελῆς Δια-
μαντίδης, ὅστις διέμεινε μετὰ τῶν τελευταίων Ἐπανα-
στατῶν τοῦ 1866, ἐξορισθεὶς ἐκ Κρήτης ὑπὸ τοῦ ἐν
Ρεθύμνῃ Χουσεῖν Αὐνῆ Πασᾶ.

— ΜΟΣΧΟΒΙΤΗΣ ΔΙΟΓΕΝΗΣ

Ὁ ἐκ τοῦ χωρίου Ἀποσέτι Ἀρχηγὸς Ἰωάννης Μο-
σχοβίτης εἶχε δύο ἀδελφοὺς τὸν Νικόλαον καὶ τὸν Ἰά-
κωβον. Ἐνυμφεύθη δὲ σύζυγον τὴν ἐκχριστιανισθεῖσαν
θυγατέρα τοῦ ἐκ Ν. Ἀμάρι Ζεκήρ ἐκ Χριστιανῶν κατα-
γομένου. Αὐτοπρῶαιρέτως δὲ ἔδωκε τὴν θυγατέρα του
μετ' ὄλης τῆς ἀναλογούσης αὐτῷ περιουσίας του εἰς τὸν
Ἀρχηγὸν Ἰωάν. Μοσχοβίτην. Ἐκ ταύτης δὲ ἔσχε δύο
υἱοὺς τὸν Διογένην καὶ Δημήτριον. Κατὰ τὴν ἔναρξιν

τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1866 ἀνεκηρύχθη Γενικὸς Ἀρχηγὸς Ἀμαρίου ὁ Διογένης. Ἐξελθὼν δὲ ἐκ Ρεθύμνης ἔνθα διετέλει Γραμματεὺς τῆς Δημογεροντίας καὶ Ἑλληνοδιδάσκαλος ἀνέλαβε τὴν Ἀρχηγίαν. Περὶ τὰ μέσα Αὐγούστου 1866 συνήψε μετὰ πολλῶν Καπετανέων καὶ ὀπλιτῶν ἐκ τῶν λοιπῶν Ἐπαρχιῶν τοῦ Νομοῦ τὴν πρῶτην ἐν τῷ Νομῷ ἐπίσημον μάχην τῆς Ἐπαναστάσεως ἐκείνης, εἰς Πλατανὲ Ρεθύμνης. Ἡτοῦκτων διαπρεπεστέρων Ἀρχηγῶν καὶ τῶν μᾶλλον ἐγγραμμάτων τῆς Κρήτης. Ἀλλὰ κακῇ τῇ μοίρᾳ τῆς ἀτυχοῦς ἐπαρχίας Ἀμαρίου ἐφονεύθη εἰς Ἀμπελάκι ὑπὸ Χριστιανικῆς σφαίρας ἐπανερχόμενος νικητὴς μετὰ τῶν στρατιωτῶν του ἐκ τῆς εἰς Βρούσσαν μάχης. Μεγάλως ἐπένθησε διὰ τοῦτο οὐ μόνον ἡ Ἐπαρχία Ἀμαρίου ἀλλὰ καὶ ἅπασα ἡ Κρήτη.

—ΜΟΣΧΟΒΙΤΗΣ ΝΕΪΛΟΣ

Ὁ νῦν Ἡγούμενος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Πρέβελι Θεόκλητος περὶ τῶν ἐν τῇ Ἱ. Μονῇ ἐκείνῃ ἔργων τοῦ Ἡγουμένου Νεΐλου Μοσχοβίτη δι' ἐπιστολῆς του ἦν αὐτολεξεὶ παραθέτομεν. Ὁ πρὸ τούτου Ἡγούμενος Μελχισεδέκ Τσουδερός εἶχεν ἐκλεγεῖ Ἡγούμενος κατὰ τὸ 1817 ὡς ἀναφέρει ὁ Ψιλᾶκης Τόμ. Γ. σελ. 282. Τῷ δὲ 823 ἐξελέγη Ἡγούμενος ὁ Νεῖλος τῇ ὑποδείξει τοῦ Μελχισεδέκ. Βεβαίως διέγνωσεν οὗτος ὀτιοῦ μονοῦ κατάλληλος ἐκ τῆς προγενεστέρας αὐτοῦ δράσεως ἦτο ὁ Νεῖλος, ὅπως εἰς τὰς χαλεπὰς αὐτῆς ἡμέρας προασπίση γενναίως καὶ τὰ συμφέροντα τῆς Μονῆς καὶ τῆς ὅλης Ἐθνικῆς ἰδεολογίας τῆς Ἐπαναστάσεως. Ὁ νῦν Θεόκλητος γράφει: «Ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ἀρχηγοῦ Ἀμαρίου Νεῖλος προσήλθεν εἰς τὴν Μονὴν Πρέβελι 15 Μαΐου 1776 ἐκάρη Μοναχὸς 5 Ἰουλίου 1878. Πρὸήχθη δὲ εἰς τὰ λοιπὰ ἀξιώματα Διακόνου Ἱερομονάχου 1803—1805. Τῷ δὲ 1823 ἐξελέγη Ἡγούμενος ὑποδειχθεὶς ὑπὸ τοῦ προκατόχου του Μελχισεδέκ Τσουδεροῦ διατελέσας τοιοῦτος μέχρι τοῦ 1862. Παρητήθη δὲ τότε τῆς Ἡγουμενείας οἰκειοθελῶς

Ἐπὶ τῆς Ἡγούμενίας αὐτοῦ ἀνεκαινίσθη ἐκ θεμελίων ὁ Ναὸς τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου καὶ ἐξωραίσθη. Ἡγοράσθησαν δὲ ὑπ' αὐτοῦ τὰ ἐξῆς: Ἀργυροῦς Πολυέλαιος 24 ὀκάδ. Τὰ ἀργυρὰ ἑξαπτέρυγα. Τὰ ἐπίχρυσα μεγάλης ἀξίας καὶ τέχνης δισκοπότηρα σπάνια ἐν Ἑλλάδι. Ἱερὸν Εὐαγγέλιον. Ἀργυρὰ λεκάνη διὰ τὸν Μέγαν Ἁγιασμὸν καὶ τέσσαρα ἀργυρὰ κανδύλια. Ὁκοδομήθησαν δὲ καὶ δύο γέφυραι τοῦ μεγάλου Ποταμοῦ καὶ τοῦ Ποιζούκου.

—ΜΑΡΚΟΣ ΚΟΥΦΑΚΙΣ

Περὶ τῶν ἀδελφῶν Κουφάκιδων γράφει πολλὰ ὁ μακαρίτης Ψιλακίς εἰς Τόμ. Γ. σελ. 283. Παρά δὲ τῷ λαφ διασώζεται ἡ ἐξῆς παράδοσις περὶ τοῦ Μάρκου. Νεώτατος οὗτος ἔβρασκε τὰ πρόβατα τοῦ πατρὸς του εἰς τὸ ἐν θέσει καλουμένης Πολυμυστηρίδι μιτᾶτο. Λιψημίζετο ὁμως ὡς ἐξαίρειτο παλληκᾶρι. Μὴ ἀνεχόμενοι δὲ οἱ Τούρκοι τὴν τοιζύτην φήμην αὐτοῦ ἐζήτησαν ἐνωρίς νὰ τὸν ξεβγάλωσι. Πρὸς τούτοις ἔστειλαν τρεῖς ἐνόπλους Τούρκους νὰ τὸν φονεύσωσιν ὅπως συνείθιζον. Μετέβησαν οὗτοι εἰς τὸ μιτᾶτο Πολυμυστηρίδι ἔνθα ὑπῆρχεν ὁ Κουφογεώργης τυροκόμος θεῖος τοῦ Μάρκου. Τοὺς εἰσελθόντας τρεῖς Τούρκους περιποιήθη ὁ τυροκόμος ὡς ξένους μὲ τὴν συνήθη φιλοξενίαν πρὸς πάντας ἀδιακρίτως μὴ ὑποπτευόμενος τὸν καταχθόνιον σκοπὸν τῶν Τούρκων. Τοὺς προσέφερε γάλα καὶ μυζιθραν. Ἐν τῷ μεταξὺ εἰδόντες ἐκεῖ σπιβάνια, τὰ ἅποια ἐδείκνυον ὅτι πελώριο, πόδι ἀσύνηθες ὑπεδύετο αὐτὰ ἠρώτησαν τίνος ἦσαν Ὁ δὲ γέρον Κουφογεώργης τοῖς λέγει. Ἐδῶ ἔχομεν ἓνα κακοκόπελο τὸ Μαρκάκι καὶ τὰ βάζει. Πτοηθέντες ἐκ τῶν πελωρίων σπιβανιῶν ἐζήτησαν νὰ φύγουν ἀμέσως. Ἀλλ' ὁ γέρον δὲν τοὺς ἄφινε διὰ νὰ σφάξῃ καὶ ριφάκι ὅπως τοὺς περιποιήθῃ καλλίτερα. Ἐν τῷ μεταξὺ φθάνει καὶ ὁ Μάρκος φορτωμένος ἓνα μεγάλον πρῖνον. Ἀφοῦ τοὺς ἐχαιρέτισεν ὁ Μάρκος, ἐζήτησαν πάλιν νὰ

φύγουν. Ἄλλὰ ὁ Μάρκος τοὺς λέγει· ὄχι νὰ σφάξωμεν
 πρῶτα ἕνα ριφάμι ποῦ ἔχω στὸ κοῦμ ο νὰ φάγητε καὶ ὕ-
 στερα θὰ φύγητε. Ἄλλ'οἱ Τοῦρκοι προσποιούμενοι ὅτι
 εἶναι βιαστικοὶ προσπαθοῦν νὰ βγάλουν ἔξω τοῦ μιτά-
 του τὸν Μάρκον καὶ τὸν ἀπομονώσουν πρὸς ἐκτέλεσιν
 τῆς μισαιφόνου ἀποστολῆς των. Ζητοῦν λοιπὸν νὰ τοῖς
 δείξῃ ὁ Μάρκος ἀπὸ ποῦ ἦτο καλλίτερον νὰ κατέλθω-
 σιν ἀπὸ τὸν ἐκεῖ δέτην. Τοὺς συνοδεύει δὲ οὗτος κάτω
 τοῦ δέτη ἕως εἰς τὸ ἐκεῖ πηγάδι, ὅτε νομίσαντες ὅτι εἶχον
 εὐκαιρίαν ἐπιτίθενται κατὰ τοῦ Μάρκου· ὁπότε ὁ Μάρ-
 κος ἐξαγριώνεται καὶ κατορθώνει καὶ τοὺς ἀφοπλίζει καὶ
 τοὺς φονεύει καὶ τοὺς τρεῖς. Ἀμέσως τότε ἐτροπή εἰς τὰ
 βουνὰ γενόμενος ἀρματωλὸς προξενήσας τρόμον εἰς τοὺς
 ἀγάδες διότι πολλάκις μετέβαινε εἰς τὸ χωρίον του διὰ
 νυκτὸς ὁπότε συνελάμβανε πολλοὺς ἐκ τῶν αἰμοβόρων
 Γιαννιτσήρων, τοὺς ἐπήγαινε εἰς τὸ Θρόνος καὶ ἀφ' οὗ
 τοὺς ἔσφαζε τοὺς ἔρριπτε εἰς τι ἐκεῖ πηγάδι, ὑπερπληρω-
 θέν ὡς λέγουσι πτωμάτων. Εἰς τὸ μιτάτο αὐτὸ τοῦ
 Πλουμιστηρίδι λέγουν ὅτι εἶχε θέσει ἀνώφλοιον ἀπὸ ξύ-
 λον ἄξογύρου ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶχεν ἐπιγράψει τὸ ὄνομά
 του· ὅτι δὲ τὸ ἀνώφλοιον τοῦτο μετεφέρθη κατόπιν εἰς
 Μονὴν Ἀρκαδίου.

—ΓΕΩΡ. ΑΠΟΣΤΟΛΑΚΙΣ

Ἐκ τοῦ χωρίου Δαμπιῶτες ἦτο ἐξάδελφος τοῦ γνω-
 στοῦ ἀγωνιστοῦ Ἰωαν. Περουλάκη. Ἦτο δὲ ὁ Γ. Ἀπο-
 στολάκης πελώριος Γίγας μὲ δύναμιν ὡς λέγουσιν ὑπερδι-
 πλασίαν ἀνδρὸς. Εἰς συμπλοκὴν δὲ τινὰ περὶ τὴν ἀρχὴν
 τῆς Ἐπικρασιᾶσεως τοῦ 1821 καὶ εἰς θέσιν ἀπέναντι τῶν
 Δαμπιωτῶν εἶχε πυροβολήσει Τοῦρκον ὅστις ἔπεσε προσ-
 ποιούμενος ὅτι εἶχεν ἀποθάνει ἐνῶ ἦτο ζωτανός. Ἐξα-
 πατηθεὶς οὕτω ὁ Ἀποστολάκης πλησιάζει τὸν οὕτω κατα-
 κείμενον Τοῦρκον ὅτε πυροβολεῖται ὑπ' αὐτοῦ τραυματι-
 ζόμενος εἰς τὸν μηρὸν. Ἐκ τῆς ἐπελθούσης δὲ αἱμορρα-
 γίας ἐκ τοῦ τραυματισμοῦ τούτου μετὰ τινὰς ἡμέρας ἀπέ-

θανεν ὁ Ἀποστολάκης ὑπάρχει δὲ εἰς Λαμπιώτες συνοικία φέρουσα τὸ ὄνομά του.

—ΔΡΑΚΑΝΤΩΝΗΣ

Ἐκ τοῦ χωρίου Βυζάρι. Ὁ Ἱστορικὸς Ψιλᾶκης εἰς τὴν περιγραφὴν αὐτοῦ περὶ τῆς ἀρματωλικῆς δυνάδος τοῦ Λεράτου καὶ Φραγγιά τοῦ Τομ. Γ. σελ. 240 γράφει καὶ τὰ ἐξῆς. «Ὅτι καὶ ἄλλοι μετὰ τὸν Λεράτον μέχρι τοῦ 1821 ἀμννόμενοι ὑπὲρ τιμῆς ζωῆς καὶ περιουσίας ἐν τῇ Ἐπαρχίᾳ Ἀμαρίου ἐκάθαιρον αὐτὴν καθόσον ἐδύνατο ἐξ ἄλλων τοιούτων ἐξαμβλωμάτων ὡς ὁ Δρακαντιώτης ἐκ Βυζαρίου ἐκ τοῦ Ζορμπᾶ Ἀλῆ ἀγὰ Βαθιακώτου. Ἀντὶ δὲ τῆς συνεχείας τῆς ἐκτενοῦς περιγραφῆς τοῦ Ἱστορικοῦ Ψιλᾶκη περὶ τούτου παραθέτομεν τὸ ἐπόμενον Τζαγοῦδι ἐκ τῆς συλλογῆς τοῦ διαπρεποῦς κ. Παύλ. Γ. Βλασιτοῦ.

Ἡ λαϊκὴ Μοῦσα διέσωσε τὸ κάτωθι καιρόρθωμα τοῦ Δρακαντιώτη ἐκ τοῦ χωρίου Βυζάρι συμβάν περὶ τὸ 1820.

Ο ΔΡΑΚΑΝΤΩΝΗΣ

Πάψει ἄδέρφια τῆ σουριᾶ, πάψετε τὴν τραβᾶγια
κι' ἐγὼ νὰ σᾶς ἐδιγηθῶ ἓνα μεγάλο θᾶμα
Γιατ' οἱ ἄγιοι θαυματουργοὺν σᾶν καὶ σι' ἀντριωμένους
τῶν πονεμένων τσι καρδιές ξέρουνε νὰ γιαιρεύουν
περὶ του νᾶν ἀντροῦς καρδιὰ κι' ἄδικα λαβωμένη.

—ο—

Ὁ Δρακαντιώτης ἔστεκε στήν πόρτα του ἀπ' ὄξω
καὶ τὸ Σταυρὸ του ξέχασε πρίχου νὰ βγῆ νὰ κάμη
περνᾶ Ἀμπαδιώτης ὁ Ζομπᾶς μέσα ἀπὸ τὸ Βυζάρι
ὦρα καλὴ Δρακαντιωιὸ! Τὸ γιόσου νὰ μοῦ πέψης
τὸ πρᾶμα μου στὸ Βαθιακὸ νὰ πᾶ νὰ μαμουρέψη

—ο—

Γιὰ τὸ θεριὸ Ἀλῆ— Ἀγᾶ, κι' ἐμένα μαμουρεύγει
καὶ σᾶν μοῦ φῶγγι τὸ παιδὶ ποιὸς θῆνα μου συντρέμη;
Μωρὸ κακὲ παληρωμηῆ, δὲν σοῦ τὸ μεταλέω

Στὴ Γέννα πάω καὶ στὸ Τζαμί κι' ὄντες θ' ἀντιγιαγέρονω
ὁ γιὸς σου εἰς τὸ σπῆτι μου θέλω νὰ μ' ἀνημένη

—ο—

Βγαίν' Ἀντωνίδς στὸ δῶμο του βασιτᾶ κερὶ λιβάνι
Τ' Ἀη-Νικόλα δείχνει τὰ καὶ τὸν ἐπαρακάλει
«Δεῖξε τ' Ἀη-Νικόλα μου τὸ θαῦμα σου καὶ πάλι
Μεγάλες εἶν' οἱ χάρες σου, πολλὰ τὰ θάματα σου
προστάτης εἶσαι τοῦ χωριοῦ φύλακας στὸ Βυζάρι

—ο—

Ποτὲ Τοῦρκο δὲ ἄφηκες ἐπᾶ νὰ καιοκίση;
παρκαλῶ σε σήμερο ξεμίστεψε τὸ γιό μου
ἀπ' τ' Ἀμπαδιώτῃ τὰ λουριά ἀπ' τοῦ Ζορμπᾶ τὰ χέρια
Νὰ προσκυνῶ τὴ χάρη σου νὰ σὲ πανηγυρίζω,
νὰ διαλαλῶ τὸ θαῦμα σου ὥστε νὰ ζῶ καὶ νᾶμαι!

—ο—

Ἀπῆς προσύκνησε ὁ Ζορμπᾶς στὸ Βαθειακὸ ἀποσώνει
τοῦ Δράκου ὁ γιὸς δὲν ἔσπεκε στὸ σπῆτι ν' ἀνημένη,
Ν' ἀποδεχθῆ τῆς Ἀμπαδιάς θεριὸ τὸ σιοιχειωμένο
Κι' Ἀλῆς ταράσσει ἀπὸ θυμὸ, τὰ δόντια τριγουνίζει

—ο—

«Ταχεῖὰ Φεκάνω Δράκο μου τὸ σόϊ τοῦ σογιοῦ σου»
Ἐπῆγε κι' ἐκοιμήθηκε τὸν ὕστερόν του ὕπνο
κι' ἐκεῖ ποῦ ἐκοιμώτανε στὴν πόρτ' ἀκούει κτύπο.
Σηκώθηκε κι' ἀναρωτᾶ — «Ποῖς εἶναι τέτοια ὦρα;
"Ἄψε τὸ λίγνο γιὰ νὰ δῆ Πηγαίνει ν' ἀνοίξῃ
Μιὰ μπάλα τοῦρθε στὸ βυζὶ κι' ἀναποδογυρίζει
"Ἄχι, μωρὲ ποῦ σοῦφρεξα κι' ἐπῆρες τὴ ζωὴ μου.

—ο—

Καὶ ξεμιγίζει ἢ σφιγγιὰ κι' ἢ Ἀμπαδιὰ βρουχίθη
γυρεύουν . δὲν μποροῦν νὰ βροῦν Ἀλῆς πῶς ἐσκοιτώθη
κι' οἱ χριστιανοὶ τοῦ Ἀμαριοῦ ἐδᾶ ξεμιστενθῆκαν
Θαυματουργᾶ ὁ Ἅγιος, θαυματουργᾶ κι' ὁ Δράκος
Ἐκ τῆς Συλλογῆς Παύλου Βλαστοῦ

—ΚΑΡΑΒΑΝΟΣ

Περὶ τούτου ὁ Ἱστορικὸς Ψιλᾶκης ἀναφέρει τὰ ἐξῆς:

Τομ. Γ. σελ. 291. *Εν τῇ συλλογῇ τῶν Παυλ. Ι. Φαφου-
τάκη ἀναγράφεται καίτις Καραβάνος τοῦ ὁποίου εἶνε ἄ-
γνωστος ἡ ἐποχὴ καὶ ὁ τόπος τῆς γεννήσεώς του. Ἐκ τοῦ
περισωθέντος ὄμως μέρους τοῦ περὶ αὐτοῦ δημώδους ἄ-
σματος φαίνεται ὅτι καὶ ὁ ἀρματοῦλός αὐτὸς ἦτο Ἀμαριώ-
της διότι εἰς τὴν Μπισταγὴν ἐμπίπτει τέλος εἰς ἐνέδραν
Ἀμπαδιωτῶν καὶ συλληφθεὶς καὶ δεθεὶς καιακροουργεῖται
βεβαίως. Ἐξένος δὲ σίχου τοῦ ἄσματος τούτου.*

«Μὲ σεῖσμα καὶ μὲ βιῶμα καταβαίνει»
φαίνεται ὅτι ὁ ἀνὴρ ἦτο λιαν εὔστροφος καὶ ζωηρός ὡς
εἶναι φυσικὸν εἰς τοὺς ὀρεσιτρόφους ἐκεῖνους τῆς Ἰδης
καὶ τοῦ Κεδρίου ὄρους ἀνδρας. Καὶ ἡ ἐποχὴ δὲ αὐτοῦ οὐ-
δόλως ἀπίθανον εἶναι οἱ περὶ τὸν Χατζῆ Ὀσμάν Πα-
πᾶν χρόνος ὅτε ἦτο ἡ φοβερὰ κόλασις καὶ γένηα ἐν τῇ
βαρυνδαίμονι Νήσῳ»

Ἡ πρώτη ἐν Ἀμαρίῳ καταστροφὴ τῶν ἐκ
Σφακιῶν ἐπιστρεφόντων Τούρκων Ἡρακλειωτῶν

Ἐπάρχει σωζομένη παράδοσις καθ' ἣν ἐν τῇ ἀρχῇ
τῆς Ἐπαναστάσεως 1821 Τοῦρκοὶ ἐξ Ἡρακλειωτικῶν με-
ταβάντες εἰς Σφακιὰ νὰ πολεμήσουν τοὺς ἐκεῖ, κατεδιώχ-
θησαν. Αφοῦ δὲ ἀπέτυχε ὁ σκεπὸς τῶν ἔφυγον ἐκεῖθεν
διὰ νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια. Ἠθέλησαν δὲ νὰ διέλθω-
σι διὰ τῆς ἐπαρχίας Ἀμαρίου. Ἀλλ' ἅμα τῇ εισόδῳ τῶν
εἰς τὸ Ἀμάρι γνωρισθέντες κατεδιώχθησαν παρενθεις ὑπὸ
τῶν πολεμιστῶν τῶν πρώτων χωρίων Γεδρακάρη, Μέρωνος
καὶ ἄλλων. Οὕτω δὲ διωκόμενοι ἔφθασαν κάτωθι τοῦ χω-
ρίου Μοναστηράκι. Εἰς τὴν ἀντίπεραν δὲ ὄχθην τοῦ ποτα-
μοῦ εὐρισκόμενοι τοὺς κατέφθασαν πολλοὶ περισσότεροι ἐξ
ὄλων τῶν χωρίων. Τοὺς κατεδίωξαν δὲ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε
μόνον ὀλίγοι ἐξ αὐτῶν ἐσώθησαν προφθάσαντες νὰ εἰσέλ-
θωσι καὶ κρυβῶσιν ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Ἀγ. Ἰω-
άννου, τῆς κειμένης εἰς θέσιν Νωτεριανὰ κίτωδι τοῦ χω-

ρλου Λαμπιώτες. Καθόσον δὲ δὲν ἐγένοντο ἀντιληπτοὶ ἐκρύπτοντο ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας περὶ τοὺς ἔνδεκα ὡς ὠμολόγησαν οἱ ἴδιοι. Μετὰ ταύτας δὲ κατώρθωσαν διὰ νυκτὸς νὰ φύγωσι μεταβάντες εἰς τὰ Ἡρακλειώτικα καὶ κηρύσσοντες τὴν πανωλεθρίαν ἣν ὑπέστησαν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ἀμαρίου. Καὶ ὅμως ὁ Ἱστορ. Ψιλᾶκης ἂν καὶ ἀναφέρει τὴν εἰς Σφακιὰ μετὰβασιν τῶν ἐξ Ἡρακλείου Τούρκων περὶ τῆς ἐν Ἀμαρίῳ πανωλεθρίας οὐδὲν ἀναφέρει καίτοι εἶναι ἀναμφισβήτητον.

—ΝΑΖΗΦ

Μεταξὺ τῶν Τούρκων τούτων ἰσχυρίζοντο οὐ ἦτο καὶ ὁ Ναζήφ πρωτοπαλλήκαρο τῶν Ἡρακλειωτῶν χωρὶς νὰ διενκρινίζεται ἂν ἦτο ἀράλης ἢ ὄχι ὡς τινες ἰσχυρίζονται. Τότε δὲ λέγουσιν ἐφόνευσαν τὸν Ναζήφ, εἰς ἣν θέσιν ὀνομάζεται «τοῦ Ναζήφ τὸ μνημα» οἱ Σπινθουράκης ἐκ τοῦ χωρίου Ὀψιγιά καὶ Πατιακὸς ἐκ Μοναστηρακίου ὄχι δὲ εἰς τὴν δευτέραν πανωλεθρίαν τῶν ἐκ Ρεθύμνης εἰσβαλλόντων Τούρκων ὡς προηγουμένως ἀνεφέραμεν.

—ΕΜΜ. ΠΟΡΤΑΛΙΟΣ

Ὁ Ἀρχηγὸς Ἐμμ. Πορτάλιος διεδέχθη τὸν φονευθέντα Διογένην Μοσχοβίτην καὶ τὸν Ἀδελφόν του Δημήτριον. Περὶ τὸ τέλος δὲ τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1866 κατεξέσχισθησαν τὰ ὑποδήματά του περιφερόμενος ἀνὰ τὰ βουνὰ. Διὸ μετέβη λάθρα εἰς Ἀποσιόλους ἵνα τὰ ἐπιδιορθώσῃ. Ἐσεύετο δὲ εἰς Μέρωνα ὅπου ἦσαν τεγγῆται τὸν πιστὸν ἀκόλουθόν του Ἐμμ. Σπηλιανάκη πρὸς τοῦτο. Ἀλλ' ὁ ἐκεῖ εὐρισκόμενος Τουρκικὸς Στρατὸς ἀνιελήφθη ἐκ τοῦτου οὐδὲ Ἐμμ. Πορτάλιος, τὸν ὁποῖον ἐπεξήκει, εὐρίσκειτο εἰς Ἀποσιόλους, ὁπότε διὰ νυκτὸς πολιορκουοῦσιν τοὺς Ἀποσιόλους ὅτε μετὰ δυσκολίας κατώρθωσον οἱ κάτοικοι νὰ τὸν σώσωσι καὶ νὰ τὸν δραπτεῖν ὡσωσι.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ χωρίου Παντανάσης κατέγεται καὶ ὁ Στυλιανὸς Χαροκόπος ἢ Ἰερωνυμάκης, ὅστις μετὰ τῶν Παπαδάκιδων ἐκ Καρινῶν, τοῦ Στρατιῆ Μαμάλιου ἐκ Ροδάκινου, τοῦ Γαλάνη τοῦ εἰς Ρούβαν φοιτηθέντος Ἰσα

κάλου καὶ ἄλλων ἐπιλέκτων ἐπίσης παλληκαριῶν ἀπετελέσαν τὴν νέαν ἀρματωλικὴν φρουρὰν ἣτις μετὰ τὴν τοῦ 1889 κατάργησιν ὑπὸ τῶν Τούρκων τῶν κεκτημένων διὰ τῆς συμβάσεως τῆς Χαλέπας προνομίων τῆς Κρήτης καὶ ἀντὶ αὐτῆς θέσαντες πάλιν εἰς ἐφαρμογὴν τὰς καταπίψεις τοὺς φόρους καὶ τὰς λοιπὰς γιωσιὰς κακοπραγίας τῶν Χριστιανῶν διὰ τῶν Ἀλβανῶν καὶ ἐντοπιῶν Τουρκοκρατῶν περιεφέρετο ἀνὰ τὰ βουνὰ ἐκδικουμένη τὸς ὑπὸ τὸ πρόσημα τῆς ἐξουσίας βιαιοπραγοῦντες πολλοῦς τῶν ὁποίων εἰς διάφορα μέρη ἐξολόθρευσαν. Οὕτω δὲ τοὺς ἠνάγκασαν νὰ περιορισθῶσιν. Οὐδένα φιλήσυχον Χριστιανὸν ἢ Τούρκων οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον ἐνοχλοῦντες. Καίτοι ὡμολογουμένως προσέφερον ὑπηρεσίας εἰς τοὺς Χριστιανούς οὐδέεις λόγος ἐγένετο οὔτε καὶ περὶ ἠθικῆς ἱκανοποιήσεως αὐτῶν.

Πρὸς κατανόησιν τῆς διαφορᾶς τῆς δράσεως τῶν ἐστειρημένων τῶν πρὸς αὐτοὺς ὀπλων κατ' ἣν ἐποχὴν πρὸ τοῦ 1821 ὀλόκληρος ἡ Ἑλληνικὴ χώρα ἐσφάδαζεν ὑπὸ τὴν πτέρυγαν τοῦ καικιητοῦ, ὅστις ὄθεν διέβαιναν ἐσκόρπα τὴν ἐρημίαν καὶ τὸ θάνατον ἀπὸ τῆς καιόπιν ἐποχῆς κατ' ἣν ἡ Ἐλευθερωθεῖσα γυνία τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου, ὡς μήτηρ φιλόστοργος παρεῖχεν ἐπαρκέστερα καθόσον ἠδύρατο τὰ μέσα τῆς αὐτῆς χρημάτων καὶ αἵματος κατέξ' ἰδίῶν, καὶ ἐκ τῶν συνεισφορῶν τῶν ἀπανταχοῦ φιλοπατριδῶν ὁμογενῶν παραθέτομεν τὰ ἀδόμητα τῆς προγενεστέρης ἐποχῆς τοῦ 1866 καὶ τῆς κατ' αὐτὴν δύο δίστοιχα τὰ ἐξῆς

Πάλι γιὰ μᾶς τὰ βάσανα πάλι γιὰ μᾶς τὰ πάθη
 πάλι καινούργια φυλακὴ γιὰ μᾶς ἐκαταστάθη.

Κατ' αὐτὴν δὲ τοῦ 1866 ἐποχὴν ἔλεγον

Χίλια καλῶς μᾶς ᾄρισε τ' Ὀμὲρ πασᾶ τ' ἠσκέρι
 σπαθιά καὶ αἷμα δίστομα χαράσιτη νὰ μᾶς φέρη

Τὴν παρεχομένην ἔνοιαν ἐκ τούτων ἀφίνομεν εἰς τὴν ἀντίληψιν πανιὸς νὰ κατὶδη παρεθέτορες τὸ ἐπόμενον σημαντικὸν γεγονός ἐστὼ καὶ νεώτερον.

Ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1866 οἱ ἐν Ρεθύμνῃ Τούρκοι ἀπεφάσισαν νὰ ἐκστρατεύσωσι καὶ ἀ τῆς

Ἐπαρχίας Ἀμαρίου πρὸς σκοπὸν καταστροφῆς καὶ λαφυ-
ραγωγίας. Ἐπὶ τούτῳ συνῆλθον παλνάριδμοι ἔμπολοι πε-
ζοὶ καὶ ἱππεῖς σκοπεύοντες ἵνα ἀναχωροῦντες ἐκ Ρεθύ-
μνης τὴν 22 Ἀπριλίου εὐρεθῶσι περὶ τὰ ἐξημερόμυτα
τῆς 23 Ἀπριλίου ἑορτὴν τοῦ Ἀγ. Γεωργίου εἰς τὸ χωρί-
ον Ἀποστόλους ὅτε θὰ εὗρισκον τοὺς κατοίκους τοῦ χω-
ρίου τούτου ἀπησχολημένους εἰς τὰ τῆς ἑορτῆς καὶ ἀπρο-
φυλάκτους καὶ δυνηθῶσι νὰ τοὺς καταστρέψωσι καὶ μεια-
δάσωσι τὸν πανικὸν ἐκεῖθεν εἰς τὴν λοιπὴν Ἐπαρχίαν διὰ
νὰ ἐκτελέσωσι οὕτω εὐκόλως τοὺς ἀγρίους σκοποὺς τῶν
καθ' ὅλην τὴν Ἐπαρχίαν.

Ἄλλ' οἱ ἡρωϊκοὶ κάτοικοι Ἀποστόλων γνωρίζοντες
τὰς βδελγηρὰς βλέψεις τῶν Τούρκων δὲν ἔμενον ἀμέριμοι.
Ἐγκαίρως εἶχον κόψει δένδρα μεγάλα ἐκ τοῦ παρακειμέ-
νου δάσους τοῦ κάτωθι τοῦ Βένι καὶ ἀποφράζουσιν διὰ τῶν
κορμῶν αὐτῶν τὸν ἐκεῖ δρόμον δι' οὗ ἠδύνατο νὰ διέλθω-
σιν οἱ Τούρκοι. Οὕτω δὲ καθίστατο ἀδύνατος ἡ ἐκεῖθεν διά-
βασις τοῦ ἱππικοῦ. Κατὰ πᾶσαν δὲ νύκτα ἐτοιοποιεῖον φρου-
ρὰν ἐξ ἐπιλέκτων παλληκαριῶν ὑπὸ τὸν Καπετάνιον Ἐμμ.
Ι. Νεωνάκην εἰς τὸν κάτωθι τοῦ χωρίου λόφον καλούμε-
νον Κρουσταλῆ ὅστις δεσπόζει ὅλων τῶν ἐκεῖθεν διόδων.

Ἐκκινήσαντες λοιπὸν ἐκ Ρεθύμνης φθάνουσι μέχρι κά-
τωθι τοῦ Βένι ἀνενόητοι. Ἐκεῖ ἀπαντῶσι τὰ ὄδοφράγ-
ματα ἕνεκα τῶν ὁποίων ἐσταμάτησε τὸ ἱππικὸν μὴ δυνάμε-
νον νὰ τὰ ὑπερβῇ. Οἱ δὲ πολνάριδμοι πεζοὶ προχωροῦν-
τες ἔφθασαν εἰς τὸν κάτωθι τοῦ λόφου Κρουσταλῆ δρόμον
περὶ τὰ χαράγματι καὶ πρὶν ἀκόμη διαλυθῆ τὸ σκοπίος
τῆς νυκτός. Ἄλλ' ἡ ἐπὶ τοῦ λόφου ἀγρυπνος φρουρὰ ἐκ
τοῦ γδούπου οὗ πυροβολητοῦ ἀντελήφθη ὅτι ἤρχοντο
Τούρκοι. Ἐθεώρησεν ὁμως ἐπιβεβλημένον νὰ τοῖς ἀποτεί-
νῃ τὴν ἐρώτησιν, Ποῖοι εἶσθε; κτλ. Οἱ δὲ Τούρκοι πονή-
ρως προσεποιήθησαν ὅτι ἦσαν Χριστιανοὶ ἐρχόμενοι δῆθεν
ἀπὸ τὰ κατωμέρια τῆς Ἐπαρχίας Ρεθύμνης καὶ προσεκά-
λουν τοὺς φρουροὺς νὰ κατέλθωσι καὶ τοῖς ἀνακοινώσωσι
νέας εἰδήσεις. Μετὰ ὀλιγόλεπτον σύσκεψιν ἀπεφάσισαν νὰ
κατέλθῃ ὀλίγον τοῦ λόφου εἰς καὶ μόνος ὅστις μετὰ προφυ-

-λάξεως νὰ τοὺς καλογνωρίσῃ. Ἀμέσως τότε τρέχει καὶ κατέρχεται ὁ γενναῖος καὶ πολὺ τολμηρὸς Δημήτριος Γ. Νεωνάκης παρὰ τὰς ἀποτροπὰς τῶν γερο-τοιτέρων διότι ἐγνώριζον τὸ ὑπὲρ ἄγαν τολμηρὸν τοῦ χαρακτῆρος του. Ἄλλ' αὐτὸς τὺς διαφεύγει καὶ κατερχόμενος φθάνει εἰς ἀπόστασιν χειραψίας πρὸς τοὺς Τούρκους ὅτε μόνον τοὺς ἀνεγνώρισε καὶ τοῖς λέγει μεθ' ὕβρεων «Δὲν τὸ κάνουν εἶσαι οἱ ἄδρες: Διὰ νὰ εἰσποιήσῃ δὲ καὶ σῶσῃ τοὺς ἄλλους πυροβολεῖ συγχρότως κατὰ τῶν Τούρκων χωρὶς νὰ ἀπαιρηθῇ νὰ ἐπιστρέψῃ ὀπίσω, ὅτε ἀντίπυροβολεῖται δι' ὁμοβροντίας καὶ μένει ἄπυρος σχεδὸν κατακαεὶς ἐκ τῆς πλησίον ἀποστάσεως. Ἀμέσως τότε οἱ ἐπὶ τοῦ λόφου ἤρχισαν νὰ πυροβολῶσι κατὰ τῶν Τούρκων. Ἄλλ' οἱ Τούρκοι ἐπροχώρησαν φθάσαντες εἰς τὸ χωρίον εἰς οἱ ἐπὶ τοῦ Κρουσιτάλη ἐξηκολούθησαν νὰ τοὺς πυροβολῶσιν. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ κάτοικοι διεσκοπρίσθησαν ἐγκαταλείποντες τὸ χωρίον ἔρημον, καθόσον ἀντελήφθησαν ὅτι ἦσαν ὀλίγοι ὅπως ἀμυνθῶσι κατὰ τὸσον πολλῶν. Ἔσπευσαν ὁμως εἰδοποιοῦντες τὰ λοιπὰ χωρία νὰ σπεύσωσι.

Φθάσαντες εἰς τὴν δυτικὴν εἴσοδον τοῦ χωρίου οἱ Τούρκοι συναρτῶσι τὸν υἱὸν τοῦ Καπετάνιου Τίτου Νεωνάκη τὸν ὁποῖον ἐφόρευσαν Ἐντὸς τοῦ χωρίου εὐρόντες τὴν γραίαν Αἰκατεθ. Κ. γιάννην καὶ τοὺς ἀναπήρους Ἰωσήφ Σηφακάκη καὶ Παῦλον Σπανουδάκη τοὺς ἐφόρευσαν, χωρὶς νὰ κατορθώσωσιν οὐδὲν ἄλλο. Ἀντιληφθέντες δὲ ὅτι φθάνουσι ἐπικουραὶ ἐκ πολλῶν σημείων τρέπονται εἰς φυγὴν καταπυροβολούμενοι ὑπὸ τῶν ἐπὶ τοῦ λόφου φρουρῶν καὶ βάφοντες τὸν δρόμον διδεν διήρχοντο ἐκ τῶν αἱμάτων τῶν τραυματιῶν καὶ τῶν φονευμένων, τοὺς ὁποῖους ἀντὶ λαφύρων ἀπεκόμιζον.

Ἰουαῖα ἦσαν τὰ αἱμοχαρῆ κατορθώματα τῶν ἀποτολμησάντων νὰ πατήσωσι τὸ Ἀμάρι ὀρδῶν τῶν Τούρκων. Διὸ καίτοι εἰσῆρχοντο εἰς ἄλλας Ἐπαρχίας εἰς τὸ Ἀμάρι οὐδέποτε πλέον τοιοῦτον τι ἐπεχείρησαν χωρὶς νὰ συνοδεύονται ἀπὸ τῆς προστασίας τοῦ τουρκικοῦ Στρατοῦ.

ΓΕΝΙΚΩΤΕΡΑ

Ὅπως ὁ λαὸς ἐν γένει τῆς Κρήτης καὶ ὁ τῆς Ἐπαρχίας Ἀμαρίου εἰς ὅλας τὰ τυραννικὰς ἐποχὰς ἐρρίπτετο ὅλον ἐν εἰς στάδιον νέων, ἀγώνων καὶ μοναδικῶν περιπειτῶν ἀναδείξας ἥρωας μετὰ σπανίας αὐταπαρνήσεως ἀγωνισθέντας χωρὶς νὰ ἀποβλέψωσιν εἰς οὐδὲν ἄλλο ἀτομικὸν τῶν εἴτε ὑλικῶν τῶν κέρδος εἴτε ἠθικὴν ἱκανοποίησιν, εἰμὴ εἰς τὴν ὑψηλὴν ἰδέαν τῆς ἀπολυτρώσεως τῆς ἐρατεινῆς Πατρίδος διὰ τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ πρὸς αὐτὴν καθήκοντος μέχρι θανάτου, τὸν ὁποῖον γλυκὸν καὶ εὐχάριστον ἐθεώρουν οὕτω ὑπὲρ Πατρίδος πίπτοντες.

Πλεῖστοι δὲ τῶν ἐνδόξων τούτων Ἀμαριωτῶν τῶν κατὰ τὰς διαφόρους ἐποχὰς δρασάντων λησιμονοῦνται ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν ἰδίᾳ ὑπὸ τοῦ συγχρόνου ἐκείνου Κρητοβουλίδου, ὅστις ἢ τοὺς σιγῶνεν μὲ τοὺς Λαπαίους ἢ μὲ τοὺς Σφακιανούς ἢ παντελῶς οὐδὲν περὶ αὐτῶν ἀναφέρει μόλις κατορθώσας νὰ ἀναφέρῃ τὸν Ἀρχηγὸν Ἰ. Μοσχοβίτην, ὅστις καὶ πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 ἔδρασεν ἐν ὅπλοις ὡς ἀρματολὸς καὶ ἐν Ἀμαρίῳ καὶ ἐν Ἀγ. Βασιλείῳ.

Φαίνεται ὁ Ψιλάκης ἀναγνωρίσας τὴν προσγενομένην αὐτὴν ἀδικίαν εἰς τοὺς ἀνδραγαθήσαντας ἐκ τῆς Ἐπαρχίας Ἀμαρίου ἀναφέρει συχνὰ εἰς διάφορα περιστατικὰ ὅτι μετέσχόν καὶ Ἀμαριῶται. Ἀλλὰ κάθῃ νεώτερος δὲν

ἠδυνήθη νὰ ἐξακριβώσῃ ὀνόματα ἐν τῷ σκότει ἐκείνῳ τοῦ ἀγῶνος καὶ νὰ περιλάβῃ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ πλὴν τῶν ἀρματωλῶν Κουφάκιδων καὶ τοῦ Ἀνιφαντῆ κλπ.

Εἶναι ὁμως ἐξηκριβωμένον ὅτι κατὰ τὴν μεγάλην ἐκείνην Ἐθνεγερσίαν πρὸ καὶ κατὰ τὴν δεκαετιῆν Κρήτη Ἐπανάστασιν τοῦ 1821 Ἀμαριῶται ἔδρασαν εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς ἐπαρχίας τῆς Κρήτης καὶ εἰς πολλὰς τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος καὶ μετὰ τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ μετὰ τοῦ Καραϊσκάκη καὶ ἄλλων. Εἰς τὸν Νομὸν Ἡρακλείου καὶ ἐν γένει εἰς τὰς ἀνατολικὰς ἐπαρχίας ἔδρων Ἀμαριῶται τοὺς ὁποίους συνέχεον καὶ ἀπεκάλουν Σφακιανούς. Οὕτω εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Μεσαρᾶς (Καινουρίου καὶ Πυργιωτίσσης) πλειστάκις ἐνήργουν κατὰ τῶν Τούρκων πολλοὶ Ἀμαριῶται μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ Ψιμικὸς ἀπὸ Φουρφουρᾶν ἐγκατασταθεὶς εἰς τὸ χωρίον Πανασσὸν φοβερός καπελάμιος πρὸς τοὺς ἐχθρούς καὶ σεβαστὸς ἐν εἰρήνῃ παρὰ πάντων.

—ΕΜΜ. ΚΩΣΤΑΚΙΣ

Τοῦτ' αὖ δοθέντος ὡς βραβεῖον ὄπλον εἰς τὸν ἐκ Φουρφουρᾶ Ἐμ. Κωστάκη ὑπὸ τοῦ ἀρχ. Μοσχοβίτου ἔκαμε καὶ τὴν ἐξῆς χρῆσιν.

Ἐν ᾧ διέβαινε Τούρκος ἔφιππος ἐπὶ τῆς ὑπεράνω τοῦ Φουρφουρᾶ θέσεως Σταυροστράτη ἀπάγων ἐκ τῆς μικρικῆς ἀγκάλῃς μικρὸν βρέφος δίκην λαφύρων τὰ ἔξοχα παλληκάρια ὁ Ἐμμ. Κωστάκης παραμονεύων ἐπὶ τῶν ὑπεράνω βράχων πυροβολεῖ καὶ ῥίπτει τὸν καβαλάρην ψυχορραγοῦντα ἐκ σώζει τὸ μικρὸν τὸ ὁποῖον ἀναθροφὲν ἐγένετο ὕστερον ὁ Μαρακομανώλης οἰκογενειάρχης πολυμελοῦς οἰκογενεῖς. Τὸν Τούρκον μετέφερον εἰς Ἀποσέτι οἱ σύντροφοι καὶ τὸν ἔθαψαν.

Ο ΕΞΟΧΟΣ ΚΑΠΕΤΑΝ ΝΕΩΝΗΣ

Ὁ ἐκ τοῦ χωρίου Ἀποστόλων Νεώνης οὔτινος οἱ πρόγονοι κατήγοντο ἐκ τοῦ χωρίου Μισάκης μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ ὁποίου γενθμένην ἕνα περίου αἰῶνα κατὰ τὴν παράδοσι πρὸ τοῦ 1821 διεσπάρησαν ἄλλοι εἰς Ἀποστόλους, ἄλλοι εἰς ἄλλα χωρία καὶ ἄλλοι εἰς ἄλλας ἐπαρχίας ὡς εἰς Σφακιά. Οὕτως καὶ ἐν Κρήτῃ ἠγωνίσθη ὡς ἀρματωλὸς καὶ ὡς Ἐπανασιάτης καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι ἠγούμενος σώματος ἐκλεκτῶν παλληκαριῶν λαβὼν μέρος εἰς πολλὰς μάχας κατὰ τῶν Τούρκων μετὰ πολλῶν Ἀρχηγῶν τῆς Πελοποννήσου, ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτοῦ τοῦ στόλου τῷ Ἰμβραήμ Πασᾶ ἤνοιξε πῦρ φονεύσας οὐκ ὀλίγους ἐκ τῶν εἰς τὰς λέμβους πρὸς ἀποβίβασιν. Πλεῖστα δὲ ἄλλα ἐπιτέλεσαν ἀνδραγαθήματα. Μετὰ τὸ πέρας τοῦ ἀγῶνος παρεχωρήθη τῷ ἀτρομήτῳ ἥρωϊ ὑπὸ τῆς Ἐλευθέρας Κυβερνήσεως οἰκόπεδον ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι πρὸς ἐγκατάστασιν. Συνάμα δὲ τῷ ἀπενεμήθῃ ξίφος καὶ τὸ ἀργυροῦν παράσημον τοῦ ἀγῶνος καὶ ἤδη σωζόμενον εἰς Ἀποστόλους ὑπὸ τοῦ Βασιλέως Ὁθωνος. Ἐν αὐτῷ ἐπιγράφεται «Τοῖς ἥρωϊκοῖς προμάχοις τῆς Πατρίδος». Δυστυχῶς δὲν ἀφῆκεν ἀπογόνους.

Μετὰ τὴν λῆξιν τοῦ ἀγῶνος ἐκείνου διεσπάρησαν πλεῖστοι Ἀμαριῶται εἰς διάφορα μέρη τῆς Ἐλευθέρας Ἑλλάδος ὡς ἡ οἰκογένεια σύμπασα τοῦ ἐκ Παντανόσσης Καπετὰν Ἀντιῶνῃ τοῦ Ἀντιανασσιώτῃ ὡς λέγουσιν εἰς κορυφὴν χωρὶς οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν νὰ παραμείνῃ εἰς τὸ χωρίον των, ὥστε ἐλησμονήθη καὶ τὸ ἐπώνυμον τῆς οἰκογενείας του· ἄλλοι δὲ εἰς τὸ Ναύπλιον καὶ ἄλλοι εἰς τὴν Λαχανάδα καὶ ἄλλοι εἰς διαφόρους νήσους.

Ἐκ τῶν τόσων παλεμιστῶν τοῦ εὐάνδρου χωρίου Ἄνω Μέρους οὐδεὶς ἀναφέρεται οὔτε οἱ Κατσαντιώνηδες οὔτε οἱ Κατσαντιώνηδες οὔτε οἱ Περάκιδες, οὔτε οἱ Παναγιωτάκιδες καὶ τόσοι ἄλλοι. Ἐν τῷ χωρίῳ Ἄνω-Μέρους εἶνε ἐκ τῶν ὀλιγώτερον κακαπονηθέντων ὑπὸ τῶν Γιαννιτσάρων. Ὅτε δὲ οἱ εἰς τὸ παρακείμενον μετόχι Σταλὸς

ἐπεχείρησαν λιποψυχοῦντες νὰ παρεκκλίνουσι καὶ νὰ ταχ-
ταχθῶσι πρὸς τοὺς Τούρκους οἱ τοῦ Ἄνω Μέρους τοὺς
ἐξολόθρευσαν πάντας καὶ τὰς οἰκείας των κατεδάφι-
σαν πολὺ πρὸ τοῦ 1821.

Ἔσαύτως τοῦ ἡρωικοῦ χωρίου Μέρωνος ἔνθα καὶ
ἤδρευον πολλάκις τὰ Ἀρχηγεῖα ἐκ τῶν πολλῶν ἐκεῖ-
θεν ἀνδραγαθησάντων οὐδεὶς ἀναφέρειται οὔτε ὁ κα-
πετάνιος Γαργερός ὁ ἐκ τῆς οἰκογενείας τοῦ Τσακαρό
λα καταγόμενος, ὅστις καὶ ἐν Κρήτῃ ἠγωνίσθη καὶ εἰς
τὴν Πελοπόννησον μετ' ἐκλεκτοῦ σώματος παλληκαριῶν.
Ἐπὶ τῷ Μέρωνος εἰς ὑΐηλὴν κορυφὴν ὑπάρχει ἐ-
κτισμένον ἐκκλησιδίδιον τοῦ Ἁγίου Πνεύματος κάτωθι
δὲ τούτου ὑπῆρχον οἱ Ἐνετικοὶ πύργοι καὶ οἱ Τουρκι-
κοὶ κουλέδες. Ἄλλ' ὅλοι αὐτοὶ Πύργοι καὶ Κουλέδες
τὰ δεσμὰ τῆς δουλείας ἐξηφανίσθησαν. Τὸ δὲ ἀπέριττο
Ἐκκλησιδάκι ἴσταται ὡς αἰώνιος ἀκοίμητος φρουρός
τῆς Πατρίδος καὶ τῆς Θρησκείας τοῦ Χριστοῦ.

Ἄναγράφομεν ἐνταῦθα ἐκ τῆς Ἱστορίας
Ψιλάκη τὰ ἐξῆς

Ἐπὶ Βυζαντινῶν ἐκρησμεῖτο ὅλη ἡ Ἐπαρχία Πανά-
κρον (Ἀμαρίου) δι' ἐξόχως ἀγροτικῶν ἐπαύλεων διὰ τὴν
πάντερπνον καλλονὴν καὶ καὶ τὸ ὀπωροφόρον τῆς γῆ-
ρας καὶ διὰ πολλῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ εὐαγῶν ἰδρυμά-
των, μονῶν καὶ νῦν ἔτι καταφανῶν.

Ἐπὶ δὲ τῶν Ἐνετῶν καταληφθεισῶν ποσῶν τῶν ὀρ-
θοδόξων Ἐπισκοπῶν ὑπὸ τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας πε-
ριῆλθον πάντα κτήματα καὶ εἰσοδήματα εἰς τοὺς Λατινοε-
πισκόπους. Οὕτω δὲ κατελήφθη καὶ διαμέρισμα τοῦτο
πλήρες εὐαγῶν ἰδρυμάτων καὶ ἀγροτικῶν ἐπαύλεων ὑπὸ
Ἀββάδων (πατέρων) μοναχῶν, παλαδοφραγιάς ἐξ οὗ

καὶ ἐκλήθη Ἀββαδία—Ἀββάδων χώρα. Τοιοῦτον τι πα-
ραδέχονται ὁ Παπαρηγόπουλος καὶ ὁ Πουκιβίλ καὶ
ἄλλοι.

Καὶ μετὰ τὴν Ὀθωμανικὴν ἔτι κατάκτησιν περὶ
τὴν ἀρχὴν τῆς τετάρτης δεκάδος ὁ **TOURNEFORT** λέγει.
«Ἐνῶ κατερχόμεθα διὰ τῶν πάντοτε φρικωδῶς ἐλικο-
ειδῶν ἀτραπῶν τῆς Ἰδης αἴφνης ἐξεπλάγημεν ἐξέστη-
μεν. Εἰσῆλθομεν εἰς μεγάλην κοιλάδα μετὰ τῆς Ἰδης
καὶ τοῦ Κεδρίου ἅπασαν κατάφυτον ἐξ ἐλαιῶν, πορτα-
καλεῶν ῥοϊῶν, μωρεῶν, κερασέων, καρυῶν, κιπαρίσσω
μυρτιῶν, ροδοδαφνῶν καὶ παντὸς εἶδους ὄπωροφόρων
δένδρων. Αἱ κῶμαι ἐνταῦθα καὶ τὰ ὕδατα εἰσὶ θαυμά-
σια. Ἰ. Ψιλ. Τομ. Γ. τευχ. 1 σελ. 40. «Ἴδε τρίτομον
σύγγραμμα **TOURNEFORT** ἐπιγραφόμενον.

RELATION D'UN VOYAGE DU LEVANT 1727

Περὶ τῆς κοιλάδος τῆς Ἐπαρχ. Ἀμαρίου ὁ Γ. Δ.
Φωτιάδης ἔλεγε. Γὰ ὠραιότερα μέρη τῆς Κρήτης εἶνε
ἢ κοιλάς τοῦ Ἀμαρίου τὰ ἐννέα χωρία τῆς Κισσάμου
καὶ ἡ Νεάπολις τοῦ Μεραμπέλου.

Ἔχουσι δὲ περὶ αὐτῆς ἀποθαυμάζοντες γράψει. Ὁ
Ἰωσήφ Χατζιδάκης ἀρχαιολόγος καὶ ὁ διαπρεπὴς λογο-
γράφος Σπυριδ. Παγανέλης. Τί θὰ ἔχουν γράψει ἀρα-
γε οἱ τόσοι λόγιοι καὶ φιλόλογοι τῆς Κρήτης;

Ἐπεχειρήσαμεν τὴν δημοσίευσιν τῶν προεκτεθέντων ὄχι
μόνον καθόσον ἀποσιωπώμενα σὺν τῷ χρόνῳ παραδίδον-
ται εἰς τὴν λήθην, ὅπως διὰ πλείστα ἀναμφιβόλως ἔχει συ-
βῆ, ἀλλὰ καὶ ὅπως δώσωμεν ἀφορμὴν τοῖς νεωτέροις ἀρ-
μοδίοις καὶ δυναμένοις ὅπως ἐπιμένως ἐγκαρτερήσωσι
καὶ ἐπὶ τῆς ἀρετῆς τῶν ἠρωϊκῶν δοξασιμένων προγόνων,
οἵτινες ὄχι μόνον δὲν θὰ λησμονηθῶσι ποτὲ ὑπὸ τῶν ἐ-
παξίων αὐτῶν ἀλογόνων ἀλλὰ καὶ ὑπερήφανοι διὰ τὴν
τοιαύτην σπανίαν κληρονομίαν γινόμενοι τόλμην καὶ
θάρρος ἐξ αὐτῶν θὰ λαμβάνωσι. Οὕτω δὲ ἐπὶ ἐπιπέδου
ὑψηλοτέρου ἐργαζόμενοι συμφώνως πρὸς τὰ ἱερὰ προ-

γονικά κειμήλια τὰ ὁποῖα εἶναι ἀνώτερα πάσης ἄλλης ἀνθρωπίνης διδασκαλίας καὶ τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος νὰ ἀνήκωσι μόνον εἰς ἑαυτοὺς χωρὶς νὰ ἐκδηλώσιν θλίψιν διὰ παραπτώματα ἢ συμφορὰς καθόσον μόνον οἱ ὀλιγότερον λυπούμενοι καὶ οἱ ἐνεργητικώτερον ἀνθιστάμενοι ἔθνη καὶ ἰδιῶται δύνανται νὰ ἀναδείξωσιν ἐκάστους ἰσχυροτέρους καὶ νὰ ἐξέλθωσι νικηταί, εἶπεν ὁ μέγας τῆς ἀρχαιότητος ἱστορικὸς δυνηθῶσι δὲ νὰ εἰπωσιν ἔρωμένως τὸ Σπαρτιακὸν ἐκεῖνο «ἄμες δὲ γ' ἐσόμεθα τούτων πολλῶ κάρωνες»

ΤΕΛΟΣ

